

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ÇALIŞMA EKONOMİSİ VE ENDÜSTRİ İLİŞKİLERİ ANABİLİMDALİ

SU VE YAŞAM: SUYUN TOPLUMSAL ÖNEMİ

Yüksek Lisans Tezi

SEDA ÖZSOY

Ankara-2009

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR LİSTESİ	IV
TABLolar LİSTESİ	V
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM KURAMSAL ÇERÇEVE İLE İLGİLİ BAZI KAVRAMLAR

1) Su Ve Suyun Özellikleri	7
2) Yeryüzündeki Su Kaynakları	9
a) Okyanuslar	10
b) Denizler	10
c) Göller	11
d) Akarsular	12
e) Buzullar	12
f) Kar Ve Yağmur Suları	13
g) Yeraltı Suları	13
3) Su Kaynaklarının Yeryüzündeki Dağılımı	14
4) Su Kaynaklarının Türkiye'deki Dağılımı	17
- Ülkemizin Su Potansiyeli	18
a) Türkiye'nin Yerüstü Su Kaynakları	19
b) Türkiye'nin Yeraltı Su Kaynakları	20
5) Su Ve İklim	22
6) Su Ve Küresel Isınma	25

İKİNCİ BÖLÜM SU VE TOPLUMSAL YAŞAM

1) Temel Bir İnsan Hakkı Olarak Su	33
2) Su Ve Sağlık	37
3) Temiz Ve Sağlıklı Suya Erişim	43
4) Suyun Kullanım Alanları	47
a) Evsel Su Kullanımı	48
b) Tarımsal Su Kullanımı	51
c) Endüstriyel Su Kullanımı	54
5) Su Ve Sosyal Adalet	56
6) Su Ve Sosyal Politika	62
7) Su Ve Sosyal Sınıflar	65

8) Su Ve Ulus Devlet	69
9) Sınırşan Sular Ve Paylaşım	73
9.1) Mutlak Egemenlik (Harmon) Doktrini	75
9. 2) Doğal Durumun Bütünlüğü Doktrini	76
9. 3) Ön Kullanım Üstünlüğü Doktrini	77
9. 4) Adil (Hakkaniyete Uygun) Kullanım Doktrini	77

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM KÜRESELLEŞME VE SU

1) Suyun Metalaşması	86
2) Suyun Özelleştirilmesi	92
2. a) Özelleştirme Yöntemleri	93
1) Hizmet Sözleşmesi	93
2) Yönetim Sözleşmesi	94
3) Kiralama Sözleşmeleri	94
4) Yap – İşlet – Devret Modeli	94
5) İmtiyaz Sözleşmesi	94
6) Kısmi Ya Da Tam Elden Çıkarma	94
3) Küreselleşme Sürecinde Suyun Özelleştirme Faaliyetleri İçindeki Yeri	99
4) Dünya Ölçeğinde Suyun Özelleştirilmesi	103
4. 1) Afrika'daki Su Özelleştirmeleri	104
4. 2) Latin Amerika'daki Su Özelleştirmeleri	107
4. 2) a. Arjantin'deki Su Özelleştirmeleri	107
4. 2) b. Meksika'daki Su Özelleştirmeleri	108
4. 2) c. Şili'deki Su Özelleştirmeleri	110
4. 2) d. Bolivya'daki Su Özelleştirmeleri	111
4. 2) e. Peru'daki Su Özelleştirmeleri	113
4. 3) İngiltere'deki Su Özelleştirmeleri	114
4. 4) Fransa'da Su Özelleştirmeleri	116
5) Dünyada Su Ticaretinde Söz Sahibi Olan Şirketler	120
6) Su Konusunda Dünya Aktörleri	123
6. a) Birleşmiş Milletler	124
6. b) Dünya Bankası	126
6. c) Uluslararası Para Fonu	129
6. d) Avrupa Birliği	130
6. e) Dünya Su Konseyi	134
1) Birinci Dünya Su Forumu	138
2) İkinci Dünya Su Forumu	140
3) Üçüncü Dünya Su Forumu	141

- Kyoto Protokolü	142
4) Dördüncü Dünya Su Forumu	143
5) Beşinci Dünya Su Forumu	144
6. f) Uluslararası Su Kaynakları Birliği	145
6. g) Küresel Su Ortaklığı	146

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
TÜRKİYE'DE SU (KAMUSALLIKTAN ÖZELLEŞTİRMEYE)

1) Kamu Sektöründe Su Yönetimi	148
2) Türkiye'de Su Politikası	154
2. a) Devlet Su İşleri (DSİ) Genel Müdürlüğü	155
2. b) İller Bankası	157
2. c) Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü	158
3) Türkiye'de Uygulanan Özelleştirme Politikalarının İstihdam Boyutu	159
4) Su Yönetimi, Avrupa Birliği ve Türkiye	161
5) Türkiye'de Suyun Özelleştirilmesi	167
5. a) İstanbul Örneği	168
5. b) Yuvacık Barajı	169
5. c) Antalya Örneği	171
5. d) ÇALBİR Örneği	171
5. e) Bursa Örneği	173
5. f) Çorlu Örneği	174
5. g) Ankara Örneği	174
6) Türkiye İçin Su Politikası Önerileri	177
SONUÇ	180
KAYNAKÇA	185
ÖZET	190
ABSTRACT	192

KISALTMALAR LİSTESİ

AB: Avrupa Birliği

ABD: Amerika Birleşik Devletleri

BM: Birleşmiş Milletler

DB: Dünya Bankası

DPT: Devlet Planlama Teşkilatı

DSF: Dünya Su Forumu

DSİ: Devlet Su İşleri

DSÖ: Dünya Sağlık Örgütü

GWP: Küresel Su Ortaklığı

IMF: Uluslararası Para Fonu

IWRA: Uluslararası Su Kaynakları Birliği

KİT: Kamu İktisadi Teşekkülleri

MDGs: Milenyum Kalkınma Hedefleri

UNDP: Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı

UNESCO: Birleşmiş Milletler Eğitim Bilim Ve Kültür Organizasyonu

UNFCC: Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Anlaşması

UNICEF: Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu

TABLÖLÄR LİSTESİ

TABLO 1: Su kaynaklarının küresel dağılımı	15
TABLO 2: Dünya ölçeğinde kişi başına düşen su tüketim miktarı	19
TABLO 3: Küresel su potansiyeli – 1	20
TABLO 4: Küresel su potansiyeli – 2	21
TABLO 5: Suyun kullanım alanlarına göre kullanım yüzdeleri	48

GİRİŞ

Neo-klasik iktisadın temel görüşü; insan ihtiyaçlarının çok çeşitli ve sonsuz olduğu, buna karşılık, insan ihtiyaçlarını doyuma ulaştırabilecek araçların ve yeryüzü kaynaklarının ise kısıtlı olduğu önkabulü üzerine kuruludur. Bu nedenle, ihtiyaçları karşılamaya yönelik her nesne, ederi belirlenmesi gereken “ticari bir mal” olarak görülür. Bu önkabul, günümüz koşullarında tüm canlılar için vazgeçilmez olan ve ikame edilemeyen suyu bir meta haline dönüştürmeye çalışmakta, sermayenin aşırı kar hırsı nedeniyle kapitalizmin küresel aşamasında suyun özelleştirilmesi gündeme getirilmekte ve ticarileşmeyle birlikte, su yalnızca parası olanların ulaşabileceği, alınıp satılabilen bir mal olarak pazara sunulmaktadır.

Bu çalışmada, suyun yaşamsal önemi göz önünde bulundurularak, suyun neo-liberal politikalar doğrultusunda şekillendirilebilecek bir meta olmadığı, insanların temiz ve sağlıklı suya erişiminin evrensel bir temel hak olduğu üzerinde durulacak, su kaynaklarının ve su dağıtım şebekelerinin özelleştirilmesinin ve suyun metalaşmasının sermaye birikimi açısından ne ifade ettiği ortaya konulmaya çalışılacaktır.

Suyun, insanlar ve diğer tüm canlılar için önemi, suyun insan ve toplum yaşamındaki yeri, suyun dünyadaki ve Türkiye’deki dağılımı, mevcut su kaynakları, küresel ısınmanın su üzerindeki etkileri, su - sağlık ve su - nüfus artışı arasındaki ilişki, bir sosyal politika unsuru olarak suyun kamusal hizmetler içinde değerlendirilmesi gerekliliği, sınıfsal farklılıklara bağlı olarak su tüketim miktarının nasıl değiştiği, ulus devletlerin su hizmetlerine bakışı, sınıraşan suların ülkeler arasındaki ilişkilere etkisi, suyun yönetiminin devlet sektöründen

özelleştirmeler aracılığı ile özel sektörün eline geçmesi ve suyun ticari bir mal haline dönüştürülmeye çalışılması tezin konusunu oluşturacaktır.

1970’li yılların başından itibaren her alanda artış gösteren özelleştirmenin, su gibi yaşamsal öneme haiz bir maddeyi de kapsayacak boyutta alanını genişleterek ilerlemesinin ve suyun ticarileşmesi ile birlikte korunmaya en muhtaç kesimden başlanarak, toplumun bütün kesimlerinin suya ücretsiz erişiminin nasıl engellendiğinin ortaya konmaya çalışılacaktır. İnsanların gereksinimleri ile mevcut su kaynakları arasındaki fark gittikçe artmakta ve bunun yanı sıra azalan kaynaklar çeşitli atıklar ve yanlış kullanım sonucunda kirlenmeyle karşı karşıya kalmaktadır. Tez çalışmasında; ticarileşme ile suyun toplumsal bir mal olmaktan çıkarılarak ekonomik bir mal haline dönüştürülmesinin yaygınlaşan neo-liberal politikalar ve küreselleşme ile ilişkisinin açığa çıkarılması amaçlanmaktadır.

Birinci bölümde, her ne kadar suyun nitel ve nicel özelliklerinin incelenmesi başka bilim dallarının konusu olarak daha geniş ve detaylı bir şekilde incelenmeye değer olsa da, tezin altyapısını oluşturmak amacıyla bu konulara kısaca değinilecektir. Kuramsal çerçeveye destek teşkil etmesi bakımından suyun yeryüzündeki miktarının ve dağılımının, iklim değişikliğinin ve küresel ısınmanın su üzerine olası etkilerinin incelenmesi önemlidir. Suyun metalaşmasına ilişkin argümanların başında, su kaynaklarının giderek azaldığı, küresel ısınmanın da su üzerinde giderek daha olumsuz etkiler bıraktığı değerlendirmeleri gelmektedir. Ancak sanayinin gelişmesi ile küresel ısınmanın, çevre kirliliğinin ve bunlara bağlı olarak su kaynaklarının tahribatının birbirine paralel olarak arttığının gözden kaçırılmaması gerekir.

İkinci bölümde, bir yaşam hakkı olarak temiz ve sağlıklı suya erişimin önemi, suyun sağlık, sosyal adalet ve sosyal politika ile ilişkisi ve suyun kullanım alanları irdelenmeye çalışılacaktır. Su, canlıların yaşamları için en temel ihtiyaçlardan biri olduğundan, sanayileşme sonrasında su kullanımının önceki dönemlerden oldukça yüksek bir seviyeye ulaşması, hızla artan nüfus ve temiz suya erişimde yaşanan sorunlar nedeniyle su yoksulluğu olarak nitelendirilen bir kavram ortaya konmuş ve kapitalizm sürecinde su bir meta olarak görülmeye başlanmıştır. Günümüzde tartışmanın ana eksenini, suyun temel bir insan hakkı mı olduğu, yoksa piyasada ekonomik bir değeri olan bir mal olduğu mu yönündedir. Tezin ana eksenini, suyun temel bir insan hakkı olduğu ve bu nedenle adil dağılımının gerçekleştirilmesi için sosyal politika uygulamalarının işlerlik kazanmasının önemini vurgulanması yönündedir. Bunun yanı sıra, ikame edilemez olması nedeni ile kullanım değeri çok yüksek olan suyun, uluslararası ölçekte stratejik bir değeri de mevcuttur. Suyun stratejik önemi nedeni ile, su kaynaklarının azalması, iki ülke arasındaki ilişkileri zedeleyici, hatta ilerleyen zamanlarda savaş sebebi olabilecek niteliktedir. Günümüzde kimi bilim adamlarına göre artık petrol savaşlarının yerini, su savaşlarına bırakması beklenmektedir. Ayrıca, suya sahip olanın gücü de elinde bulundurduğu varsayıldığında, suya olan ihtiyacın artması ile sıkıntı çeken ülkeler arasında kalıcı barışın sağlanması mümkün görünmemektedir. Bu açıdan bakıldığında en kritik bölgenin Orta Doğu olduğu söylenebilir. Geçmişten beri devam eden ve yakın gelecekte daha şiddetli olarak ortaya çıkması beklenen çatışmalar, suyun önemine dikkatleri çekmekte ve konuyu uluslararası platformlarda tartışılan önemli bir gündem maddesi haline getirmektedir.

Üçüncü bölümde, suyun metalaşması, ticarileştirilmesi ve özelleştirilmesi ile bu doğrultuda küresel su aktörlerinin neyi hedeflediği ve dünya ölçeğinde meydana gelen özelleştirme faaliyetleri incelenecektir. Kapitalizmin küresel aşamasında suyun bir meta olarak algılanması ile birlikte suyun özelleştirilmesine yönelik faaliyetlerin hız kazanması, suyun ticarileştirilmesi ve yalnızca parası olanların ulaşabileceği bir altyapı unsuru haline dönüştürülmesi; bir sosyal politika unsuru olarak suyun yeniden tartışılmasını ve buna yönelik politikalar geliştirilmesini zorunlu kılmaktadır. Dünya su ticaretinde söz sahibi olan şirketlerin ülkeler nezdinde nasıl faaliyet gösterdikleri ve özelleştirmelerin ulaştığı boyutlar anlatılmaya çalışılacak ve şirketlerin sunduğu hizmetlerin yoksul halkların yaşamlarına olan etkisi ortaya konacaktır.

Dördüncü ve son bölümde ise, Türkiye’de su hizmetlerinin özelleştirilmesinin takip ettiği evreler ve nasıl geliştiği irdelenecektir. Kamu hizmeti olan suyun, kamusalıktan özelleştirmeye doğru izlediği yol, suyun yönetimini halkın karar alma süreçlerine doğrudan katıldığı bir alan olmaktan çıkarak, uluslararası sermayenin hedeflediği çıkarları gerçekleştirdiği bir pazar haline dönüştürmüştür. Kamu sektöründe su yönetimi, piyasa kurallarıyla şekillenen talep yönlü hizmet sunumunun sağlandığı bir biçimde değil, kamu hizmetleri kapsamında yurttaşların yararı gözetilerek yerine getirilmelidir.

Su kaynaklarının yönetimi, bir ülkede sosyo – ekonomik gelişmenin ve kalkınmanın anahtar unsurlarından birisidir. İnsanların yaşamlarında önemli bir yeri olan ve sektörler açısından üretimde temel girdilerden biri olan suyun, planlı ve akılcı olarak yönetilmesi kalkınmanın sağlanmasında itici gücü oluşturmaktadır. Hem toplumsal fayda, hem de ulusal fayda açısından suyun yönetiminin, halkın karar alma süreçlerine katılımının gerçekleştiği,

kamu sektörü aracılığıyla yerine getirilmesi gereklidir. Kar maksimizasyonu ile hareket eden çok uluslu şirketlerin suyun yönetiminde söz sahibi olması, toplumsal faydayı zedeleyici ve yoksul halkların temel haklarını kısıtlayıcı bir sonuç ihtiva etmektedir. Özelleştirmeler yoluyla, büyük kayıplar meydana gelmekte, elde edilen gelir kamusal yatırımlar, sosyal yardımlar ve destekler için kullanılabilirken, özel şirketlere ve sermaye sınıfına aktarılmaktadır. Dünyadaki özelleştirme faaliyetlerinin sonuçları göz önünde bulundurulduğunda, anlatmak istediklerimiz daha belirginleşecektir. Bugün dünya ölçeğinde nüfusun yaklaşık % 5'inin kullandığı suyun yönetimi, uluslararası şirketlerin elinde bulunmaktadır. Sadece % 5'lik bir kesime satış yapan bu şirketlerin yıllık gelirlerinin, dünya petrol ticaretinin yıllık gelirinin yarısına ulaşmış olması, su ticaretinin ne kadar karlı bir alan olduğunun göstergesidir.

Bu paylaşım sürecince, su hakkına sahip çıkmak isteyen yoksul halklar ile özel şirketler arasında tartışmalar yaşanmaktadır. Ulusötesi sermayenin bütün bu özelleştirme çabaları, Latin Amerika'dan Afrika ve Asya'ya kadar pek çok yerde halkın direnci ile karşı karşıya kalmaktadır. Bu sürece müdahil olan, Uluslararası Para Fonu ve Dünya Bankası gibi uluslararası finans kuruluşları ise, konunun baş aktörleri olarak, suyun bir hak olarak kabul edilmesinden yana olmayıp, metalaşma kapsamına dahil edilebilecek bir insan gereksinimi olduğunu savunmaktadır.

Suya ve suyun eşit dağılımına ilişkin yapılan tartışmalarda suyun bir hak olarak değil de, bir ihtiyaç olarak kavramsallaştırılması suyun metalaşmasına meşru bir zemin hazırlamaktadır. İhtiyaç olarak tanımlandığında su, yalnızca parası olanların ulaşabileceği ticari bir mal halini almaktadır. Suyun ticari bir mal gibi görülmesinin sonucunda,

özelleştirmelerin önü açılmakta, gelişmiş ülkelerin yoksulları ve az gelişmiş ülkelerin yurttaşları sağlıklı ve temiz suya erişim hakkından mahrum kalmaktadırlar. Suyun bir hak olarak kabul edilmesi, devletin halkın temiz ve sağlıklı suya erişimine yönelik politikalar geliştirmesini zorunlu kılmaktadır. Ancak su, günümüzde özel sektördeki yatırımcıların çok karlı bir meta olarak gördükleri bir girdi haline gelmiştir. 1990'lı yılların başından itibaren Dünya Bankası'nın geliştirdiği programlar da özel sektörü teşvik edici yöndedir. 1980'li yılların ortalarından itibaren Türkiye'de de büyükşehirlerde, su ve kanalizasyon işlerinin finansmanının neo-liberal küresel politikalar doğrultusunda özelleştirildiği gözlenmektedir. Fakat su, kamuya ait olması itibariyle, su hizmetlerinin de kamusal hizmet niteliğinde olması zorunludur.

Suyun metalaşmasına yönelik temel eğilimlerin arka planında sadece iklim değişikliği, küresel ısınma veya kaynakların giderek azalması değil, su sektörünü karlı bir pazar olarak gören kapitalizmin doğası bulunmaktadır. Ancak su, bir meta değildir. Su, pazarlamaya, özelleştirmeye ve ticarileştirilmeye konu edilemez. Özelleştirmelerin de gerçek amaçlarının verimliliği artırmak ya da insanlara daha iyi hizmet vermek olmadığı kabul edildiğinde, kamu sektörünün küçültülerek su üzerinden elde edilen karın, kamu sektöründen özel sektöre aktarılacağı daha görünür olacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

KURAMSAL ÇERÇEVE İLE İLGİLİ BAZI KAVRAMLAR

1) Su ve Suyun Özellikleri

Yaşamın ana unsuru olan su, en temel ihtiyaç maddesi olması bakımından, diğer doğal kaynaklardan farklı olarak, ekonomik değerinin dışında, günümüzde sosyal ve politik amaçlar doğrultusunda kullanılmaya müsait bir meta olarak da karşımıza çıkmaktadır. Suyun tanımının yapılması, özelliklerinin ve kullanım alanlarının ortaya konması, nicel ve nitel bakımlardan incelenmesi, farklı bilim dallarında daha detaylı ve kapsamlı bir araştırma yapılmasını gerektirecek kadar önemlidir. Ancak, bu çalışmada kuramsal çerçeve ile ilgili olarak suya ilişkin bazı kavramların kısaca açıklanması araştırmaya yol gösterici olacaktır.

Dünyanın oluşumuyla birlikte ortaya çıkan ve insanlık tarihinden daha eskiye dayanan, aynı zamanda normal sıcaklık ve basınç altında sıvı halde bulunan su; her molekülü bir oksijen ile iki hidrojen atomundan oluşan renksiz, kokusuz ve tatsız bir maddedir. Diğer bir deyişle su, yeryüzünün üçte ikisini kaplayan, bileşiminde çözelti ya da asıltı halinde çeşitli maddeler bulunan sıvı bir maddedir (Ulusoy, 2007:25). Yerine başka bir şeyin ikame edilemeyeceği doğal bir kaynak olarak su, insan hayatı için oksijenden sonra en önemli ögedir.

Suya ilk defa dünya üzerindeki en yaşlı kayalar olduğu belirlenen Greenland'deki Isua Kayaları içerisinde rastlanmış ve yapılan incelemelerde söz konusu kayaların içindeki suyun 3,8 milyar yıllık olduğu anlaşılmıştır (Ulusoy, 2007:25).

Su özellikleri itibariyle yalnız canlı çevre üzerinde değil, cansız çevre üzerinde de oldukça etkili bir maddedir. Kayaların fiziksel olarak parçalanarak toprağın oluşması, içindeki maddelerin çözünerek toprağın verimli hale gelmesi, bitkilerin ortaya çıkması, kökten dallardaki yapraklara kadar gerekli yapı taşlarının taşınması ve fotosentez gibi doğa olayları su sayesinde gerçekleşmektedir. “Yaşam suda başlamıştır.” önermesi suyun yeryüzünde sahip olduğu önemin göstergesidir.

Su yeryüzündeki kaynakların hepsinden ayrı, özel bir öneme sahiptir. Minibaş’ın vurguladığı üzere (2007:2) su;

- İkame edilemez, insan kadar insan yaşamını vareden diğer canlıların yaşamının yani vazgeçilmez gereksinimlerin başında gelmektedir. Dolayısıyla talebi süreklidir.
- İkame edilemez özelliği nedeniyle kullanım değeri çok yüksektir.
- Hızlı nüfus artışının da etkisiyle talebi çeşitlenerek sürekli artmaktadır.
- Bulunmasından nihai kullanıcıya ulaştırılmasına kadar su kanalları, barajlar, arıtma tesisleriyle sürekli hizmet ve istihdam yaratmaktadır.
- Yaşamın vazgeçilmez bir gerekinimi olması nedeniyle tarım ve hayvancılıkta zorunlu tamamlayıcıdır. İmalat sanayiinden, inşaata, madencilikten sağlığa, taşımadan enerji üretimine kadar üretimin çeşitli safhalarında girdi olarak kullanılmaktadır.
- Sulamanın yanısıra taşıma ve aydınlatmada da kullanılan bir enerji kaynağıdır.

Yaşamın her alanında sahip olduğu önem itibariyle su, en çok ihtiyaç duyulan temel bir unsurdur. Kullanım alanlarının yaygınlığı ve ikame edilememesi suyun önemini daha da arttırmaktadır. Ancak su kaynakları coğrafi dağılımındaki eşitsizliğin yanısıra, her geçen gün ihtiyaçlara cevap veremeyecek derecede azalmaktadır. Sahip olduğu yaşamsal, ekonomik ve stratejik önem nedeniyle su, günümüzün ve yakın geleceğin en çok tartışılan konusu olma potansiyeli arz etmektedir.

2) Yeryüzündeki Su Kaynakları

Yeryüzeyinde en geniş alanları kaplayan su sayesinde dünya için “Mavi Küre” adı da kullanılmaktadır. Dünyanın % 97,5’nin suyla kaplı olmasına karşın, ancak bu suyun % 2,5’i kullanılabilir durumdadır. Bu kısıtlı miktarın % 2’lik kısmının kutuplarda, 16 km kalınlığında buz kütleleri halinde bulunduğu düşünüldüğünde, suyun sadece % 0,5’lik bölümü kullanılabilir niteliktedir (Ulusoy, 2007:5). İçilebilir nitelikteki suyun azlığı günümüzde en önemli problemlerden biridir. Yerkürenin sahip olduğu su miktarına rağmen, bu suyun büyük bir kısmının tuzlu olması ve insan ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik miktarının kısıtlı olması günümüzdeki dönemlerde daha büyük sıkıntılarla karşılaşılabilceğinin en somut göstergesidir. Okyanuslar ve denizlerdeki tuzlu suyu içme suyu olarak kullanılabilcek nitelikte dönüştürme çabaları gün geçtikçe artış gösterse de, maliyeti çok yüksek olduğundan her ülke tarafından kabul gören bir yöntem olmaktan şimdilik uzaktır. Günümüzde su sıkıntısı nedeniyle kullanımı yaygınlaşmaya başlayan yeraltı suları ve aküferlerin durumu ise zamanla daha kritik bir hal almaktadır.

a) Okyanuslar

Su çevrimi içerisinde hareket eden su miktarından çok daha fazlası okyanuslarda toplanmıştır. Yani toplam yeryüzündeki suyun yaklaşık % 96,5'i okyanuslarda bulunmaktadır (Ulusoy, 2007:61). Okyanuslardaki su, insanların kullanabilmeleri için elverişli nitelikte değildir.

b) Denizler

Deniz, bir okyanus ile bağı olan, büyük bir alanı kaplayan ve genellikle tuzlu olan su birikintisidir. Denizler, dünya yüzeyinin % 71'ini kaplamaktadır. Ancak deniz suyu ortalama % 3,5 oranında tuz içerdiğinden, halen oldukça pahalı olan arıtma yöntemleri uygulanmadan içme suyu olarak kullanılamamaktadır (www.bilim.org/forum). Tuzluluk oranının yüksek olması nedeniyle, içme suyu olarak kullanmaya uygun olmayan deniz suyunun arıtılması yöntemleri de yüksek maliyetlidir. Ancak son yıllarda yaygınlaşmaya başlamıştır. Worldwide Desalination Research And Technology Survey'in 1994 verilerine göre; dünyadaki tuz arıtma tesislerinin toplam kapasitesi 1992 yılı itibariyle; günde 15,6 milyon metreküp olup, bu kapasitenin % 24,4'ü Suudi Arabistan'da, %10,6'sı Birleşik Arap Emirlikleri'nde, % 9,1'i Kuveyt'te, % 15,2'si Amerika Birleşik Devletleri'nde, % 4,1'i Japonya'da, geriye kalan % 36,6'sı çeşitli ülkelerde dağılmış bulunmaktadır. Bunun yanısıra Prof.Dr.Zafer Ayvaz'ın aktardığına göre; Amerika Birleşik Devletleri'nde Kaliforniya eyaletinde tuzlu su arıtılmasıyla ilgili önemli girişimler gerçekleştirilmiş bulunmaktadır, ancak bunun maliyeti yine suyu satın alanlara yüklenmek istenmektedir. Büyük Okyanus kıyısında yer alan Kaliforniya eyaletinde bugün 36 milyon kişi yaşamaktadır. Bu rakamın 2030 yılında 48 milyona ulaşması beklenmektedir. Nüfusa eklenen bu 12 milyon kişi için, günde 4 milyon metreküp daha fazla

su tedariki gerekecektir. Bu artan su ihtiyacının mevcut su kaynaklarıyla, su tasarrufuyla ya da arıtılmış suların yeniden kullanımıyla karşılanabilmesi mümkün görülmemektedir. Kaliforniya Su İdaresi, bu açığı acı suları ve deniz suyunu arıtarak kapatmayı planlamaktadır. 2002 yılında arıtma tesisleri için 50 milyon dolarlık bir kaynak ayrılmasına karar verilmiş, bu kaynağın yarısı 2005 yılında teklif edilen 24 projeye, geriye kalan yarısı da 2006 yılında verilen 23 projeye tahsis edilmiştir. 2006'daki destek tutarının yarıdan fazlası deniz suyunun arıtılmasıyla ilgili projelere ayrılmıştır. Bu destekle fizibilite çalışmaları, uygulamalı giderme projeleri gerçekleştirilmeye çalışılmıştır. Nihai olarak, 2020 yılına kadar toplam su ihtiyacının % 10'unu sağlayacak en az 20 tuzlu su arıtma tesisinin kurulması, 2030'a gelindiğinde 2 milyon metreküplük arıtma kapasitesine ulaşılması hedeflenmektedir. Gelecek 5 yıl içinde su fiyatının % 5-10 civarında artması beklenmektedir. Ayrıca yeni su kaynaklarını iletmede kullanılacak pompaların ve menfezlerin getireceği 10-20 centlik bir artış da hesaplanmaktadır. Böylece Kaliforniya'da yaşayanlar 2012 yılında suyun metreküpüne 70-90 cent ödemek zorunda kalacaklardır. Görüldüğü üzere, su pazarı olarak nitelendirilebilecek olan bir ortamda maliyetler yine alıcılara yüklenmekte ve suya ihtiyacı olanlar bu maliyeti kabullenmekle karşı karşıya bırakılmaktadır.

c) Göller

Kayalar üzerindeki çukur alanlarda birikmiş ve belirli bir akıntısı olmayan durgun su kütlelerine göl denir. Göller, tek tek buldukları gibi, yan yana birden fazla da bulunabilirler. Göllerin yan yana buldukları bölgelere göller yöresi denir. Göller, yağış suları, akarsular ve kaynaklar tarafından beslenir. Göllerin su seviyeleri beslenmeye bağlı olarak değişir. Yeryüzündeki göllerin, büyüklükleri, derinlikleri, sıcaklıkları ve tuzluluk oranları değişkendir

(www.forumturka.net/forum). Goller de içme suyu olarak kullanılmaya elverişli su kaynakaları değillerdir.

d) Akarsular

Yeryüzündeki değişik büyüklüklerdeki yatakların içerisinde su toplanması ve toplanan suyun yatak boyunca akması sonucu oluşan Şekle akarsu denir (www.cografya.artshost.com). Akarsular, her yerde sadece insanlar için değil, aynı zamanda diğer tüm canlıların hayatının devamlılığı için de önemlidir. Akarsular insanlar tarafından sadece eğlence maksadıyla değil, daha da önemlisi içme ve kullanma suyu, tarımsal sulama, elektrik üretimi, atıkların uzaklaştırılması, ticari malların taşınması ve gıda üretimi maksatlarıyla kullanılmaktadır (Ulusoy, 2007:68). Akarsular her çeşit bitki ve hayvan için önemli su ortamlarıdır.

e) Buzullar

Kutup bölgeleri ile yüksek dağların üst kısımlarında hiç erimeden kalan karların oluşturduğu doğa Őekillerine buzul denir. Bugün dünyanın yaklaşık % 10'u buzullarla kaplıdır. Buzulların etki alanı daha çok kutuplara yakın yerlerdir. Genellikle buzullar, buz ve kar alanlarında donmuş olarak depolanmış tatlı sudur. Yeryüzünde görülen buz tepeleri; buz, kar ve uzun dönem zarfında buzularda depolanan tatlı su, küresel su döngüsünün bir parçasıdır (www.cografya.gen.tr). Küresel ısınmanın yaygınlaşmasına bağlı olarak, buzulların erime hızı artmış ve bu erime nedeniyle insanların yaşam alanları tehlikeye girmiş bulunmaktadır. Erimenin devam etmesi sonucu olarak, ilerleyen zamanlarda denizlerin taşması ve pek çok yerleşim yerinin sular altında kalması beklenmektedir. Bu durum sadece yerleşim yerlerini değil, tarım alanlarını da tehdit etmektedir.

f) Kar ve Yağmur Suları

Güneş ışığının etkisiyle yeryüzündeki su buharlaşıp, gaz haline gelmekte ve yükselmektedir. Yükseldikçe soğuyan ve basıncı azalan su buharı, havadaki toz parçacıklarına tutunarak, su damlası haline dönüşmekte ve ağırlıkları artmaktadır. Yeterli ağırlığa ulaştınca yer çekiminin etkisiyle yere düşmeye başlamakta ve yağmur olarak yeryüzüne dönmektedir. Dünyada yağmurun % 78'i okyanusların üzerine yağmaktadır. Kış aylarında ise, güneş ışınları güçlü olmadığı için, bulutların buldukları yüksekliklerde hava sıcaklığı çok düşük olunca, yükselen su buharı, sıvı hale geçmeden doğrudan buz kristalleri şeklinde kar olarak yeryüzüne düşmektedir (www.cografya.gen.tr). Yeryüzünün ihtiyacı olan suyun bir miktarını kar ve yağmur suları karşılamaktadır. Dünya ölçeğinde, yağmurdan ve eriyen kardan oluşan akış, suyun küresel hareketinin önemli bir kısmını oluşturmaktadır.

g) Yeraltı Suları

Dünyada büyük miktarlarda su yeraltında depolanır. Yeraltı suyunun büyük bir kısmı, yerin yüzeyinden aşağı doğru süzülen yağıştan meydana gelir. Yeraltı suyu için kullanılan diğer bir deyim de “aküfer”dir. Aküferler, tüm dünya suyunun büyük depolama yeridir ve tüm dünya insanların günlük yaşamlarının su ihtiyacı, yeraltı suyuna bağlıdır (Ulusoy, 2007:71). İnsanlık tarihinin büyük bir bölümünde yeraltı sularından, yüzey sularının kıt olduğu kurak bölgelerde yararlanılmıştır. Yirminci yüzyılın ikinci yarısında patlayan su talebi nedeniyle, her kıtada büyük aküferlerin sularından faydalanılmaktadır. Yeraltı sularının daha fazla kullanılmasının arkasında, 1950 yılından bu yana sulu tarım uygulamasının artması yatmaktadır. Her yıl kuyulardan ve nehirlerden çekilen tatlı suyun üçte ikisi, sulu tarımda kullanılmaktadır. Sulu tarım yapılan toprak alanı açısından dünya birincisi ve dünyanın

üçüncü büyük hububat üreticisi olan Hindistan'da yeraltı sularını çıkarmak için kullanılan tüp kuyuların sayısı 1950 yılında 3.000 iken, bu sayı 1990 yılında 6 milyona çıkmıştır (Sampat, 2001:2). İnsanlığın suya olan ihtiyacı bakımından yeraltı suları büyük önem arz etmektedir. Ancak günümüzde sadece sulu tarım nedeniyle değil, endüstrileşmenin hızındaki artış nedeniyle de yeraltı suyunun kullanımını artmaktadır. Akarsular ve göller kullanım bakımından yetersizleşince, insanlar yeraltı sularına yönelmiş ve bu nedenle de aküferlerin sayısı azalmaya başlamıştır. Aküferler bu yoğun kullanım yüzünden dolduğundan daha hızlı bir şekilde boşalmaktadır.

3) Su Kaynaklarının Dünyadaki Dağılımı

Su küre olarak da adlandırılabilen olan dünyanın 3 / 4'ünün sularla kaplı olmasına rağmen, insanların kullanımına yönelik olan tatlı su miktarı ne yazık ki çok sınırlıdır. Yeryüzündeki suların büyük bir miktarı, içme suyu ya da sulama suyu olarak kullanılamayacak nitelikteki tuzlu sulardır. Küresel ölçekte su kaynakları, nicel olarak yeterliymiş gibi görünse de, nitelik olarak insanların hayatlarını devam ettirebilmeleri bakımından yeterli seviyede değildir. Ayrıca mevcut su kaynaklarının yeryüzünde eşit dağılımından da söz edilemez. Örneğin Zehir (2003:54); dünyanın % 40'ının su ihtiyacını karşılayan belli başlı nehirlerin 155 tanesinin 2 ülke tarafından paylaşılmakta olduğunu, 59'unun ise 3 veya daha çok ülke tarafından kullanılmakta olduğunu belirtmiştir.

Yeryüzündeki suların büyük bir kısmı da güneş enerjisiyle buharlaşıp atmosfere karışmaktadır. Kaybedilen suyun bir kısmı ise yağışlar yoluyla tekrar yeryüzüne dönmektedir. Ancak yağışların da dünyadaki dağılımı eşit değildir. Tüm yağışların 1 / 3'ü Güney Amerika

ve Karayipler'e düşerken, Avustralya'ya sadece toplamın % 0,1'i düşmektedir (Pamukçu, 2000:35). Su dağılımındaki eşitsizlik, kişi başına düşen su miktarında orantısızlığa sebep olmaktadır. Dünya nüfusunun sürekli arttığı göz önünde bulundurulursa, suya erişimdeki orantısızlık daha belirgin olarak ortaya çıkacaktır. Kişi başına düşen su tüketimi her geçen gün biraz daha azalmaktadır. Dünya nüfusunda meydana gelen artış sebebiyle, geçtiğimiz 300 yıla oranla su kullanımının 45 kat daha fazla olduğu saptanmıştır. Ayrıca suyun kullanım alanlarındaki farklılaşma da, su miktarını etkilemektedir.

Tablo 1. Su Kaynaklarının Küresel Dağılımı

KITA	YAĞIŞ		BUHARLAŞMA		FARK(AKIŞ)	
	(mm)	(km ³)	(mm)	(km ³)	(mm)	(km ³)
Avrupa	790	8290	507	5320	283	2970
Asya	740	32200	416	18100	283	2970
Afrika	740	22300	587	17700	153	4600
K.Amerika	756	18300	418	10100	339	8180
G.Amerika	1600	28400	910	16200	685	12200
Okyanusya	791	7080	511	4570	280	2510
Antartika	165	2310	0	0	165	2310
Dünya	800	119000	485	72000	315	47000

Kaynak: Pamukçu,Konuralp,Su Politikası,2000,s.38

Su kaynaklarının küresel dağılımına ilişkin olarak, bir ülkenin su zengini olup olmadığını ya da su kıtlığı yaşıyor yaşamadığının belirlenmesinde sadece coğrafi koşullar veya o ülkenin nüfusu etkili değildir. Bunun tespit edilmesinde Dursun'un (2006:23) belirttiği üzere dört değişken indekse göre hareket edilmektedir:

- 1) **Birinci İndeks** : Bir ülkede su talebi sonucunda tüketilen su miktarı, toplam yenilenebilir su kaynağının 1 / 3'ünden daha fazla ise, o ülkede su kıtlığı

vardır ya da su kıtlığı tehlikesi artmaktadır. Bu nedenle özellikle az yağış alan Ortadoğu ülkeleri su kıtlığı içinde yaşamaktadır.

- 2) **İkinci İndeks** : Kullanılan suyun nüfusa oranını ölçü almaktadır.
- 3) **Üçüncü İndeks** : Kişi başına düşen kullanılabilir potansiyel su aşağıda gösterilen değerler bazında belirlenir;

KİŞİ BAŞINA SU TÜKETİMİ (metreküp)	ÜLKENİN DURUMU
10.000'den fazla	Su zengini
3.000-10.000	Yeterli suyu olan
1.000-3.000	Su sıkıntısı olan
1.000'den az	Su fakiri

- 4) **Dördüncü İndeks** : Kullanılabilir sular içinde sınıraşan sular göz önüne alınmaktadır. Ülkelerin suları üzerinde, sınıraşan suların memba ülkelerinin etkilerinin büyük olduğu ve suların istendiği vakit kısıtlanabildiği durumlar için geçerli olmaktadır.

Küresel su potansiyeli, coğrafi ve demografik nedenlerden ötürü farklılıklar göstermektedir. Su potansiyeli yenilenebilir olmasına karşın, tükenmez değildir. İlerleyen yıllarda birçok ülkeyi derinden etkileyebilecek olan kuraklıklar yaşanabileceği tahmin edilmektedir. Bu durum karşısında uluslararası ölçekte biraraya gelinerek su sorununa karşı ortak projeler üretilmeli, su sıkıntısına karşı acil önlemler alınmalıdır.

4) Su Kaynaklarının Türkiye'deki Dağılımı

Türkiye, su zengini sayılabilecek bir ülke değildir. Gerekli önlemler alınmadığı takdirde, ilerleyen zamanlarda büyük bir su sıkıntısı ile karşılaşma olasılığı oldukça yüksektir. Mevcut su kaynaklarının durumu, ülke nüfusunun büyüme hızı ve su kullanım alışkanlıklarındaki değişme göz önünde bulundurulduğunda, yakın bir gelecekte su sorununun önemli ölçüde büyüyeceği olasıdır. Su kullanımına yönelik talep bütün dünyada olduğu gibi, Türkiye'de de artmaktadır. Ancak buna rağmen su kaynaklarının verimli kullanıldığı söylenemez.

İsveçli hidrolojist Malin Falkenmark, bir ülkede yıllık fert başına düşen tarımsal, evsel ve endüstriyel su ihtiyacının asgari yeterlilik sınırını 1000 metreküp olarak vermektedir. Bu veriye bakıldığında dünyanın birçok bölgesinde su kıtlığının yaşandığı söylenebilir. Özellikle kritik olan bölgeler ise; Afrika, Ortadoğu ve Güney Asya'dır. Türkiye'de ise, Devlet İstatistik Enstitüsü, yaptığı bir araştırmada 2025 yılında ülke nüfusunun 80 milyonun üzerine çıkacağını ve buna bağlı olarak kişi başına düşen kullanılabilir su miktarının 1300 metreküpe düşeceğini öngörmüştür.

Ülkemizin Su Potansiyeli

Öncelikle unutulmaması gereken, bir ülkedeki su potansiyeli, her zaman faydalanabilir nitelikte değildir. Yukarıda da belirttiğimiz gibi, ülkemiz su zengini bir ülke olmadığından su potansiyelinin kontrolü önem arz etmektedir. Su zengini olamayışımızda etkili olan birçok faktör vardır. Bunların başlıcaları; kaynakların kontrol edilmeyişi, kaynakların bölgelere

dengesiz dağılmış olması, yağışların düzensizliği, su kaynaklarının planlanmasının bütüncül yaklaşımla havza bazında değil de bölgesel olarak ve kısa vadeli yapılması olarak sayılabilir.

Türkiye'nin 779.425 kilometrekarelik yüzölçümünün 765.52 kilometrekarelik kısmını kara, 14.300 kilometrekarelik bölümünü ise sulu yüzey oluşturmaktadır (Türkkan, 2008:15). Türkiye'nin yağış rejimi mevsimlere ve bölgelere göre çok büyük farklılık göstermekte olup, yıllık ortalama yağış 643 mm'dir. Bu da yılda ortalama 501 milyar metreküp suya karşılık gelmektedir. Bu miktarın 274 milyar metreküpünün toprak ve su yüzeylerinden ve bitkilerden olan buharlaşmalar yoluyla atmosfere geri döndüğü; 41 milyar metreküpünün yüzeyden sızmalar suretiyle yeraltı su rezervlerini beslediği; 186 milyar metreküpünün ise çeşitli büyüklükteki akarsular aracılığı ile denizlere, kapalı havzalardaki göllere boşalmak sureti ile akışa geçtiği kabul edilmektedir. Ayrıca, komşu ülkelerden doğan akarsular ile yılda 7 milyar metreküp suyun ülkemiz su potansiyeline dahil olduğu göz önünde bulundurulduğunda, toplam yenilenebilir su potansiyelimiz brüt 234 milyar metreküp olmaktadır (DPT Raporu, 2001:27).

Bir ülkeye yağın yağışlarla beslenen su potansiyeli nüfusa bölündüğünde, kişi başına düşen yıllık ortalama su miktarına ulaşılmaktadır. Bir ülkenin su zengini sayılabilmesi için, kişi başına düşen su miktarının 10.000 metreküpten daha fazla olması gerektiği göz önüne alındığında, Devlet Planlama Teşkilatı'nın 2001 yılı verilerine göre kişi başına düşen su miktarı 1735 metreküp olan ülkemiz su sıkıntısıyla karşı karşıya olan bir ülke olmaktadır.

Tablo 2. Dünya Ölçeğinde Kişi Başına Düşen Su Tüketimi Miktarı

IRAK	2.020
------	-------

LÜBNAN	1.300
TÜRKİYE	1.735
SURİYE	1.200
ASYA ORTALAMASI	3.000
BATI AVRUPA ORTALAMASI	5.000
AFRİKA ORTALAMASI	7.000
GÜNEY AMERİKA ORTALAMASI	23.000
DÜNYA ORTALAMASI	7.600

Kaynak: Devlet Planlama Teşkilatı Raporu 2001

a) Türkiye'nin Yerüstü Su Kaynakları

Türkiye, yarı kurak bir iklime sahip, kimi bölgeleri arasında aşırı ısı farkı bulunan bir ülkedir. Trakya ve İç Anadolu bölgelerinde sulanabilir toprağa göre su kaynakları kısıtlıyken, Doğu Karadeniz'de ise tersi bir durum geçerlidir. Yağışların bölgelere göre değişmesi ve düzensiz olması su ihtiyacını arttırmaktadır. Su sıkıntısı en çok tarımsal alanlarda kendini göstermektedir. Ancak İstanbul ve Ankara gibi metropollerde ise özellikle yaz aylarında içme suyu sıkıntısı son yıllarda artış göstermiştir.

Türkiye'nin sadece kuzey bölgesi dört mevsim boyunca yağış almakta olup, yıllık yağış ortalaması Karadeniz'de 816,5 mm'dir. Akdeniz Bölgesi kışın ılıman ve yağışlı, yazın kurak ve çok sıcak olup, yıllık yağış ortalaması 750,7 mm'dir. En kurak yer olan İç Anadolu'da yıllık yağış ortalaması 388,8 mm'dir. Doğu Anadolu'da 611,2 mm, Marmara'da 640,6 mm, Ege'de ise 672,2 mm'dir (Harp Akademileri,2001:53). Az yağış alan bölgelerde nüfusun fazla olması ya da çok yağış alan yerlerin nüfusun az olması da su potansiyelinin ülke ölçeğinde farklılaşmasına sebep olmaktadır.

Tablo 3. Küresel Su Potansiyeli-1

Akış	186,05 milyar metreküp
Tüketilebilecek Yıllık Su Miktarı	95,00 milyar metreküp
Fiili Yıllık Tüketim	27,5 milyar metreküp

Kaynak:Abdullah Kıran, 2005

Ayrıca ülkemiz, 26 adet hidrolojik havzaya ayrılmıştır (DPT Raporu,2001:28). Havzaların da verimleri birbirinden son derece farklıdır. En verimli havza, Fırat-Dicle havzaları olarak gösterilmektedir. Bu havzaların toplam ülke potansiyelinin %28'ine sahip olduğu görülmektedir.

b) Türkiye'nin Yeraltı Su Kaynakları

Ülkemizde bugüne kadar yapılmış olan hidrolojik etütler sonucunda 12,3 kilometreküp yeraltı suyu tespit edilmiş ve potansiyelin 9,65 kilometreküplük bölümü çeşitli amaçlarda kullanılmak üzere tahsis edilmiştir (Harp Akademileri,2001:54).

Tablo 4. Küresel Su Potansiyeli-2

Çekilebilir Yıllık Su Potansiyeli	12,20 milyar metreküp
Tahsis Edilen Miktar	7,80 milyar metreküp
Fiili Yıllık Tüketim	6,00 milyar metreküp

Kaynak: Abdullah Kıran, 2005

Yeraltına sızan suların önemli bir bölümü ülkemizin kıyı kesimindeki dağlık bölgelerde yaygın yeraltı suyu rezervuarı oluşturmadan denizlere boşalmaktadır. Bununla beraber yurdumuzdaki yeraltı suyu potansiyelini belirleyebilmek için 342 ovada hidrojeolojik etütler yapılmış ve 12,3 kilometreküplük potansiyele sahip “Emniyetli Yeraltı Suyu İşletme Rezervi” tespit edilmiştir (DPT Raporu,2001:29). Ülkemizde, yeraltı suyu rezervlerinin araştırılması ile ilgili gerekli etütlerin yapılması, yeraltı sularının kullanılması, korunması ve tescili gibi işlemleri yerine getirmesi için, Devlet Su İşleri (DSİ) Genel Müdürlüğü görevlendirilmiştir.

Yeraltı suları yani diğer adıyla aküferler, dünyada olduğu gibi ülkemizde de su ihtiyacının karşılanması için gerekli suyun sağlanmasında önem arz eden kaynaklardır. Sadece su sağlamakla kalmayıp, yeryüzüne yağış olarak geri dönen suların fazlasını emerek saklanmasında yardımcı olur. Ayrıca bu sayede fazla su emildiğinden nehir ve akarsu gibi yüzey sularının da taşması önlenmiş olur. Ancak yeraltı sularına olan ihtiyaç arttıkça, aküferler kaybolma tehlikesi ile karşı karşıya kalmaktadır.

5) Su ve İklim

Hava koşullarının uzun bir zaman kesiti içinde sergilediği ortalama durum, iklim olarak tanımlanabilir. Yerküre, son dönemlerde iklim koşullarında meydana gelen düzensizliklerle karşı karşıyadır. İklimde oluşan değişiklikler insan hayatı üzerinde fark edilir etkilere sebep olmaktadır. Günümüzde en çok tartışılan konulardan biri de, iklim

değişikliğinin su kaynakları ve yeryüzündeki su miktarı üzerindeki etkileridir. İnsan kaynaklı faaliyetler, iklim değişikliğinde önemli rol oynamakta, iklim değişikliği ve onun sebep olduğu küresel ısınma ile su kaynakları giderek azalmaktadır. Sanayinin gelişmesi ile birlikte iklim değişikliği, çevre kirliliği ve buna bağlı olarak su kaynaklarının tahribatının birbirine paralel olarak arttığı gözlemlenmektedir. Tarımın yoğun olarak yapıldığı dönemlerde iklim daha istikrarlıyken, şimdi sanayinin yoğunlaşmasıyla birlikte, atmosfere yayılan sera gazının etkisi ile ısı giderek yükselmektedir. Isınmaya en başta atmosferde giderek artan oranda tutunan karbondioksitin neden olduğu bilinmektedir. Karbondioksitin yayılmasının başlıca nedenleri ise yine insan kaynaklıdır. Ormanların giderek azalması ve daha çok fosil yakıtın kullanılması hem çevre tahribatını arttırmakta, hem de karbondioksit oluşmasıyla ısının artmasını, iklim değişikliğini ve küresel ısınmayı tetiklemektedir.

“İklim sistemi, yerkürenin yaklaşık 4,5 milyar yıllık tarihi boyunca milyonlarca yıldan son yıllara kadar tüm zaman ölçeklerinde doğal olarak değişme eğilimi göstermiştir. Etkileri jeomorfolojik ve klimatolojik olarak iyi bilinen en son ve en önemli doğal iklim değişiklikleri, 4. zamandaki (Kuvaterner'deki) buzul ve buzul arası dönemlerde oluşmuştur. İklimdeki doğal değişebilirlik, iklim sisteminin iç kuvvetlerindeki değişiklikler sonucunda, mesela volkanik püskürtmelerden kaynaklanan aerosoller nedeniyle ya da atmosfer ve okyanus dolaşımındaki ya da bunlar arasındaki etkileşimde ortaya çıkan bir değişikliğe bağlı olarak ortaya çıkabilir. Ancak 19. yüzyılın ortalarından beri, doğal değişebilirliğe ek olarak ilk kez insan faaliyetlerinin de iklimi etkilediği yeni bir döneme girilmiştir.” (Şen, 2005:85)

Şen'in de belirttiği üzere, geçmişte değişiklik doğal seyrinde devam ederken, son yıllarda insan kaynaklı faaliyetler iklim değişikliği üzerinde etkin olmaya başlamıştır. Bu doğrultuda, ekonomik büyümenin ve nüfus artışının da iklim değişikliği üzerinde olumsuz etkileri olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Geçmiş yüzyıllara oranla, 20.yüzyılın sonlarına doğru iklim değişikliğine bağlı olarak hava sıcaklıkları artış göstermiştir.

Küresel sıcaklıklardaki artışlara bağlı olarak; hidrolojik döngünün değişmesi, enerji tedariki güvenliği ve su kaynaklarının hacminde ve kalitesinde azalma, kara ve deniz buzullarının erimesi, kar ve buz örtüsünün alansal daralması, deniz seviyesinin yükselmesi, kuraklık ve seller, iklim kuşaklarının yer değiştirmesi, yüksek sıcaklıklara bağlı salgın hastalıkların ve zararlıların artması sonucunda dünya ölçeğinde sosyo-ekonomik sektörleri, ekolojik sistemleri ve insan hayatını doğrudan etkileyecek önemli değişikliklerin olabileceği beklenmektedir (Kapan, 2007:53). İklim değişikliği nedeniyle, dünyanın kimi bölgelerinde şiddetli kasırgalar, fırtınalar, seller ve su taşkınları meydana gelirken, kimi bölgelerde ise kuraklıklar yaşanmakta ve çölleşme etkisi gözlemlenmektedir. Birbirini tetikleyen olaylar doğrultusunda, yani sera gazı etkisinin artması, atmosferde hızla artan karbondioksit miktarı, iklim değişikliğinin belirginleşmesi, sıcaklık değerlerinin yükselmesi, buna bağlı olarak buzulların erimesi, deniz seviyesinin yükselmesi, nehirlerin kurumması gibi, daha şimdiden, nüfus artışının da etkisiyle, az gelişmiş ülkelerde birçok insanın içme ve temel ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik olan yeterli miktardaki sudan yoksun olmasına sebep olmaktadır. Hindistan, Çin, Pakistan gibi nüfusu hızlı artan ülkeler, dünya ölçeğinde yakın gelecek için öngörülen pek çok riskle şu an bile karşı karşıyadır.

İklim değişikliğinin etkisiyle, su kıtlığının artması, dikkatleri yüzey sularının azalmasıyla birlikte, daha önceki konu başlıkları altında belirttiğimiz gibi, yeraltı sularına çekmektedir. Dünya ölçeğinde aküferlerden yararlanma hızı, günden güne artış göstermektedir. Su talebinin artması, aküferlerin de veriminin azalmasına ve taban suyu seviyesinin düşmesine yol açmaktadır. İklim değişikliği sebebiyle, her türlü su kaynağı tehlike altındadır.

Bilim insanları yaptıkları çalışmalar doğrultusunda, dünyanın geleceğine ilişkin olarak pek çok senaryolar ortaya atmaktadırlar. Kapan'ın (2007:55) da ortaya koyduğu üzere, iklim değişikliğinin Türkiye'nin sıcaklık ve su rejimine etkisinin belirlenmesine yönelik 2080 yılı durumuna ilişkin senaryolarda şunlar öngörülmüştür:

- İnsan etkinlikleri sonucunda, atmosfere verilen karbondioksit emisyonlarını azaltmak için hiç tedbir alınmadığını kabul eden senaryoya göre; yıllık ortalama sıcaklıklarda (1961-1990 normaliyile karşılaştırıldığında) yaklaşık 3-4 derece artış, akarsuların yıllık akımlarında % 20-50 azalma,
- Karbondioksit birikimlerini 750 ppm (parts per million by volume)'de durdurmayı öngören senaryoya göre, yıllık ortalama sıcaklıklarda yaklaşık 2-3 derece artış, akarsuların yıllık akımlarında yaklaşık % 5-25 azalma,
- Karbondioksit birikimlerini 550 ppm'de durduran senaryoya göre, yıllık ortalama sıcaklıklarda yaklaşık 1-2 derece artış, akarsuların yıllık akımlarında yaklaşık % 0-15 azalma,
- Emisyonların kontrol edilmediği senaryo ile karbondioksit birikimlerini 750 ve 550 ppm'de durduran sera gazı emisyonu senaryolarına göre, Türkiye ve Orta Doğu Bölgesi, dünyanın su stresinde artış beklenen stresli ya da su sıkıntısı çeken alanları arasında değerlendirilmiştir.

Dünya ölçeğinde, iklim değişikliğinin su sorununa etkisinin irdelenmesi bakımından güncel bir örnekte; geçtiğimiz günlerde Türkiye'de gerçekleşen 5.Dünya Su Forumu'nda ekonomik krizin ve iklim değişikliğinin gündeme getirilmiş olmasıdır. 17 Mart 2009 Salı gününe ait Cumhuriyet gazetesindeki haberde belirtildiği üzere; "Su forumuna ekonomik kriz

ve iklim değişikliği damgasını vurmuştur.” . Forumun açılış konuşmasında Dünya Su Konseyi Başkanı Loic Fauchon, su arzının belirsizce arttırılmasının iklimsel değişiklikler ve ekonomik kriz ortamında daha da pahalıya mal olduğunu vurgulamıştır. Su arzını arttırmanın iklim değişikliklerinin de etkisiyle, doğal ortamı tehlikeye soktuğuna vurgu yapan Loic Fauchon; “İsraf ettiğimiz suyu üretmek için daha da fazla para harcamayı bırakalım.” demiştir. Dünya gündeminde önemli bir yer tutan ve oldukça güncel bir konu olma özelliğini taşıyan su sorununda en önemli etkenlerden biri de küresel ısınma ve iklim değişikliğidir. Yukarıda sayılan olgular ve nedenler göz önünde bulundurulduğunda, yapılması gerekenin bir an önce uluslararası ölçekte bir araya gelerek bütüncül bir yaklaşımla, uzun vadeli politikalar geliştirilmesi, herkesin suya erişimine yönelik olarak planlama yapılması ve iklimsel değişikliği önleyici tedbirlerin alınmasıdır.

6) Su ve Küresel Isınma

Son yıllarda gündemin önemli konularından biri de küresel ısınmadır. Oluşumundan bugüne kadar geçen sürede pek çok kez ısınıp soğuyan yerküre, günümüzde hızlı bir ısınma periyoduna girmiştir. Tomanbay’ın da (2008:87) belirttiği gibi; sanayileşme sonrasında yoğunlaşan ve atmosfere salınan karbondioksit, metan ve diazotmonoksit gibi gazlar ile kesilen ağaçlar sonucunda fotosentez işleminin azalması ile sera etkisi oluşmakta ve bu olay da ısınmaya yol açmaktadır. Atmosferde kızılötesi ışınların tutulması ve yansıtılması sırasında, tıpkı seradaki camlar gibi ısıyı muhafaza etme özelliklerinden dolayı bu gazlara “**sera gazı**” adı verilmiştir (Ulusoy, 2007:220). 18.yüzyılın ortalarındaki Sanayi Devrimi’nden bu yana sera gazlarının atmosferdeki miktarı % 31’lik bir artış göstermiştir.

Koray'ın (2008:53) dediği gibi “pamukla buharın evlenmesi” birçok açıdan bir devrimdir. James Watt tarafından buharla çalışan makinenin icadından sonra, ev içinde yapılan küçük ölçekli üretim, artık yerini fabrikalarda yapılan kitlesel üretime bırakmıştır. İnsan gücünün yerini makinelerin almasıyla başlayan endüstrileşme süreciyle birlikte büyük değişimler yaşanmaya başlanmış, sadece üretim sistemi değil; çalışma yaşamı, gündelik koşullar, aile yapısı, sahip olunan değerler sistemi ve toplumsal yapı da bu değişimden etkilenmiştir. Kapitalizmin de gelişmesinin başlangıcı olan sanayileşme, siyasal ve sosyal yapının da değişmesini tetiklemiştir. Ancak teknolojik gelişme, ilerleme adına önemli mesafe kaydederken, doğaya uyum göstermeyen üretim süreci çevre tahribatını da beraberinde getirmiştir. Ekolojik dengeyi gözetmeyen endüstrileşmenin çevre üzerindeki tahribatı, günümüzde, geçmişe oranla kendini daha fazla hissettirmekte ve etkileri daha büyük çapta olmaktadır. Bugün küresel ısınma olarak nitelendirilen kavram da, Sanayi Devrimi ile başlayan sürecin günümüze gelirken geçirdiği evrelerde doğaya karşı denetimsiz olarak hareket edilmesinin bir sonucudur. Doğal hayatı olumsuz etkileyen küresel ısınma, sanayileşmenin etkisiyle insan etkinliklerinin bir sonucu olarak karşımıza çıkmaktadır.

Maks ve Engels'in 1848 yılında yazmış oldukları Komünist Manifesto'un bir pasajında kapitalist üretim sisteminin daha ilk evrelerinde hangi boyutlara ulaştığına vurgu yapılmıştır. “Burjuvazi, daha bir yüzyılı bile bulmamış egemenliği sırasında, bundan önceki kuşakların tümünün hep birlikte yaratmış olduklarından çok daha kitlesel ve devasa üretici güçler yarattı. Doğanın güçlerinin insanın makinesine tabi kılınması, kimyanın sanayiye ve tarıma uygulanması, buharlı gemicilik, demiryolları, elektrikli telgraflar, tüm kıtaların ekime açılması, nehirlerin su yolu haline getirilmesi, nüfusun yerden biter gibi çoğalması; daha

önceki hangi yüzyılın, toplumsal emeğin bağrında böylesine güçlerin pineklemekte olduğuna dair bir önsezi bile mevcuttu.” Daha emekleme evresinde bile doğayı bu denli sanayinin emrine koşan kapitalist sistem, bugün küresel boyutta yaygınlaşmış bir evrede daha denetimsiz ve yıkıcı bir etki yaratmaktadır. Doğal çevre, sermaye birikimi için gözetilen hedeflerin -ki bu hedefler toplumsal hizmet niteliğinde değildir- dışında tutularak gözden çıkarılmıştır.

Bilim insanlarının yaptıkları araştırmalar, küresel ısınmanın sadece dünyanın doğal döngüsünden kaynaklanan bir olay olmadığını, insan faaliyetlerinin de küresel ısınma da önemli bir etken olduğunu ortaya koymaktadır. Burada insan faaliyetlerinden kastedilen en önemli unsur, sanayileşme ve sonrasında yaşanan süreçtir. Sanayinin gelişmesi ile küresel ısınmanın, çevre kirliliğinin ve bunlara bağlı olarak su kaynaklarının tahribatının birbirine paralel olarak arttığının gözden kaçırılmaması gerekir. Çünkü endüstri kuruluşlarının tümüne yakını, atmosfere saldıkları karbondioksit miktarına bağlı olarak yol açtıkları sera etkisinin yanısıra, kaynak sularından daha nitelikli su kullanmaktadır ve sağlıklı suyu kullanan endüstri kuruluşları kullandıkları suyu dördüncü sınıf olarak geri salmaktadırlar (Aysu, 2008:5) . Dolayısıyla azalan su kaynaklarının metalaşması ile sermaye birikimi arasında doğrudan bir ilişki mevcuttur. Sweezy'nin de belirttiği gibi; “Karşılıklı olarak kenetlenmiş ve hem yaratmanın hem de yıkmanın olağanüstü güçlerine sahip olan güdüler, kapitalist sistemin ta özünde içkin durumdadır.”

Yapılan araştırmalara göre küresel ısınmaya; enerji kullanımının % 49, endüstrinin % 24, ormanların % 14 ve tarımın da % 13 etkisi vardır (Ulusoy, 2007:2219).

Dünya üzerinde sıcaklıkların yükselmesi olarak tanımlanabilecek olan küresel ısınmayı tetikleyen en önemli etken sera gazlarının salınımındaki artıştır. Bu gazların

salınımıyla oluşan sera etkisi ısınmayla ilintili olduğu kadar, soğumayla da ilintilidir. Zira, sera etkisi olmayan bir dünya da bu kez de soğuma ile karşı karşıya kalınabilirdi. Günümüzdeki tartışmalar da bu nedenle iki boyutlu olmaktadır. Bazı bilim insanları yaşanan sürecin küresel ısınma değil de, küresel soğuma olduğunu iddia etmektedirler. İddialara göre, dünya 2000 yılından itibaren soğumaya başlamış ve bu soğuma kendisini önümüzdeki 20 yıl içinde daha fazla hissettirecek boyuta ulaşabilecektir. Literatürde yaşanan bu tartışmalar doğrultusunda kavram kargaşası yaratmamak adına kimi bilim insanları küresel ısınma ya da küresel soğuma kavramları yerine “iklim değişikliği” kavramını kullanmayı tercih etmektedirler. Ancak çoğunluk tarafından kabul gören, dünyanın küresel ısınmayla karşı karşıya olduğu ve acil önlemler alınması gerektiği yönündedir.

Son 20 yıldır dikkatleri üzerine çeken küresel ısınma ve sera etkisi, aslında 100 yılı aşkın bir süredir bilim insanlarının incelediği bir konudur. İlk araştırmalar 1896 yılında Nobel Ödülü sahibi İsveçli Arrhenius tarafından yapılmaya başlanmış ve karbondioksit miktarının artmasına bağlı olarak iklimin değişebileceği öngörülmüştür. 1700’lü yıllardan bu yana Sanayi Devrimi ile birlikte insan faaliyetlerinin etkisi küresel ısınma üzerinde hızlandırıcı bir etken olmuştur. Küresel ısınmanın tek müsebbibi olarak insan etkinliklerini görmek safdillik olacaktır, ancak dünyanın doğal döngüsünün yanısıra en tetikleyici olan da yine sanayileşme ve doğayı piyasanın ihtiyaçları doğrultusunda sınırsız bir biçimde kullanma güdüsüdür. Bu güdü; doğanın bir parçası olduğumuzu unutarak, doğayı emrimize sunulmuş sonsuz bir kaynak olarak görerek, bilim ve teknikte piyasanın emrinde yaşanan kör bir ilerleme sonucu ortaya çıkmıştır.

Teknolojik ilerlemenin kapitalist sisteme göbekten bağlı ve yalnızca piyasanın kurallarıyla işleyen bir mekanizma haline dönüşmesi, doğaya karşı en büyük tehdittir. Doğayı bir araç olarak gören kapitalist sistem, doğaya hükmetmeye çalıştığından bugün ortaya çıkan sonuçlar sürekli görmezden gelinmiştir. Marks'ın 1844 Ekonomi Politik ve Felsefe Yazıları adlı eserinde belirttiği gibi; “İnsan, doğaya bağlı olarak yaşar. Doğa, insanın vücududur. İnsan ölmek için doğayla iyi ve sürekli bir diyalog içinde olmalıdır. İnsanın fiziksel ve beyinsel yaşamının doğaya bağlı olduğunu söylemek aslında insanın doğanın kendisine bağlı olduğunu söylemek demektir. Çünkü insan tüm varlığıyla doğanın bir parçasıdır.” Kar hırsıyla aşırı üretimciliğe tapan kapitalist sistem doğayı geri dönüşsüz olarak kullanmaktadır. Sermaye birikimi için insana ve doğaya ait bütün unsurların sömürülmesi sistemin doğal dinamikleri olarak algılanmakta ve bu koşullar ekolojik yıkıma zemin hazırlamaktadır. Yaşanan süreç, doğal ilişkileri meta ilişkilerine dönüştürmektedir. Doğanın kaynaklarını alınıp satılabilen birer meta olarak görmek, kapitalist sistemin yıkıcı etkisini gözler önüne sermektedir. Ekonomik kazanç ve karın dar kafalı bir biçimde takip edilmesi “kör ve anarşik” bir gelişim sürecini beraberinde getirmektedir.

18.yüzyılın ikinci yarısından 19.yüzyılın ortalarına uzanan dönemde piyasa toplumunun oluşmasının başlangıç evresinde, ücretli emek ile sermaye ilişkileri içinde ortaya çıkan girişimler çıkar kaygısıyla şekillenmiş ve bu durum doğanın sömürüsünü beraberinde getirmiştir. E.P.Thompson'ın İngiliz İşçi Sınıfının Oluşumu adlı eserinin Türkçe Önsöz'ünde Ayşe Buğra'nın da değindiği gibi 19.yüzyılın başlarında artık “homo economicus, yani her durumda kendi kişisel çıkarını maksimize etmek üzere hareket eden, hayatı belirli bir kültürel çerçeve içinde yer alan toplumsal ilişkilerinin bütünlüğünden değil, çıkar maksimizasyonuna

yönelik birbirinden kopuk seçimler dizisinden oluşan ‘rasyonel birey’ tipi, insanın tamamen yerini almıştı.” . Bu tanımlama çerçevesinde anlaşılabilirliği üzere, kapitalist sistem kendi insan tipini oluştururken her şeyin merkezine çıkar güdüsünü yerleştirmiş ve doğanın sınırlarını göz önünde bulundurmamıştır. Üretimin sürdürülebilirliği için gereken çevre koşullarını korumaya yönelik çabalar göz ardı edilmiştir.

Küresel ısınmanın bu şekilde devam etmesinin sonucunda, dünyayı daha sıcak ve susuz günler beklemektedir. İsveç’in başkenti Stockholm’de yapılan “Dünya Su Haftası Forumu”nda sunulan Birleşmiş Milletler tarafından hazırlanan “İklim Değişiklikleri ve Su” konulu rapora göre, dünyadaki küresel ısınma devam ettiği sürece; 2050 yılında iki milyar insan sudan yoksun kalacak ve 30 yıl sonra da üç milyar insan kullanılabilir su kaynaklarını kaybedecektir. Diğer yandan buzulların erimeye başlaması nedeniyle kıyı bölgelerinde meydana gelecek olan taşkınlar insanların yaşamını olumsuz yönde etkileyecektir. Daha şimdiden buzul boyutlarında yaşanan küçülmeler nedeniyle deniz seviyesinde yükselme gözlemlenmektedir. Bunun yanısıra birçok bitki ve hayvan türlerinin yaşamlarının tehlikeye girmesi söz konusudur.

Durmazuçar’ın (2002:29) aktardığı üzere yakın geçmişte küresel ısınmadan kaynaklanan birçok doğa olayı meydana gelmiştir:

- 1997 Mart’ında Ohio nehrinin taşması sonucu 30 kişi ölmüş ve 500 milyon dolarlık maddi hasar meydana gelmiştir.
- Atlantik kıyılarında saatte 210 kilometreye çıkan şiddetli fırtına sonucu 1999 Eylül’ünde 77 kişi hayatını kaybetmiş ve binlerce aile evsiz kalmıştır.

- Monta'da bulunan Milli Buzul Parkı Şu an ki erime hızıyla, 2070 yılında buzullarının tamamını kaybedecektir.
- Venezuela'da 1972 yılında altı adet olan buzul dağlarından Şu anda iki adet kalmıştır.
- Hindistan'da Mayıs 1998'de aşırı sıcaklardan dolayı 2500 kişi ölmüŐtür.
- Türkiye'de Hatay'da Şiddetli yağmur sonucu oluşan selde binlerce insan evsiz kalmış ve milyarlarca liralık maddi hasar oluşmuştur.
- 1954 ve 1958 yılları arasında hüküm süren kuraklık nedeniyle Brezilya'da bir milyon civarında insan Rio de Jenerio ve San Paulo gibi güney Őehirlerine göç etmek zorunda kalmıştır.
- Tokyo'da 1964 yılında 41 gün süren ciddi bir su krizi yaşanmıştır.
- 1976 ve 1977 yıllarında İngiltere ve ABD'nin batı eyaletleri yaşanan kuraklıktan önemli ölçüde etkilenmiştir.

Yaşanan krizlere genellikle iklim faktörlerindeki deđiŐmeler sebep olmuştur. İklim değişikliğine ise kapitalist sistemin üretim ilişkileri ve araçları sebebiyet vermektedir. Ülkemiz de küresel ısınmanın potansiyel etkileri açısından risk grubuna giren ülkeler arasında yer almaktadır. Küresel ısınma ülkemizde su kaynaklarının giderek azalmasına, kuraklılağa ve çölleŐmeye neden olmaktadır. Yaşanan bu tür ekolojik bozulmalar zamanla insan yaşamı üzerinde daha kalıcı etkiler yaratmaya baŐlayacaktır.

Küresel ısınmanın etkileri çok boyutlu olarak karşımıza çıkmaktadır. Önümüzdeki en önemli ve güncel sorun su kaynaklarında meydana gelen tahribattır. Su kaynaklarının azalması, zamanla enerji sıkıntısını da gündeme getirecektir. Yaşanan kuraklıklar sebebiyle

tarımsal alanlar daralacak, üretim kapasitesi ve ürün çeşitliliği seviyesi düşecektir. Az gelişmiş ülkelerde bu durum hükümetleri ekonomik krizlerle karşı karşıya bırakabilecektir. Ayrıca az gelişmiş ülkelere doğru bir göç dalgasının oluşması küresel ısınmanın olası etkileri arasında sayılabilmektedir. Yerkürenin sadece iki derece ısınması bile dünya ekonomisini olumsuz yönde etkilemeye yetecek kadar tehlike arz etmektedir.

Küresel ısınmaya karşı çeşitli sivil toplum örgütlerinin ortaya koyduğu çabalar yeterli değildir. Ülkelerin hükümetlerinin de uluslararası işbirliği içinde biraraya gelerek çözüm önerileri üretmeleri ve bir takım yaptırımlarla iklim değişikliğine karşı önlem almaları gerekmektedir. Ülke halklarının bilinçlendirilmesi ve konunun gündemde tutulması çok önemlidir. Enerji ve su tasarrufunun yanısıra, yenilenebilir enerji kaynaklarının (jeotermal, rüzgar vs) ve alternatif yakıtların kullanılması özendirilmelidir. Ormanlık alanların genişletilmesi çabalarına daha fazla ağırlık verilmelidir. Fabrikalarda ortaya çıkan atıkların ve çeşitli kimyasalların artılmadan doğaya bırakılması engellenmelidir. Sanayi ve üretim merkezlerinden kaynaklanan hava kirliliği ve gaz salınımına ilişkin daha geçerli önlemler alınmalı, bu tür üretim yerleri şehir merkezlerinden daha uzak yerlere taşınmalıdır. Ancak önemli olan, bireysel nitelikli önlemlerden daha fazlasının yapılabilmesidir.

İKİNCİ BÖLÜM

SU VE TOPLUMSAL YAŞAM

1) Temel Bir İnsan Hakkı Olarak Su

Su, sadece insanlar için değil, doğadaki tüm canlılar için yaşamsal önem arz eden temel bir unsurdur. Suyun yaşamsal önemi nedeniyle, insanlar için temel bir hak olması ve bu hakkın insan hakları kapsamında değerlendirilmesi zorunluluğu ortaya çıkmaktadır. İnsan hakları, tüm insanların sahip olduğu kabul edilen temel hak ve özgürlükleri içine alır. Bu haklar; ırk, dil, din ve cinsiyet gözetilmeksizin her insanın yararlanabileceği haklardır.

Tüm erkek, kadın ve çocukların temel insan hak ve özgürlüklerinin belirlendiği İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi, 1948 yılında Birleşmiş Milletler tarafından benimsenmiştir. Bu bildirge birçok ulusal ve uluslararası yasanın temelini oluşturur.

İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nin aşağıdaki ilk üç maddesi suyun temel bir insan hakkı olarak kabul edilmesine kaynaklık edebilecek nitelikte maddelerdir:

Madde 1) Bütün insanlar hür, haysiyet ve haklar bakımından eşit doğarlar, akıl ve vicdana sahiptirler ve birbirlerine karşı kardeşlik zihniyeti ile hareket etmelidirler.

Madde 2) Herkes; ırk, renk, cinsiyet, dil, din, siyasi veya diğer herhangi bir akide, milli veya içtimai menşee, servet, doğuş veya herhangi diğer bir hak gözetilmeksizin işbu Beyannamede ilan olunan tekmil haklardan ve bütün hürriyetlerden istifade edebilir.

Madde 3) Yaşamak, hürriyet ve kişi emniyeti her ferdin hakkıdır (www.unhchr.ch/udhr/lang/trk.htm).

Her insan gıda, barınma ve su gibi en temel ihtiyaçlarını karşılama imkânlarına sahip olmayı hak eder. İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nde, suya ilişkin herhangi bir maddenin bulunmamasına rağmen, üçüncü maddede belirtilen yaşam hakkının suyu da kapsadığı savlanabilir. Konu ile ilgilenen birçok kişi de üçüncü madde üzerinde durarak aynı doğrultuda fikir belirtmiştir.

Konuya ilişkin araştırma yapan pek çok bilim insanının ortaya koyduğu üzere, su hakkı; insan yaşamının vazgeçilmez bir unsuru olması itibariyle yaşam hakkının içinde yer almaktadır. Ayrıca sadece İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nde zımni olarak yer almasının dışında su hakkı, diğer sözleşmelerde de özel olarak ele alınmaktadır. İnsan hakları kavramı zamanla genişleyerek su hakkı gibi insan yaşamı için temel nitelikte olan pek çok konuyu da kapsar hale gelmiştir.

Birçok uluslararası anlaşma ve sözleşme çok çeşitli insan haklarını tanımlamaktadır. 1966 tarihli “Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Üzerinde Uluslararası Anlaşma”, yine 1966 tarihli “Sivil ve Politik Haklar Üzerinde Uluslararası Anlaşma”, “Gelişme Hakkı Deklarasyonu” ve “İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi” gibi anlaşmalar bunların başlıcalarıdır (Tomanbay, 2008:16). Bu tür anlaşma ve sözleşmelerde insan hakları kapsamına dahil edilen diğer bütün temel haklar “su hakkı” ile bağlantılı olan haklardır. Gıda, sağlık ve barınma gibi konularda hükümler içeren bu sözleşmelerde gerek doğrudan, gerek dolaylı olarak su hakkına işaret edilmektedir. Çünkü su, yaşamın temel yapı taşı olarak temiz ve yeterli gıda, sağlık ve tıbbi bakım gibi birçok konuyla doğrudan bağlantılıdır.

Su hakkının, Birleşmiş Milletler Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi tarafından 2002 yılında yayınlanan “Genel Yorum 15” adlı dökümanla bağımsız olarak ele alınması gerekliliği ortaya konmuştur (Özbilen, 2007:53). Yaşam için önemli olan temel maddelerin özel olarak ele alınması ve bağımsız olarak incelenmesi gerekliliği gündeme gelmiştir. Genel Yorum 15'te de su hakkının yaşama geçmesine dair açıklamalar yapılmıştır. 60 paragraftan oluşan Genel Yorum 15'in ikinci paragrafında yapılan açıklama en önemli bölümdür.

Genel Yorum 15'te paragraf iki ile yapılan açıklamada; "herkesin kişisel ve ev içi kullanım için yeterli, güvenli, kabul edilebilir, fiziki olarak erişilebilir ve bedeli ödenebilir suya sahip olma hakkı" öngörülmektedir (Özbilen, 2007: 55). Ayrıca "Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Sözleşme"nin 11. ve 12. maddelerinde de su hakkının insan yaşamı için vazgeçilmez olduğu, fiziksel ve ruhsal olarak iyi bir yaşam sürdürebilmek için gerekli olduğu ifade edilmiştir. Günümüzde yukarıdaki örneklerde olduğu gibi sözleşmelerde suyun önemine ve insanlar için temel bir hak olduğuna dair atıflarda bulunmaktadır.

Suyun temel bir insan hakkı olarak kabul edilmesi gerekliliği 1970'lerden sonra tartışılmaya başlanmış, uzmanlar tarafından düzenlenen konferanslarda suyun yaşamsal önemine dikkat çekilerek su hakkı gündeme getirilmiştir. Bu konferanslardan bazıları; 1972 tarihli Stockholm Birleşmiş Milletler İnsan ve Çevre Konferansı, 1977 tarihli Mar Del Plata Birleşmiş Milletler Konferansı, 1991 tarihli Delft Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı Sempozyumu: Su Sektöründe Kapasite Geliştirme, 1992 tarihli Dublin Su ve Çevre Uluslararası Konferansı, 1992 tarihli Birleşmiş Milletler Çevre ve Kalkınma Konferansı'dır. Birbirinin ardılı nitelik taşıyan bu konferanslar neticesinde, su kaynaklarının verimli kullanımına, suyun adil dağılımına ve suyun yönetimine yönelik kurallar belirlenmeye çalışılmıştır. Bu konferanslardan, 1977 yılında yapılmış olan Mar Del Plata Birleşmiş Milletler Su Konferansı'nın alınan kararlar itibariyle ayrı bir önemi vardır. Bu toplantıda alınan kararda, "gelişmişlik düzeyleri ve sosyal ya da ekonomik koşulları ne olursa olsun herkes yeterli miktarda ve temel gereksinimleri karşılayacak kalitede içme suyuna ulaşma hakkına sahiptir" denilerek açıkça suyun temel bir insan hakkı olduğu kabul edilmiştir (Tomanbay, 2008: 17). Suyu bir insan hakkı olarak kabul etmek için uluslararası düzeyde çaba gösterildiği açıktır.

İnsan yaşamının sağlıklı bir şekilde devam edebilmesi için, insanlar arasında hiçbir ayırım yapılmadan, temiz ve sağlıklı suya erişimin güvence altına alınması, bunu yaparken en çok ihtiyacı olan ve korunmaya muhtaç kesimden işe başlanması, bu süreçte kamu sektörünün başat rolü üstlenmesi, su hakkının temel bir insan hakkı olarak kabul görmesinin birincil aşamasıdır.

Su hakkının açıkça kabul edilmesi;

- 1) Uluslararası toplumu ve hükümetleri temel su gereksinimlerinin karşılanması için gerekli çabalarını arttırmaları yönünde cesaretlendirecektir.
- 2) Ulusal ve uluslararası çeşitli sorumluluk ve yükümlülüklerin oluşmasına katkıda bulunacaktır.
- 3) Dikkatlerin dünyanın birçok yerindeki yetersiz su yönetimlerine yönelmesine ve böylelikle bunların iyileştirilmelerine yol açacaktır.
- 4) Dünyanın pek çok yerindeki su anlaşmazlıklarının çözümüne katkıda bulunacaktır.
- 5) Su politikalarında önceliklerin belirlenmesine yardımcı olacaktır (Gleick, 2007:17).

Su hakkını, temel bir insan hakkı olarak kabul etmek, kaçınılmaz bir zorunluluktur. Suya erişimde insanlar arasında eşitsizlik ortadan kaldırılmalı, marjinal ve savunmasız grupların suya rahat bir şekilde erişimi sağlanmalı ve kamu sektörünün önceliği ve yükümlülükleri hiçbir zaman gözardı edilmemelidir. Bunun için de ulusal ve uluslararası ölçekte düzenlemelere ihtiyaç vardır. Suyun bir insan hakkı olarak kabul edilmesini sağlamak için ulusal ve uluslararası düzeyde yaptırımlar ortaya konulmalıdır.

2) Su ve Sağlık

İnsan sağlığına zararlı olabilecek mikroorganizmaları ve kimyasalları içermeyen, ancak sağlık için gerekli mineralleri yeterli ve dengeli miktarda içeren renksiz, kokusuz ve berrak olan su; sağlıklı sudur. Sağlıklı ve güvenli su, insan sağlığına zarar verebilecek bütün kirleticilerden arındırılmış sudur.

İnsan yaşamının devamlılığı için su vazgeçilmezdir. Ancak bu denli önemli olan bir maddenin sadece miktar bakımından fazla olması yeterli değildir, aynı zamanda suyun sağlıklı, temiz, içilebilir ve kullanılabilir nitelikte güvenilir olması da önemlidir. Bilindiği üzere tarihsel süreç içinde yerleşim yerlerinin kurulması için hep su kaynaklarına yakın yerler tercih edilmiştir. Çünkü su sadece içmek için değil, temizlik için, tarımsal üretim yapabilmek için, hayvancılıkta, inşaat alanında, çevre düzenlemesi ile ilgili alanlarda ve sanayi üretiminde kullanılan bir maddedir. Bu kadar çok ihtiyaca cevap veren bu maddenin, insan sağlığına zarar verebilecek nitelikteki yabancı maddelerden arındırılmış olması gerekir. Temiz olmayan su birçok hastalığın da taşıyıcısıdır.

Yapılan pek çok araştırma, bir insanın günlük olarak içme, yemek yapma, banyo ve temizlik ihtiyaçlarını karşılayabilmesi için minimum 50 litre suya ihtiyacı olduğunu ortaya koymuştur. Bu suyun temiz ve sağlık açısından güvenilir olması ön koşuldur. Bunların yanında, uzmanların bildirdiği üzere, gün içinde insanın tüketmesi gereken 1,5 ile 2 litre arasındaki su; vücut açısından besinlerin sindirimi, deriden toksinlerin atılması, hücreleri ve dokuları doldurma ve idrarla zararlı maddelerin atılması gibi işlemlere de sahiptir. İnsan sağlığı biyolojik, fizyolojik ve psikolojik açıardan bir bütünlük arz eder. Sağlıklı bir yaşam için temiz ve güvenilir su birçok açıdan önem arz etmektedir.

Su hakkının temel bir insan hakkı olarak değerlendirilmesi, suyun insan sağlığı için uygun olmasını da kapsamaktadır. Çünkü su ve sağlık arasında doğrudan bağlantı mevcuttur. Birçok hastalık, suyun sağlıklı ve güvenilir olmadığı koşullarda kendini gösterir. Kamu hizmeti kapsamında çıkarılarak, özel sektör aracılığı ile insanlara ulaştırılan su, sağlık bakımından da riskler taşımaktadır. Suyun özelleştirilmesi doğrultusunda sermayenin aşırı kar hırsı nedeni ile su sağlık açısından tehlikeli bir hale gelmeye başlamıştır. Sermayenin maliyetleri kısmak adına gerekli görülen önlemleri almaması nedeniyle yeterli denetimden geçmeyen su, kirlilik yüzünden hastalıklara davetiye çıkarmaktadır. Evsel atıklar (deterjan, kanalizasyon, çöp vs), sanayi atıkları (kimyasallar, radyoaktif maddeler vs) ve tarımda kullanılan ilaçlar ve gübreler nedeniyle kontrolsüz bir şekilde şebekeye verilen su, insan sağlığını tehdit etmektedir. Bu tür atıklar yerüstü ve yeraltı sularına karışarak suyu kirletmektedirler.

İstanbul Tabip Odası'nın yaptığı açıklamalara göre (www.istabip.org.tr) su kirliliği çeşitli hastalıklara yol açmaktadır:

- Bakteriyolojik kirlenme; ishaller, tifo, kolera, paraziter hastalıklar, hepatit A, çocuk felci, deri ve göz hastalıkları gibi.
- Kimyasal kirlenme; zehirlenmeler, kronik hastalıklar ve kanserler.
- Radyoaktif kirlenme; akut veya kronik etki sonucu oluşabilecek hastalıklar.

Suyla ilişkili hastalıklar, suyun sağlıklı ve güvenli olmadığı, suyun organik ya da inorganik maddeler, insan ya da hayvan dışkılarıyla kirlendiği durumlarda ortaya çıkmaktadır. Bu hastalıklar kısa, orta ve uzun vadede görülebilir. Yukarıda sayılan hastalıkların dışında

sudan kaynaklanan hastalıklar dört temel başlık altında incelenmektedir

(www.ankaramplatformu.org.tr):

- Subulaşık Hastalıklar: Suya dışkı ve idrar bulaşması sonucu dışkı-ağız yoluyla bulaşan hastalıklar, suda bulunan zehirli maddelerin yol açtığı hastalıklardır. Risk taşıyan yiyeceklerle de bulaşır.
- Sudan Gelen Hastalıklar: İçinde asalak bulunan suyun içilmesi sonucu oluşur.
- Suda yaşayan Canlılarla Bulaşan Hastalıklar: Suda üreyen böceklerle taşınan hastalıklardır. Bu risk su yakınında üreyen sivrisinek ya da böceklerin varlığında da mevcuttur.
- Sukıt Hastalıklar: Su yetersizliği nedeniyle oluşan hastalıklardır.

Dr.Murat Fırat'ın (2009:25) aktardığı üzere, Su Kirliliği Kontrol Yönetmeliği'nde suyun insan sağlığı açısından kalitesinin sınıflandırılması yapılmıştır. Bu sınıflandırma şöyledir:

- Birinci Sınıf Su: Yüksek kaliteli su
- İkinci Sınıf Su: Az kirlenmiş su
- Üçüncü Sınıf Su: Kirli su
- Dördüncü Sınıf Su: Çok kirlenmiş su

Su Kirliliği Kontrol Yönetmeliği'ne göre; birinci ve ikinci sınıf su arıtılarak içilebilir; üçüncü sınıf su arıtılarak gıda ve tekstil dışında sanayide kullanılabilir; dördüncü sınıf su ise düşük kaliteli yüzey suyudur. Su Kirliliği Kontrol Yönetmeliği; yeraltı ve yerüstü sularının her türlü kullanım için korunmasını, su kirliliğinin önlenmesini sağlamak adına gerekli esasları

içeren hukuki ve teknik bir yönetmeliktir. Su kaynaklarının korunmasını ve ulusal gereksinimleri karşılamak için gerekli olan suyun iyileştirilmesini amaçlamaktadır. Yönetmelik her ne kadar yeraltı ve yerüstü su kaynaklarının potansiyelleriyle ilgilenirse de, temel amacı içme suyunun kontrolü ve iyileştirilmesidir. Ancak ulusal ve uluslararası düzeylerde yaptırım gücü daha fazla olan yasa ve yönetmeliklere ihtiyaç vardır.

Suyun kullanım alanlarının genişlemesine ve suyun tüketimindeki artışın yükselmesine bağlı olarak, suyun sağlık açısından denetiminin daha dikkatli bir şekilde yapılması ve insan sağlığı ile ilgili unsurların göz önünde bulundurulması her geçen gün daha çok önem arz etmektedir. Suyun kısıtlılığına ve kirliliğine bağlı olarak, dünyada hergün sudan kaynaklanan hastalıkların dolayı çok sayıda insan hayatını kaybetmekte ve özellikle çocuklar bundan en çok etkilenen kesim olmaktadır.

Su, yaşam ve insan sağlığı için bu kadar önemliyken, içme sularının kirliliği tüm dünyayı tehdit etmektedir. Dünya Sağlık Örgütü (World Health Organization) ve UNICEF'in 26 Ağustos 2004'te yaptığı ortak açıklamaya göre, dünya üzerinde 2,6 milyar insan (dünya nüfusunun % 40'ından fazlası) sağlığa uygun suya erişememektedir. Bu rakamın içinde yer alan 1 milyar insan güvenli olmayan suları içmektedir (<http://www.who.int/mediacentre>). Türkiye'de de son dönemde yapılan araştırmalar, şebeke suyunun doğrudan içme suyu olarak kullanımının sakıncalı olduğunu ortaya koymaktadır.

Su ve sağlık arasındaki direkt ilişkiden kaynaklı olarak, içme suyunun sahip olması gereken bir takım özellikler mevcuttur. Bu özellikleri taşımayan su, insan sağlığı üzerinde kalıcı etkilere yol açmaktadır.

İçme suyunun özellikleri şu şekilde sıralanabilir:

- 1) Hastalık yapıcı mikroorganizmalar içermemelidir.
- 2) Kokusuz, renksiz, berrak ve içimi hoş olmalıdır.
- 3) Sularda fenoller, yağlar gibi suya kötü koku ve tat veren maddeler bulunmamalıdır.
- 4) Su yeterli derecede yumuak olmalıdır.
- 5) Ne aşındırıcı olmalı, ne de taş yapmalıdır.
- 6) Hidrojen sülfür, demir ve mangan elementleri ihtiva etmemelidir.
- 7) Suda sağlığa zararlı kimyasallar bulunmamalıdır.
- 8) Sular kullanma maksatlarına uygun olmalıdır (www.iski.gov.tr).

Yukarıda saydığımız özellikleri taşıyan su, insan sağlığı açısından güvenilir ve içilebilir niteliktedir. Dünya Sağlık Örgütü, % 90'ı beş yaş altı çocuklar olmak üzere, her yıl 1,8 milyon insanın ishalden ve 1,3 milyonun sıtma hastalığından öldüğünü belirlemiştir. Bu hastalıkların nedeni, sağlık için güvenilir olmayan su kullanımı ve kanalizasyon hizmetlerinin yetersizliğinden kaynaklanmaktadır. Her sekiz saniyede bir çocuğun, kirli su içtiği için yaşamını kaybettiği kaydedilmektedir. UNICEF (Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu) Genel Direktörü; 425 milyon çocuğun temiz suya, 980 milyon çocuğun da temel sıhhi koşullara erişiminin olmadığı bildirmiştir. Dünya üzerinde özellikle Sahraaltı Afrika'da çocuklar suya bağlı hastalıklardan, ishal ve koleradan ölmektedir.

Sağlıklı bir yaşam için en temel girdi olan su, kamunun yararına geliştirilenecek politikalar çerçevesinde, halkın en kolay ulaşabileceği madde olması gerekirken, bugün neo-liberal politikalar doğrultusunda hareket edilmektedir. Dünyanın birçok yerinde susuzluk insan yaşamını tehdit ederken, olanakları elverişsiz olanların ya da parası olmayanların suya

erişememesi veya kirli suları tüketmek zorunda kalması demek, devletin ve yerel yönetimlerin üzerlerine düşen görevleri yerine getirmediği anlamına gelmektedir. İçme suyu ve kanalizasyon yatırımlarının devlet eliyle, insan sağlığı gözetilerek yerine getirilmesi zorunludur. Günümüzde devlet kurumlarının kamu hizmetlerini sağlamadaki rolü değiştirilmek istenmekte ve su hizmetleri özel sektöre tahvil edilmektedir. Özelleştirmeler göz önüne alındığında, sudan kaynaklanan hastalıklardan en çok ölümün gerçekleştiği Afrika ülkelerinde, bugün çok uluslu şirketlerin denetiminde olan su hizmetleri nedeniyle ölüm oranlarının azalmadan sürmekte olduğu ortaya çıkacaktır. Temel amaç kar elde etmek değil, toplumun sağlığının gözetilmesi olmalıdır. Sağlık için gerekli kontrollerin yapılması, kirleticilere karşı düzenli olarak suyun belirli testlere tabi tutulması, daha iyi arıtma tekniklerinin uygulanması her zaman daha maliyetli olacağından özel kuruluşlar, gerekli önlemleri almamaktadırlar.

Suyun gerçek kullanıcısı olan geniş halk kesimlerinin koşulları göz önünde bulundurularak, en korunmasız kitlelerin yararına politikalar üretilmelidir. Yakın gelecek için kurgulanan senaryolar göz önünde tutulursa, sağlıklı su sağlanması konusunda gerekli önlemlerin zamanında alınması önemlidir. Sağlıklı suyun kamu yararına uygun olarak, en ucuz şekilde ve gerektiğinde karşılama gücü olmayanlara ücretsiz olarak ulaştırılması, kısacası piyasa mantığının terk edilmesi hayati değerdedir. Yeterli ve sağlıklı suyun sunulması sosyal devletin, kamu kurumlarının ve yerel yönetimlerin başta gelen görevidir.

3) Temiz ve Sağlıklı Suya Erişim

Son zamanlarda yapılan birçok araştırma göstermiştir ki; iklim değışikliği, suyun küresel dağılımındaki adaletsizlik, çevre kirliliği, dünya ölçeğinde yaşanan hızlı nüfus artışı, uzun erimli su politikalarının geliştirilememesi ve sorunların göz ardı edilmesi nedeniyle insanlık ciddi bir su krizi ile karşı karşıyadır. Yaşanan su krizi, milyonlarca insanın temiz ve sağlıklı içme suyuna erişiminin sağlanamaması ve atık su altyapısına sahip olunamaması şeklinde kendini göstermektedir. Oysa ki; temiz ve sağlıklı suya erişimin engellenmesi demek, insanın yaşam hakkının engellenmesi anlamına gelmektedir.

Dünyada pek çok ülke bu durum karşısında önlemler almak yerine, kamusal altyapıya ve su hizmetlerine yatırım yapmaktan kaçınarak, su ve kanalizasyon hizmetlerini özelleştirme yoluna gitmektedir. Kamu kurumlarının yapısı zayıflatılarak, Uluslararası Para Fonu (IMF) ve Dünya Bankası gibi finans kurumlarının ve çok uluslu şirketlerin su konusunda daha çok söz sahibi olmasına neden olunmaktadır. Kapitalizmin küresel aşamasında suyun bir meta olarak algılanması ile birlikte suyun özelleştirilmesine yönelik faaliyetlerin hız kazanması, suyun ticarileştirilmesi ve yalnızca parası olanların ulaşabileceği bir altyapı unsuru haline dönüştürülmesi, suya erişimde yoksul çoğunluğun önünde bir engel teşkil etmektedir. Gelişmiş ülkelerin yoksulları ve az gelişmiş ülkelerin yurttaşları sağlıklı ve temiz suya erişim hakkından mahrum kalmaktadırlar.

Suya erişimin bir insan hakkı olarak ortaya konması, ulusal ve uluslararası düzeyde belirlenecek politikaların, en dezavantajlı olanların durumlarının gözetilerek oluşturulmasını zorunlu kılmaktadır. 1970'li yılların başından itibaren her alanda artış gösteren özelleştirmenin, su gibi yaşamsal öneme haiz bir maddeyi de kapsayacak boyutta alanını genişleterek ilerlemesi ve suyun ticarileşmesi ile birlikte korunmaya en muhtaç kesimden

başlanarak, toplumun bütün kesimlerinin suya ücretsiz erişiminin engellenmesi kabul edilemeyecek boyutlara ulaşmıştır.

Temiz ve sağlıklı suya erişim, neo-liberal küresel politikaların ve özel şirketlerin insafına terk edilemez. Suyun kamuya ait olması itibariyle, su hizmetlerinin de kamusal hizmet niteliğinde olması zorunludur. 10 Kasım 2006 tarihli Radikal gazetesinde hükümetlerin kötü politikalarının temiz suya erişimi engelleyip, yoksulluk yarattığına ilişkin bir habere yer verilmiştir. UNDP Başkanı Kemal Derviş'in açıkladığı 2006 Küresel İnsani Gelişme Raporu'na değinilmiş, hükümet politikalarının yarattığı en büyük sorunun suya erişim olduğu ve dünyada bir milyarı aşkın insanın bu konuda sıkıntı yaşadığı aktarılmıştır. Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) 21. yüzyılda insanların kötü hükümet politikalarının esiri olduğunu ortaya koyarken, temel sorunu temiz suya erişimin ortadan kalkması olarak belirlemiştir. Habere göre; Güney Afrika'nın Cape Town şehrinde sunulan 'Kıtlığın Ötesinde: Güç Dengesizliği, Yoksulluk ve Küresel Su Krizi' başlıklı raporda Kemal Derviş'in "Su krizinin kökleri yoksulluğa, eşitsizliğe, eşit olmayan güç ilişkilerine dayanıyor. Yanlış su politikaları bu kıtlığı körüklüyor." şeklindeki açıklaması dikkatleri suya erişimde yaşanan zorluklara çekmiştir.

Birçok ülkede temiz suya erişimde halk arasında eşitsizlik yaşanmaktadır. Suyun halk arasındaki dağılımı, gelirin dağılımıyla paralel olarak seyretmekte, halkın yoksul kesimi suya erişimde gelirden yaşanan adaletsizlik doğrultusunda, zengin kesime oranla daha büyük güçlükler yaşamaktadır. Ayrıca yüksek gelir düzeyine sahip insanlar, yoksullara oranla daha fazla su kullanmaktadırlar.

Konuyla ilgili olarak 22 Mart 2009 Dünya Su Günü çerçevesinde Avrupa Konseyi Parlamenter Meclisi Başkanı Lluís Maria de Puig temiz suya erişimin bir insan hakkı olarak tanınmasına yönelik bir çağrıda bulunmuştur. Lluís Maria de Puig yaptığı konuşmada; “Suya erişim temel bir insan hakkı olarak tanımlanmalıdır. Hakkı temel alan su yaklaşımı, sivil toplumun hükümetlerini sağlık önlemleri kadar, yeterli seviyedeki su miktarı için de mesul tutabilmeleri adına çok önemli bir araçtır.” diyerek temiz suya erişimin önemine vurgu yapmıştır (<http://www.avrupakonseyi.org.tr>). Ayrıca Lluís Maria de Puig; “Çözülmesi gereken bir hayli sorun mevcuttur: Güneyde kronik su yetmezliği, kuzeyde su baskınları ve Orta Avrupa’da suyun kontrolü ve kalitesi ile ilgili problemler. Kıta halihazırda kentsel su kirliliğinin yüzde elliden fazlasının ıslahında başarısız durumdadır. Avrupa’da 41 milyon insan güvenli içilebilir su erişiminden mahrumdur ve 85 milyon insan da temel sağlık önlemlerine sahip değildir. Sürekli temiz su ve sağlık önlemlerine erişimi sağlayan uygun su yönetiminin yasama yolu olmadan hayata geçmesi mümkün değildir. Bütün halk grupları için kolay erişilebilen yeterli miktarda, yüksek kalitedeki su hakkı anayasamızda saygın bir yere oturtulmalıdır.” şeklindeki açıklamasında suya erişimin önceliğini ve bunun yasalar aracılığıyla koruma altına alınmasının önemini ortaya koymuştur. Suya erişim sorunu, göz ardı edilemeyecek boyutlarda kendini göstermektedir.

Dağılımdaki eşitsizliğin yanısıra temiz su kaynakları da giderek azalma tehlikesi ile karşı karşıyadır. Birleşmiş Milletler’in Kyoto Protokolü’nün işlerlik alanının genişlemesi ve daha çok ülke tarafından kabul edilmesine yönelik faaliyetleri ve yaptırımını olan yeni sözleşmeler konusunda girişimlerde bulunması küresel ısınmaya ve su kaynaklarının korunmasına ilişkin önlemler geliştirilmesi açısından önemlidir. Her ne olursa olsun su

kaynaklarının güvence altına alınması dünya ölçeğinde değerlendirilmesi gereken en öncelikli sorundur.

Geçtiğimiz yıl, Asya- Pasifik Bölgesel Su Konferansı düzenlenmiş ve bu konferansta temiz suyun azaldığına dair öngörülerde bulunulmuştur. Konferansta konuşan Singapur Ulusal Üniversitesi öğretim üyelerinden Prof.Wong Poh Poh, suyun akış şekillerini bozan, sellerin, fırtınaların ve kuraklığın şiddetini arttıran küresel ısınmanın içme suyunu azalttığını söylemiştir (<http://arsiv.ntvmsnbc.com/news>). Wong, Birleşmiş Milletler Hükümetler Arası İklim Değişikliği Paneli'nde, 2 milyar insanın 2050 yılı itibariyle temiz su elde etme sorunu yaşayacağı sonucuna ulaşıldığını hatırlatarak, bu sayının 2080 yılında 3,2 milyara ulaşmasının beklendiğini belirtmiştir. 4 milyar kişinin yaşadığı Asya'nın su konusunda en kritik kıta olduğuna dikkati çeken Wong, suyun adil şekilde dağıtılmadığı Asya'da geniş alanlarda su sıkıntısı yaşandığını ve iklim değişikliğinin bu sıkıntıyı daha da arttıracığını söylemiştir.

Bütün bunların yanısıra insanlar, tükettikleri su karşılığında geçmiş dönemlere kıyasla daha fazla bedel ödemektedirler. Temiz suya erişim bir insan hakkı olarak tanımlansa da, suyun fiyatlandırılması aşamasında, bu hak göz ardı edilmektedir. Ayrıca göz ardı edilen sadece bu hak değil, tüketici hakları ve kamu yararadır. Uluslararası Tüketici Örgütü'nün önerisiyle Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nda 9 Nisan 1985 yılında oy birliği ve 39 / 248 no'lu Genel Kurul kararı ile kabul edilen Tüketicinin Korunmasına İlişkin Temel Esaslar'ın (United Nations Guidelines On Consumers Protection) 40. maddesi kapsamında, "Hükümetler, Uluslararası İçme Suyu İkmali ve Temizlik On Yılı için belirlenen amaçlar ve hedefler dahilinde, içme sularının ikmali, dağıtımı ve kalitesini iyileştirecek ulusal politikaları oluşturmalı veya güçlendirmelidir. Uygun seviyelerde hizmet, kalite ve teknoloji, eğitim

programları ihtiyacı ve toplum katılımının önemi gibi seçeneklere önem verilmelidir.” denilmektedir (Çakar, 2009:260). Ancak hükümetler ve belediyeler suyu ticari bir mal olarak görerek, kamu yararını gözetmeden fiyatlandırma yapmakta ve su bedeline çeşitli vergi yükünü de ekleyerek fiyatı daha da ağırlaştırmaktadırlar.

Ülkemizde de 24 Ocak kararlarından sonra, kamu yararı serbest piyasa kurallarının insafına bırakılmış, kamu kurumları ticari birer işletme gibi kar-zarar düzleminde hareket eder hale getirilmiştir. Ortaya çıkan su fiyatları dar gelirli insanları mağdur etmektedir. Suyun yönetimi, halkın yararına uygun olarak gerçekleştirilmemektedir.

Dünya çapında özel sektörün karlılığı yüksek olmayan yerlerde yatırım yapmadığı ve Dünya Bankası'nın yoksullara yönelik imtiyazlı projelere sıcak bakmadığı düşünüldüğünde temiz suya erişimin önündeki engeller daha görünür olacaktır.

4) Suyun Kullanım Alanları

Dünya nüfusunun hızla artmasına, nüfusun artış hızına bağlı olarak daha fazla gıda üretimine ihtiyaç duyulmasıyla sulu tarımın geniş alanlara yayılmasına, sanayileşme ve kentleşmenin ilerlemesine paralel olarak suya olan ihtiyaç da artmış ve suyun kullanım alanları genişleyerek çeşitlilik göstermeye başlamıştır.

Günümüzde suyun kullanım alanları genel olarak üç alt başlık altında tasnif edilmektedir; evsel su kullanımı, tarımsal su kullanımı ve endüstriyel su kullanımı. Dünyada 1940 yılında toplam su tüketimi 1000 kilometreküp iken, 1960 yılında ikiye katlanarak 2000 kilometreküpe ulaşmış, 1990 yılında tekrar ikiye katlanarak 4130 kilometreküp olarak gerçekleşmiştir.

Tablo 5. Suyun Kullanım Alanlarına Göre Kullanım Yüzdeleri

SEKTÖR	KULLANIM YÜZDESİ
Tarım	65
Evsel	12
Endüstri	23
TOPLAM	100

Kaynak: Harp Akademileri, 2001:21

Yukarıdaki tablodan da anlaşılacağı üzere; suyun 2680 kilometreküpü (%65) sulamada, 500 kilometreküpü (%12) içme ve kullanma suyu olarak, 950 kilometreküpü (%23) sanayi sektöründe kullanılmıştır (Harp Akademileri, 2001:18).

a) Evsel Kullanım

Değişen yaşam koşulları ve kentleşme oranında gerçekleşen artış nedeniyle suyun ev içindeki kullanım miktarı da her geçen gün artış göstermektedir. Ayrıca dünyanın değişik bölgelerinde de ev içinde kullanılan su oranı çeşitli koşullara göre farklılık arz etmektedir. İnsanların yaşam biçimlerine, kültürel ve geleneksel yapılarına, sosyo-ekonomik koşullarına, yaşadıkları bölgelerin iklim özelliklerine, suya erişim kapasitelerine ve beslenme alışkanlıklarına bağlı olarak suyun kullanımı da değişmektedir.

İnsanların; içmek için, yemek yapmak için, yıkanmak ve ev temizliği yapmak için tükettikleri su, evsel su kullanımını oluşturmaktadır. Daha önce de vurguladığımız gibi, bir insanın gün içinde sağlığı açısından içme suyu olarak 1,5 ile 2 litre arasında su tüketmesi

kabul görürken, ev içinde kullanım için gerekli olan su miktarı da 50 ile 100 litre arasında belirlenmiştir.

Suyun ev içi kullanımında sahip olunan sosyo-ekonomik koşulların değişkenliğine bağlı olarak farklılık göstermesine ilişkin, en iyi örneklem alanını, gelişmiş ülkeler ile az gelişmiş ülkeler arasındaki orantısızlık oluşturacaktır. Dünyanın kuzeyi ile güneyi arasındaki eşitsizlik su tüketiminde de kendini göstermektedir. Amerika Birleşik Devletleri, İngiltere, Almanya, Fransa gibi gelişmiş ülkelerin halklarına kıyasla, Afrika ve Asya'nın yoksul halkları hem suyu daha az tüketmekte, hem de suya daha fazla bedel ödemektedirler. Ayrıca gelişmiş ülkelerde, su gibi temel hizmetlerin daha çok kamu kurumlarının aracılığıyla gerçekleştirilmesi gözetilirken, az gelişmiş ülkelerde özel sektör teşvik edilmektedir. Gana örneğinde olduğu gibi, az gelişmiş ülke yoksulları Amerika'da yaşayan insanlardan çok daha az suya sahiptir ve özelleştirmeler nedeniyle suyun fiyatı ödeme güçlerini fazlasıyla aşmaktadır. Dünya Bankası ve IMF'nin teşvikiyle çokuluslu şirketlerin Gana'da su dağıtımında söz sahibi olmaya çalışmaları, halkı ekonomik olarak karşılayamayacakları bir yükü karşı karşıya bırakmaktadır. Özelleştirmeler Gana'da halkın direnişiyle engellenmeye çalışılsa da, ortada olan Gana halkının yarısının düzenli suya ulaşamadığıdır.

Sanayi sonrası toplumda değişen tüketim kalıpları her alanda olduğu gibi suyun kullanımında da kendini göstermektedir. Kapitalist sistemin oluşturduğu insan tipinin değişen yaşam koşullarına koşut olarak tüketim anlayışı da değişmiştir. Sermaye birikiminin sürdürülmesi amacıyla, en tepedeki ayrıcalıklı kesim, üretimin her koşulda arttırılmasını benimsemiş, üretimin artışı doğrultusunda suni talepler yaratılarak tüketim pompalanmıştır. Koşullar, geniş kitlelerin her geçen gün daha da yosullaşması pahasına kendini yeniden

üretecek şekilde biçimlendirilmeye çalışılmıştır. Kitlelerin yaşamlarını devam ettirebilmeleri için satmaları gereken emek, sürekli artarken; sistem tarafından doğa kaynakları sınırsızmışçasına kullanılmaktadır. İnsanların tükettikleri miktar, temel gereksinimlerinin karşılığını aşmakta, zamanla statünün, gelir düzeyinin ve kimliğin ortaya konması için bir araç haline dönüşmektedir. Homo economicus, ihtiyacı olandan fazlasını tüketirken, çıkar merkezli yaklaşımlarından dolayı yoksul olan geniş halk kesimlerini düşünmemektedir.

Suyun insanlar arasında adil dağılımı, insanlar arasındaki ekonomik eşitsizlikler göz önünde bulundurularak gerçekleştirilebilir. Tüketim kalıplarındaki değişiklik, her alanı kapsayarak genişlemesine karşın, yoksul kesimler hala temel ihtiyaçlarını bile karşılamaktan mahrumdurlar. Bir Avrupalı günlük olarak kullandığı su miktarının % 32'sini tuvalet kullanımı içi harcarken, bir Hintli için bu miktar sadece % 1'dir. Sadece parası olananın suyu daha çok kullanabilmesi kabul edilemez. Su ve kanalizasyon hizmetleri, insanların bedelini ödeyerek elde edecekleri bir hizmet olmaktan çok, yoksullar için ücretsiz ve gelir seviyesi uygun olanların ise en asgari bedellerle ulaşabilecekleri birer kamu hizmeti olmalıdır.

Dünyadaki nüfus artışının süreklilik arz ettiği ve kentleşme oranının hızla arttığı düşünüldüğünde, ilerleyen yıllarda ev içinde tüketilen su miktarının artması kaçınılmazdır. Artan su ihtiyacına yönelik önlemlerin alınması gerekliliği karşımızda duran en öncelikli sorunlardan biridir.

b) Tarımsal Su Kullanımı

Mevcut veriler dikkate alındığında, % 70'e varan bir oranla suyun en çok tarım sektöründe kullanıldığı görülmektedir. Dünyada artan nüfusa bağlı olarak gıda üretimi de geçmiş dönemlere nazaran artış göstermiştir. Bu da tarımsal üretimi ve dolayısıyla da tarımda

su kullanımını artırmıştır. Günümüzde kıtlığın ve açlığın önüne geçilmesi için, su ve toprak en önemli maddelerdir.

Su tarımsal üretimde en temel girdidir. Yetiştirilen ürünlerin yaşayabilmesi için yağışlar yoluyla ürünlerin erişemedikleri suyun, sulama yoluyla karşılanması gerekir.

Harp Akademileri'nin 2001 yılında hazırladığı raporda sunulan verilere göre; 1990 yılında 2680 kilometreküp su tarım arazilerinin sulanmasında kullanılmıştır. Ayrıca, 1990 yılında sulanabilir arazileri 1 / 6'sı geliştirilen projeler ile sulu tarım imkanına kavuşmuş bulunmaktadır. 1990 yılı itibariyle dünyada sulanan tarım alanlarının toplamının 240 milyon hektar alandan yılda yaklaşık olarak % 0,8 oranında artarak 2010 yılında 280 milyon hektar alana ulaşması beklenmektedir.

Ancak bu beklentilerin yanısıra tarımsal arazileri tehdit eden çölleşme, erozyon ve çevre kirliliği gibi birtakım etmenler mevcuttur. Diğer yandan tarımsal üretimin uygun koşullarda yapılmaması nedeniyle doğayı tahrip eden bazı etmenler de vardır.

Tarımsal üretime olumsuz etki eden etmenlerden bazıları şunlardır:

- 1) Tarım alanlarına sanayi tesisi kurulması ve zehirli atıklar,
- 2) Karayollarının birinci sınıf tarım arazilerinden geçmesi,
- 3) Verimli tarım arazilerine yönelen şehirleşme,
- 4) Kirli sulama sularının tarımsal ürüne etkisi,
- 5) Asit yağmurlarının etkisi,
- 6) Tarım topraklarının toprak ve maden sanayiinde kullanılmak suretiyle yok edilmesi,

7) Ozon tabakasının incelmesinin yol açtığı atmosferdeki sera etkisi (Tümay, 1999:238).

Doğayı tahrip eden tarımsal üretim etmenlerinden bazıları ise şunlardır:

- 1) Tarımsal mücadele ilaçlarının kullanımı,
- 2) Gübrelerin toprağın yapısını bozması,
- 3) Yanlış sulamanın toprakta erozyona yol açması,
- 4) Yanlış toprak işlemenin tarım arazilerine etkisi,
- 5) Arazi kazanmak amacıyla sulak sahaların kurutulması,
- 6) Ormanların yok edilmesi,
- 7) Hayvansal atıkların yol açtığı kirlenme,
- 8) Meraların aşırı otlatılması,
- 9) Bitki ve hayvan büyüme düzenleyicilerinin insan sağlığına etkisi (Tümay, 1999:239).

Bu etmenler karşılıklı olarak birbirini etkilemekte, toprağın yanlış kullanımı ürünlerdeki verimi düşürmekte, ormansızlaştırma sera etkisini artırmakta, yanlış sulama su kaynaklarını tehlike altına sokmakta, küresel ısınmanın hız kazanmasıyla yeryüzündeki su miktarı azalmaktadır.

Öte yandan tarımda sulamanın yüksek boyutlara ulaşmasını eleştirenler, bu suyun diğer alanlara kaydırılmasını talep etmektedirler. Örneğin Brezilya'nın Büyük Cerrado yöresinde, kentlerin büyümesi ve nüfusunun artması nedeniyle tarımda kullanılan suyun önemli bir kısmı kentsel ve endüstriyel alanlara kaydırılmıştır.

Tarımda sulamanın en uygun şartlarda gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Toprağın fazla sulanması ile tarımsal ürünlerin verimliliğinin artacağına ilişkin kanı, tarım alanlarına ve su kaynaklarına zarar vermektedir. Aşırı sulama su kaynaklarının azalmasını tetiklemesinin yanısıra, toprağın yıkanarak bitki köklerinin zarar görmesine neden olmaktadır. Fazla su kullanımı, toprağın alt katmanlarından gelen tuzun toprağın yüzeyinde birikmesine sebep olmakta ve tuzlanma ile toprağın verimi düşmektedir.

Tarımda kullanılmakta olan suyun daha verimli hale gelmesi için birtakım yöntemler vardır. Sulamada kullanılan suyun küçük bir miktarının dahi tasarruf edilmesiyle, insanların ev içi kullanımda tükettikleri suyun miktarında ciddi artışlar meydana gelebilecektir. Postel'e göre; yeni ve geliştirilmiş sulama tesisleri, çiftçilerin ve yönetimlerin daha rasyonel çalışmaları, sulama için kullanılan suyun daha sağlıklı bir dağıtım şebekesi ve yönetimine kavuşturulması bu yöntemlerden birkaçıdır (2008:7).

Ayrıca Postel, yeni yöntemlerin kullanılmasıyla Kuzeybatı Teksas'ta elde edilen başarıdan söz etmektedir. Kuzeybatı Teksas'taki Ogallala yeraltısularının tükenmeye yüz tutması üzerine, eskiden kanal açarak tarlalarını sulayan çiftçiler, suların kanallardaki kayıplarının asgariye indiren yeni bir teknikle sulama yapmaya başlamışlardır. Önce verimliliği arttıran yüksek basınçlı yağmurlama sistemlerine, sonra da düşük basınçlı sistemlere geçmişlerdir. Böylece tarımda hem daha fazla verim sağlanmaya başlamış, hem de pompalama masrafları ve tüketilen su miktarı azalmıştır. Buna benzer yeni teknolojilerin tarıma adapte edilmesinin maliyeti yüksek olsa da, elde edilen verim sayesinde harcamalar kısa sürelerde kendilerini amorti etmektedirler.

Tarımda verimliliğin artışına katkıda bulunmak için, sulamanın en etkin şekilde yapılması ve su kaynaklarının durumu göz önüne alınarak fazla sulamadan kaçınılması gerekmektedir. Fazla sulama hem tarıma, hem de su kaynaklarına zarar vermektedir. Ayrıca tarımda kullanılan kimyasal ilaç ve gübrelerin suları kirletmesine engel olmak için, bu tür ilaç ve gübrelerin kullanımının engellenmesi gerekmektedir.

b) Endüstriyel Su Kullanımı

Hayat standartları geliştikçe, suya olan talep de artmaktadır. Suyun en çok kullanıldığı alanlardan biri de sanayi sektörüdür. Göllerden, akarsulardan ve yeraltısularından elde edilen suların büyük bir kısmı sanayide kullanılmaktadır. Hayatımızda faydalanmakta olduğumuz her nesnenin üretiminde su temel bir girdidir. Ürünlerin imalatında olduğu kadar, soğutma, işleme ve diğer işlemler için de sudan yararlanılmaktadır.

Teknolojiye bağlı olsa da ortalama olarak bir otomobil üretimi için 300 – 400 ton, bir ton çelik üretimi için 240 ton, bir varil (yaklaşık 200 litre) ham petrolün rafine edilmesi için 7 ton, bir kilogram kumaş (baskılı, boyalı) üretimi için 200 litre su kullanılmaktadır (Yılmaz, 2003:1). Sanayide suyun kullanımına ilişkin bu örnekler fazlasıyla çoğaltılabilir.

Sanayileşme sonrasında gelişen yeni teknolojiler sayesinde artış gösteren üretim nedeniyle, su kullanımında da artış gözlenmiş ve bu artış tarımsal ve evsel kullanım için gereksinim duyulan suyun, sanayi sektörüne kaymasına sebep olmuştur.

Toplum varlığını devam ettirebilmek için sürekli maddi zenginlikler üretmek zorunluluğuyla karşı karşıyadır. Üretim sürecinde insanlar ile doğa arasında sürekli bir etkileşim mevcuttur. Kapitalizmde üretim gerçekleştirilirken, üretimde rol oynayan doğal kaynaklar karşılıksız olarak tüketilir ve sonuçta oluşacak tahribat ve kayıplar göz ardı edilir.

En çok ihtiyaç duyulan doğal kaynak olarak su da, endüstriyel üretimin ana öğelerinden biridir ve temiz ve içilebilir suyun üretim sürecine dahil edildiği bilinmektedir.

2002 yılında Birleşmiş Milletler tarafından açıklanan “Dünya Su Geliştirme Raporu”nda ortaya konulan görüşler endüstriyel üretimin su kullanımında hangi boyutlara ulaştığını gözler önüne sermektedir:

- Mevcut temiz su kaynakları, üretimin toplumun ihtiyaçlarını karşılamak için değil; değişim amacıyla yapıldığı kapitalist sistemin aşırı üretim eğilimini karşılamakta zorlanmaktadır. Dünyadaki genel eğilimin, tarımın kapitalisleştirilmesi ve giderek sanayiye daha fazla yönelme olduğu göz önüne alındığında endüstrideki su kullanımının sanayileşmeye paralel olarak geç kapitalistleşen ülkelerde de artacağı öngörülebilir.
- Tarımda kapitalistleşme sürecinin hızlanmasıyla birlikte tarımda temiz su kullanımının belirli bir oranda azalması, buradan sağlanacak su tasarrufunun da endüstrinin aşırı üretim dolayısıyla artan su ihtiyacını bir süre daha karşılamasını sağlayabileceği öngörülerinde bulunmak mümkündür.

Endüstriyel üretim, su kaynakları üzerindeki tüketim baskısını arttırmaktadır. Üretime giren su, evsel ve tarımsal kullanım için gereksinim duyulan sudan daha fazla ve daha niteliklidir. Diğer yandan, sınırsızmış gibi tüketilen su, doğaya tekrar arıtılmadan atıksu olarak dönmektedir. Üretim sonrasında oluşan atıksu, hiçbir arıtma yapılmadan alıcı ortama deşarj edilmekte, bu da zaten kısıtlı olan yeraltı ve yüzey sularının kirlenmesine yol açmaktadır.

Sanayi kullanımı, su kaynaklarının mevcut durumuyla uyumlu olarak gerçekleştirilmelidir. İnsan faaliyetlerinin ekolojik sisteme zarar vermemesi için kullanım alanlarının ve kaynakların potansiyellerinin göz önünde bulundurularak bütünleşik bir planlama yapılması gerekmektedir. Üretim sürecinin hem fazla su kullanarak, hem de atıksuyu kontrolsüz deşarj ederek ortaya çıkarmış olduğu iki yönlü tahribat; su kaynaklarının gözetilmesi, devletin yasa ve yönetmelikler aracılığıyla denetim yapması ve çevrenin korunmasına ilişkin politikaların geliştirilmesi ile önlenebilir.

5) Su ve Sosyal Adalet

Anayasa Mahkemesi'nin 16-27 Eylül 1967 tarih ve K. 1967 / 29 sayılı kararında sosyal devlet kavramı şöyle açıklanır: “Sosyal devlet, ferdin huzur ve refahını gerçekleştiren ve teminat altına alan, kişi ve toplum arasında denge kuran, emek ve sermaye ilişkilerini dengeli olarak düzenleyen, özel teşebbüsün güvenlik ve kararlılık içinde çalışmasını sağlayan, çalışanların insanca yaşaması ve çalışma hayatının kararlılık içinde gelişmesi için sosyal, iktisadi ve mali tedbirler alarak çalışanları koruyan, işsizliği önleyici ve milli gelirin adalete uygun biçimde dağılmasını sağlayıcı tedbirler alan, adaletli bir hukuk düzeni kuran ve bunu devam ettirmeye kendini yükümlü sayan, hukuka bağlı, kararlılık içinde ve gerçekçi bir özgürlük rejimini uygulayan devlet demektir.” Bu tanımdan da anlaşılacağı üzere; sosyal devlet yurttaşların sosyal ve ekonomik koşullarına daha duyarlı olması gereken ve onlara iyi bir yaşam düzeyi sağlamayı zorunlu gören bir devlet modelidir. Sosyal devletin; sağlık, eğitim, gelir güvencesi, barınma, temel hakların korunma altına alınması gibi birtakım sosyal hizmetleri yerine getirme yükümlülüğü vardır. Sosyal hizmetler, sosyal devletin taşıyıcısı

konumundadır. Sosyal devletin taşıyıcısı olan sosyal hizmetlerin gerçekleştirilmesi ile sosyal adaletin sağlanması arasında da doğrudan bağlantı kurulmaktadır. Sosyal devletin kazanımlarının ortadan kaldırılmaya çalışıldığı küreselleşme sürecinde, sosyal politika kapsamında yoksul kesimlere ulaşmak önem arz etmektedir.

“Neo-liberal felsefenin hakim olduğu 1980’li yıllardan bu yana başta ABD olmak üzere, gelişmiş ülkelerde, bir yandan yoksullukla mücadelenin önemli bir toplumsal hedef olduğu dile getirilirken, diğer taraftan refah devletinin zayıflatılma süreci içinde istihdam yaratıcı politikaların, konut programlarının ve sosyal hizmetlerin kısıldığı ve hatta ortadan kaldırıldığı, yoksulların, orta sınıfın değer yargılarına göre “hak eden” ve “hak etmeyen” yoksullar olarak sınıflandırıldıkları ve kendi konumlarından sorumlu tutuldukları, yardım görenlerin kendilerine yapılan yardımın gerekli olduğunu ve bu yardımlardan en iyi şekilde yararlandıklarını kanıtlamalarının beklendiği ve sosyal politika uygulamalarında giderek serbest piyasa kurallarının hakim kılındığı bir süreç yaşanmaktadır. Sosyal koruma sistemlerinin etkinliği giderek azalırken gelişmiş ülkeler, ulaştıkları yüksek ortalama gelir düzeyine karşın önemli bir kesimin bolluk içinde yoksulluğuna göz yuman bir görünüm sergilemektedir.” (Şahin, 2009:4)

Küreselleşmenin ve neo-liberalizmin adaletsiz politikalarına karşı, sosyal politikalara işlerlik kazandırılması ve bu doğrultuda yoksulların lehine sosyal adalet mekanizmasının devreye sokulması gerekmektedir. Sosyal adalet; insanlar arasındaki sosyo-ekonomik farkları (statü, sınıf vs) dikkate almaksızın, bütün yurttaşların fırsat eşitliği çerçevesinde, her türlü temel hak ve özgürlüklerden yararlanmasını içeren bir kavramdır.

Kavram olarak, sadece gelir dağılımından kaynaklanan eşitsizliğin giderilmesini değil, insanların ihtiyacı olan her türlü hakların ve özgürlüklerin (eğitim, gıda, sağlık, güvenlik, barınma, siyasete katılma, sendikal hak ve özgürlükler vs) sağlanmasını da kapsar. Toplumsal refahın elde edilmesi, sosyal adaletin gerçekleştirilmesi ile mümkün olur.

Suya erişim de temel hak ve özgürlükler kapsamında değerlendirildiğinde, sosyal adaletin bu konuda da işlerlik kazanması, korunmaya en muhtaç kesimden başlanarak toplumun bütün kesimlerine suyun en uygun koşullarda sunulmasını olanaklı hale getirecektir.

Suyun ticari bir mal olarak görülerek metalaşması, sosyal adaletin ortaya konması önünde önemli bir engeldir. Suyun neo-liberal politikaların işlerlik kazandığı bir ortamda ticarileşmeye konu edilmesi, küreselleşme aşamasında sosyal devletin unsurlarının gözden çıkarılması ve toplumsal refahın göz ardı edilmesi anlamına gelmektedir.

Sosyal adaletin tanımlanması bakımından çalışmalarına en yaygın şekilde başvuru alan düşünürlerden biri John Rawls'dur. Rawls "Bir Adalet Teorisi" adlı eserinde, liberal bir toplumdaki herhangi bir yeniden düzenlemenin adil olup olmadığını belirleyecek bir standart geliştirmeye çalışmaktadır. Rawls, rasyonel bireylerin belli koşullar altında toplumda hakim olması gereken adalet anlayışının prensiplerini seçebileceğini söyler (Kartal, 2008:8). Sosyal adalet sağlanması, kaynakların dağılımında belirli kişilerin çıkarlarının korunmasıyla değil, toplumsal faydanın göz önünde bulundurulması ile gerçekleşir.

Rawls iki adalet ilkesinden söz eder:

- 1) Her insanın diğerlerinin sahip oldukları temel özgürlüklerin aynısına sahip olma hakkı vardır.
- 2) Toplumsal ve ekonomik eşitsizlikler, hem mümkün olduğunca herkesin çıkarına olacak biçimde düzenlenmelidir, hem de herkese açık mevki ve makamlarla ilgili olmalıdır (Rosen, Wolff, 2006:322).

Adil bir toplumda, bütün yurttaşların eşit hak ve özgürlüklere sahip olması ya da mevcut hak ve özgürlüklerden herkesin eşit oranda yararlanması beklenir. Gelir dağılımının herkes için eşit olması mümkün olmasa bile, herkesin yararına olması gerekir.

Rawls'un teorisinde, toplumun herhangi bir bireyi "cahillik ya da bilinmezlik perdesi" arkasına yerleştirilir. Bu bilinmezlik perdesi, adaletin sağlanmasında, bu bireyin sahip olduğu

her türlü toplumsal konumu (cinsiyet, etnik ve dinsel aidiyet, statü, sınıfsal konum vs) yok sayar. Bu şekilde, bireyin toplumdaki konumu bilmezden gelinirse, ortaya konulan hangi ilkenin seçileceği, birey tarafından konumlarından bağımsız olarak belirlenir. Konumlarından kaynaklanan olanaklarının farkında olmayan bireyler, ilkeleri yalnızca genel koşullar çerçevesinde seçerler.

Bu iki ilke arasındaki hiyerarşide, birinci ilke ikinci ilkeye göre daha önceliklidir. Temel alınması gereken, herkes için eşit ve tam olarak yeterli imkanların sağlanmasıdır. Toplumun en engellenmiş kesimlerinin durumları göz önüne alınarak, onların lehine iyileştirmeler yapılmalıdır.

Rawls'un kuramı, liberal ekonominin egemen olduğu bir toplum göz önüne alınarak tasarlanmıştır. Mülkiyet ilişkilerinin temel alındığı bir toplumda, sınıflar arasındaki farklılıklardan kaynaklı olarak, bu ilkelerin nasıl uyarlanacağı eleştiri konusudur. Zira mevcut eşitsizliklerin göz ardı edilmesi mümkün değildir. Sermaye sahibi sınıfa mensup olarak doğanlar ile işçi sınıfına mensup olarak doğanlar arasındaki koşullar farklılık arz eder. Gelir dağılımı arasındaki eşitsizliğin düzenlenmesi, sosyal adaletin yerine getirilmesi için yeterli değildir.

Mevcut durum temiz ve sağlıklı suya erişim için de geçerlidir. Suyun kamu malı niteliğine sahip olması, herkesin koşullarına göre suya bedelsiz ya da bedeli ödenebilir bir şekilde ulaşabilmesini gerektirir. Ancak özelleştirme çalışmalarıyla suyun metalaştırılması, suyun bedelini arttırmakta ve yoksul halk kesimlerinin suya uygun şartlarda erişimini engellemektedir. Alınıp satılabilen ticari bir mal olarak görülen suyun kaynaktan kullanıcıya ulaşması sürecinde ortaya çıkan maliyetler, yine kullanıcıların sırtına yüklenmektedir. Yeterli

gelir seviyesine sahip olmayan insanlar, sağlıklı ve temiz sudan bedelini ödeyemedikleri için mahrum kalmaktadır. Bu durumda Rawls'un teorisinin, mülkiyet ilişkilerinin dengesiz olduğu toplumlarda geçerlik kazanması mümkün gözükmemektedir.

Piyasa ekonomisinin iç dinamikleri görmezden gelinerek, adaletin sağlanması olanaklı değildir. Devlet müdahalesini en aza indirmeyi kural sayan, girişimcinin karının maksimize edilmesini hedefleyen ve toplumsal yararı kendi çıkarları karşısında ikinci plana iten bir ekonomik sistemde sosyal adaletin toplum arasında yaygınlaşması beklenemez. Devletin, kamu kurumlarının ve yerel yönetimlerin asıl amacı kar olmadığından, daha önceki konularda da ortaya koyduğumuz üzere, suyun halka sunumunun piyasa ekonomisinin kurallarıyla yapılması dezavantajlı grupların şartlarını daha da zorlaştıracaktır.

Rawls'un adalet kuramının yanısıra, Micheal Walzer "Adalet Alanları-Bir Çoğunluk ve Eşitlik Savunusu" adlı eserinde "karmaşık eşitlik" kavramını ortaya koyarak, sosyal adalete ilişkin yeni tezler geliştirmiştir. Walzer, Rawls'un teorisini eleştirmiş ve sosyal adaletin gerçekleştirilmesine komüniteryen bir bakış açısıyla yaklaşmıştır.

Walzer'de toplumsal eleştiri, adaletsizliğin eleştirisi iki boyut barındırır: Birincisi; tekelin eleştirisi, yani bir grup insanın bir meta türünü gasp ettikleri durum ve ikincisi; tahakkümün eleştirisi, bir meta türünün diğer meta türlerine (örneğin para) ya da bir alanın diğer alanlara başatlığı (örneğin pazar). Walzer karmaşık bir eşitlik perspektifini savunur, yani her alanda eşitliği değil, bütün alanlar hesaba alındıktan sonra bir tür dengeyi savunur (Corcuff, 2005:99).

Walzer, çoğulcu adalet kuramında, hem maddi, hem de simgesel emtianın eşit dağılımından söz eder. Toplumda farklı mallar, farklı adalet ilkelerine göre dağıtılırlar. Bu

farklı dağılım, kimsenin sadece kazanan ya da kaybeden olmasının önüne geçmek üzere kuruludur.

Walzer'e göre, belirli dağılım alanları vardır. Başlıca alanlar; iş, eğitim, aile, pazar, toplumsal koruma ve siyasal iktidardır. Buralarda ortaya konan roller ve bu alanlar birbirine karıştırılmamalıdır. Örneğin toplumsal koruma dahilinde suyun dağılımı, devletin elinden özel sektöre aktarılırsa zamanla tekelleşmeye yol açabileceği için, sadece parası olanların erişebileceği bir metaya dönüştürülebilir.

Walzer, Pascal'ın (1623-1662) Düşünceler'inde verdiği tiranlık tanımından hareket eder: "Tiranlık kendi düzeninin ötesinde evrensel egemenlik arzudur (...) Tiranlık bir yolla elde edilemeyini başka bir yolla elde etme isteğidir (...) Böylelikle şu söylemler yanlış ve tirancadır: Ben güzelim, öyleyse benden korkulması gerekir; ben güçlüyüm, öyleyse sevilmem gerekir (...) ve şunu söylemek de yanlış ve tirancadır: O güçlü değil, öyleyse ona değer vermem; becerikli değil, öyleyse ondan korkmam." (Corcuff, 2006:99).

Öyleyse parayı elinde bulunduranın su kaynaklarına rahatlıkla erişebileceği üzerine kurulu tahakküm anlayışı sosyal adaletle bağdaşmaz. Suyun ticarileşmeye konu edilerek özel şirketlerin emrinde satışa çıkarılması, Walzer'in sözünü ettiği; bir grubun bir meta türünü gasp ettiği durumu içerir. Dağılım toplumun yoksul kesimlerinin lehine gerçekleştirilmelidir. Bu dağıtımı sağlamadaki başat rolü üstlenecek olan da devlettir.

Walzer'in teorisi, Rawls'unkine göre sosyal devletin unsurlarının yerine getirilmesi açısından geçerlilik arz eder. Sosyal devletin sürsürülebilirliği, sosyal adaletin sağlanması ile mümkündür. Kamusal hizmet olarak suyun insanlar arasında eşit dağılımı ve ücretsiz ya da bedeli ödenebilir nitelikte olması, sosyal devletin gerekliliklerindedir.

6) Su ve Sosyal Politika

Sosyal politikanın gelişimi ile sınıflı toplum yapısını daha belirgin bir şekilde ortaya çıkaran kapitalist sistemin gelişimi arasında bağlantı mevcuttur. Sanayileşme sonrasında emek ve sermaye arasında ortaya çıkan mücadeleler ve üretim sürecinin dönüşümü, toplumsal yapıda birtakım değişiklikleri beraberinde getirmiştir. Sınıflı toplum yapısının yarattığı içsel çelişkiler ve meydana çıkan eşitsizlikler ekonomik ve sosyal açıdan korumacı olan bazı politikaların geliştirilmesini zorunlu kılmıştır. İşçilerin korunması amacıyla, bazı önlemlerin alınması için geliştirilen “sosyal politika” kavramı ilk olarak Almanya’da kullanılmıştır.

Dar anlamda sosyal politika, işçi sınıfına ve onun temel sorunlarına yönelik dar kapsamlı, sınırlı amaçlı bir politikadır (Koray, 2008:33). Kapitalist sistemde sınıf farklılıklarının yaratmış olduğu çatışmanın giderilmesi için, devletler; en azından işçilerin karşılaştıkları birtakım sorunların giderilmesi, iş kazalarına ve hastalıklara karşı işçilerin korunması amacıyla bazı uygulamalar hayata geçirmişlerdir.

Geniş anlamda sosyal politika ise, temelde sosyal-ekonomik hak ve özgürlüklere dayalı bir politikadır (Koray, 2008:35). Herkes için eğitim, sağlık, barınma ve güvenlik gibi olanakların sağlanmasını içerir.

Ülkelerin gelişmişlik düzeyleri ile ilgili olarak, sosyal politika uygulamaları da farklılık göstermektedir. Kimi gelişmiş ülkelerde, demokrasi ve insan hakları algısının gelişmesine koşut olarak, sosyal politikanın kapsamı da genişlerken; az gelişmiş ülkelerde toplumun gelişmişlik düzeyinin geriliğine ve yöneticilerin uygulamalarına bağlı olarak sosyal politikanın işlerlik alanı da daralmaktadır.

Koray'ın vurguladığı üzere (2008:36), sosyal politika toplumlara göre daralan veya genişleyen farklı boyutlara sahiptir:

- 1) Sosyal politika, temelde modern devlete ait bir politikadır ve varlığını, insan hakları ve demokrasi gibi siyasal gelişmelerle, liberal devlet anlayışını değişime zorlayan sınıfsal mücadelelere borçludur.
- 2) Bir yandan demokratik bir sistem içinde devletin toplumsal sınıflar ve çıkarlar arasında uzlaşma sağlama ihtiyacı ve arayışıyla ilgilidir, öte yandan devletin daha geniş anlamda toplumsal eşitlik ve adalet sağlama yükümlülüğünden doğmaktadır.
- 3) Bu nedenle sosyal politikayı, hem makro ekonomik politikalarla, hem de siyasal seçimlerle ilişkilendirmek ve bir toplumsal-siyasal ekonomi olarak düşünmek kaçınılmazdır.
- 4) Sosyal politikaların geniş anlamda sosyal eşitlik ve sosyal adalet sağlayıcı bir işlev kazanması, sosyo-ekonomik hakların kabulü gibi hukuki bir temel, vatandaşlığın sosyal bir boyut kazanması gibi toplumsal-siyasal bir gelişme ile çok yakından ilgilidir.
- 5) Ücretli emeğin bir toplumsal dinamik olarak daha sınırlı ve güçsüz kaldığı toplumlarda ise, sosyal politikaların hem kapsamı ve içeriği yetersiz kalmakta, hem de sosyal politikanın sosyal haklar ve sosyal vatandaşlıkla bütünleşmeyen bazı sosyal hizmetler ve yardımlar olmaktan öteye geçmesi mümkün olmamaktadır.

Yukarıda belirtilen tanımlar ve özellikler çerçevesinde, devletin toplumdaki yoksul, güçsüz ve muhtaç durumda olan kişileri koruma ve çalışanların durumlarını iyileştirme yükümlüğü mevcuttur. Refah düzeyini yükseltmek devletin temel görevidir. Devletin sosyal ihtiyaçları karşılamak için, güvenlik, sağlık, gıda ve temiz su temini, barınma gibi kamu hizmetlerini üstlenmesi gerekmektedir. Bu kapsamda, sosyal politika ilkeleri doğrultusunda, su konusunun bir kamu hizmeti olarak kabul edilmesi ve suyla ilgili hizmet üretiminin ve sunumunun devlet eliyle gerçekleştirilmesi, kullanıcılara koşullarına göre bedelsiz ya da en uygun şartlarda sağlanması öncelikli konumdadır.

Su, en temel insan haklarından biridir. İnsan haklarını korumanın ve güvence altına almanın sosyal politikanın kapsamı dahilinde olduğu kabul edildiğinde, suyun sosyal politikanın uygulanması ile olan doğrudan bağlantısı daha görünür olacaktır. Sosyal politikanın uygulanması, sosyal eşitliğin ve sosyal adaletin tesisi için kaçınılmazdır. Sosyal eşitliğin ve adaletin sağlanması da kamu sektörünün, yoksulluğu ve eşitsizliği en asgari düzeye indirmek için ortaya koyduğu politikalar sayesinde gerçekleşir.

Günümüzde yürütülen özelleştirme çalışmaları ile dünya ölçeğinde yaşanan sorunlar göz önünde bulundurulduğunda, toplumun dezavantajlı kesimlerinin karşı karşıya kaldığı güçlükler belirginleşecektir. Kamu hizmetlerinin özel sektör aracılığıyla sunulması, korunmaya muhtaç kesimlerin dışlanmasına yol açmaktadır. Su hizmetleri, sadece koşulları elverişli olanların erişebileceği hizmetler değildir. Herkes için karşılanması zorunlu olan hizmetlerdir. Neo-liberal politikalar doğrultusunda yapılan piyalaştırma ve özelleştirme, halkın daha yüksek fiyatla suya ulaşması ve böylece büyük bir ekonomik kaynağın yüklü su faturaları aracılığıyla şirketlere aktarılması anlamına gelmektedir. Toplumun marjinal ve

korunmasız kesimleri bu yüksek su bedelini karşılayacak güçte olmadığından, özel sektörün hayati önem taşıyan bir alanda faaliyet göstermesinin, yaşam hakkının engellenmesi içeriğini taşıdığıının ispatı olmaktadır. Su ve kanalizasyon işleri kamu kurumları tarafından yerine getirilmelidir. Bu hizmetlerin serbest piyasa koşullarında sunumu sosyal politikanın unsurlarıyla bağdaşmamaktadır.

7) Su ve Sosyal Sınıflar

Bütün insanlar, yaşamlarını devam ettirebilmek için, gereksinim duydukları şeylerin üretimini yapmak zorundadırlar. Üretim yapabilmek için de, üretim araçlarına ve emek gücüne ihtiyaçları vardır. Üretim araçları; makina, teçhizat, toprak ve hammadde gibi çeşitli girdileri; emek ise, üretim sürecinde gerekli olan üretim araçlarını birleştirip kullanarak üretime katkı sağlayan gücü ifade eder. Üretim araçlarına sahip olup olmamak, kişinin toplumdaki konumunun belirleyicisidir. Kapitalist toplumlarda, üretim araçlarının mülkiyeti, kapitalistin elindedir. Özel mülkiyetin ortaya çıkmasıyla, toplumlar sınıflara bölünmüş ve mülk sahibi sınıf ile mülksüz olan sınıf arasında uzlaşmaz farklılıklar meydana gelmiştir.

“ Tarihsel olarak belirlenmiş bir üretim sistemi içindeki yerlerine ve üretim araçları ile olan ilişkilerine, toplum içindeki iş örgütlenmesinde oynadıkları rollere ve dolayısıyla toplumsal zenginlikten paylarını almakta başvurdukları yollara ve elde ettikleri payın büyüklüğüne göre, birbirinden ayrılan geniş insan gruplarına sınıf denir. Sınıflar, öyle insan gruplarıdır ki; bir grup belirli bir sosyal ekonomi düzeyi içinde aldığı farklı yer sebebiyle, diğer grubun emeğine sahip çıkabilir.”(Lenin, 1997:26)

Üretim araçlarına sahip olan ve iktidarı elinde bulunduran sınıf ile üretim araçlarının mülkiyetinden dışlanmış ve sömürülen sınıf olarak karşımıza çıkan iki temel sınıfın, tarihsel süreç içinde geliştirdikleri ilişkiler, birbirine zıt ve uzlaşmaz olmuştur. Bu iki sınıf arasındaki

uzlaşmaz çelişki, her dönemde sınıflar arasında mücadelelere sebep olmuş; sınıflar arasındaki mücadele, toplumsal hayatın içinde çeşitli biçimlerde sürekli devam etmiştir.

Weber'e göre (2005:269); bir grup insanın yaşam olanaklarının belli bir nedensel ögesi ortak ise; bu ögeyi mal sahibi olmak ve gelir sağlamak gibi salt ekonomik çıkarlar temsil ediyorsa; bu öge, meta ve işgücü piyasalarının koşullarında temsil ediliyorsa "sınıf"tan söz edilebilir. Sınıf konumu, kişilerin mal, yaşam koşulları ve kişisel yaşantılar için sahip oldukları tipik olanaklar demektir. Bu olanaklar ise; verili bir ekonomik düzen içinde gelir sağlamak üzere mal ya da beceri harcama gücünün derecesi ve türü ya da bu gücün yokluğu tarafından belirleniyor olmalıdır. Sınıfı yaratan temel neden, ekonomik çıkardır. Benzer ekonomik olanaklara sahip, eğilimleri ortak özellikler taşıyan, çıkarları müşterek olan grupları ifade eden sınıf terimi; mülkiyete sahip olma ile mülksüz olma ile ilintilidir.

Sınıflı toplumda, sürekli olarak devam eden çatışma hali, toplumların bölünmüş olduğu sınıfların yaşam biçimlerindeki ve konumlarındaki farklılıklardan kaynaklanmaktadır. Komünist manifesto'da "Bugüne dek, varolan bütün toplumların tarihi," diye anlatıyordu Marks, "sınıf savaşmaları tarihidir. Özgür insan ve köle, patrisyen ve pleb, efendi ve serf, lonca ustası ve kalfa, tek sözcükle, ezen ve ezilen, biri ötekine sürekli bir karşı oluş içindeydi, kimi zaman gizli, kimi zaman açık bir kavga, her defasında ya devrimle toplumun geniş ölçüde yeniden kurulmasıyla ya da katılan sınıfların ortak yokoluşu ile sonuçlanan bitmez tükenmez bir kavga sürdürüyorlardı... Feodal toplumun yıkıntılarından yeşeren, modern burjuva toplum da, sınıf düşmanlıklarını giderememiştir. Eskilerin yerine, yeni sınıflar, yeni baskı koşulları, yeni savaşım biçimleri koyabilmiştir ancak. Çağımız, burjuvazinin çağı, gene de, şu farklı özelliğe sahip: sınıf sınıf düşmanlıklarını yalınlaştırmıştır. Toplum, bir bütün olarak

giderek daha fazla, iki büyük düşman kampa, birbirleriyle yüzyüze gelen iki büyük sınıfa bölünmektedir: Burjuvazi ve proletarya.” Kendi çıkarlarını korumak adına birbirleriyle mücadele eden sınıfların tavırları, günümüz koşullarında daha da keskinleşmiş, zengin azınlık her dönemde olduğu gibi, kendi konumunu güçlendirirken; yoksul çoğunluğun şartları giderek ağırlaşmıştır.

Artı değer sömürüsüne dayanan kapitalist üretim, tüm gelişmeleri kendi lehine çevirirken, işçi sınıfının daha da yoksullaşmasına ve eşitsizliğin artmasına neden olmuştur. Ortaya çıkan sefaletin bedeli, zaten yoksul olan ve temel gereksinimlerine dahi ulaşamayan insanlar tarafından karşılanmaktadır. Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı’ndan James Gustav Speth’e göre, “Küresel bir seçkinler oligarşisi olağanüstü servet biriktirirken, insanlığın yarısı, yani 3 milyar insan hala günde 2 dolardan az bir gelire yaşıyor. Böyle iki sınıflı bir dünyada, yoksul insanlar için öfke ve ümitsizlik zemini hazır. Giderek keskinleşen aradaki fark, insanlıkdışı bir görünüm arz ediyor.” (The Guardian, 1996). Her geçen gün artan eşitsizlik, dünyanın güneyinde yaşayan insanları sarsarken, kuzeyinde yaşayan zengin azınlık ihtiyaçlarından çok fazlasına sahip olmakta ve her türlü tüketimin büyük miktarını gerçekleştirmektedir.

Gelişmiş veya az gelişmiş ülkelerin varlıklı insanları, evlerinde tükettikleri suyun miktarını ya da bunun için ne kadar ücret ödediklerini bilmez veya hesabını yapmazken; yoksul halk, zaten sürekli kesintiye uğrayan su için, çok yüksek faturalar ödemektedir. Su kıtlığının ya da israfının suyun yeniden fiyatlandırılmasıyla aşılacağını düşünen ekonomistlerin, geliştirdikleri yanlış politikaların bedelini, gelir seviyesi düşük olan insanlar karşılamak durumunda kalmaktadır. Evsel kullanıma yönelik su faturalarının ve bunlara

yüklenen vergilerin yüksek olması, korumaya muhtaç kesimin suya erişimini engellemektedir. Bunun yanısıra, son zamanlarda şebeke suyunun yeterince temiz olmamasından kaynaklı olarak, gittikçe artan sayıda insan, su ihtiyacını şişe suyundan karşılamaktadır. Şebeke suyunun faturasını karşılayamayan halkın, şişelenip satılan suyun bedelini karşılaması beklenemez. Bu durum, ekonomik koşulları elverişli olmayanların, yaşam haklarının gaspı anlamına gelmektedir. Zengin kesimlerin, arabalarını yıkamak ya da evlerinin çevresinin güzelliğini pekiştirmek amacıyla yetiştirdikleri çiçekleri sulamak için kullandıkları suyun önemi, yoksul kesim daha anlamlıdır.

Suya erişim, sınıfsal farklılıkların ötesinde, yaşamın temel maddelerinden bir olarak, zengin ya da yoksul, işçi ya da işveren, siyah ya da beyaz gibi herhangi bir ayrım gözetmeksizin, karşılanması gereken bir kamu hizmetidir. Su kullanımını, fiyat artışı politikalarıyla denetlemeye çalışan hükümetler, varlıkların aşırı su kullanma alışkanlıklarının fiyat artışı ve vergilerle engellenebilmesinin, ancak ve ancak yoksulların suya bedava erişim haklarının korunmasıyla mümkün olabileceğini unutmamalıdır (Robert, 2003:34). Su konusunda, başka hiçbir maddede olmadığı kadar, yoksulların gözetilmesinin ve ücretsiz erişimin sağlanmasının önceliği vardır. Bu konuda, etkin görevler üstlenmesi gereken, ekonomik bakımdan güçsüz olanlara destek olması ve ekonomik ve sosyal gelişmeleri toplumun tüm sınıflarına eşit bir şekilde yayması gereken, sosyal devlet mekanizmasıdır.

8) Su ve Ulus Devlet

Kapitalizm, yaşadığı krizleri önce rekabetçi, sonra tekelci aşamalardan geçerek atlatmaya çalışmış ve şu an küreselleşme adı verilen yeni bir aşamaya gelmiştir. Kapitalizmin

küresel aşamasının getirdiği iki önemli olgu ise; özelleştirme ve büyük güce sahip uluslararası şirketlerin birleşerek yayılıp dünya ekonomisinde söz sahibi olmasıdır. Demirer'in de belirttiği gibi (1999:54); kuzey ülkeleri, 1970'lerde yapısal kriz sürecine girmiştir. Kar oranlarının düşmesi, sabit sermaye ve yatırımların azalması, sanayide kapasite daralması, işsizlik ve enflasyon gibi belirtilerle ekonomik düzlemde başlayan kriz; politik, ideolojik ve kültürel düzleme de sıçramıştır. Krizin, egemenler açısından çözümü, küreselleşme denilen bir tür yapısal uyum politikası uygulamasını devreye sokmuştur. Küreselleşme, yapısal krizi atlatabilmek için, teknolojideki baş döndürücü gelişmelerin de etkisiyle merkezdeki ülkelere (kuzeyden), çevresel ülkelere (güneye) sermayenin akışında hızlanma ve etki alanının genişlemesiyle belirginleşen bir dışa açılma sürecidir. Bu süreçte, korumalı bir ekonomiye sahip; fiyat, ücret, işgücü ve kaynak dolaşımının merkezi olarak saptanmaya çalışıldığı ulus devletlerin, merkezi denetim ve düzenlemelerinin birer birer ortadan kaldırılması hedeflenmiştir.

Dünya sistemini derinden etkileyen küresel ölçekli politikalar, dünya ekonomisinde zengin – yoksul kutuplaşmasını daha keskin bir hale getirirken, kuzeyin egemenliğini pekiştirmiş, güney ülkelerinin mevcut ekonomik koşullarını ağırlaştırmıştır. 1980'li yıllardan sonra, az gelişmiş ülkelerde, daha önceki yıllarda, ulusal bağımsızlık ve ulusal egemenlik temelinde gerçekleştirilmeye çalışılan kalkınma, uluslararası yabancı sermayenin müdahalesiyle yön değiştirmiş, küreselleşme ile kalkınmada öncü rolü üstlenen ulus devletler hedef alınmıştır.

Temel hedefi ülkenin ulusal bağımsızlık ve ulusal egemenlik çerçevesinde kalkınması ve sanayileşmesi olan, ulusunun çağdaşlaşmasını ve halkının çıkarlarını her şeyin üstünde

gören, sosyal adaleti tesis etmeye çalışan ulus devletler; küreselleşme ile uluslararası ekonomik politikaların hayata geçirilmesinin ve şirketlerin dünya ölçeğinde yayılmasının önünde engel olarak görülmüştür. Ülkeleri ekonomik gelişmişliklerine göre merkez (gelişmiş, sanayileşmiş, dünya ekonomisinde söz sahibi) ve çevre (az gelişmiş, küresel ölçekte alınan kararları etkileme gücü olmayan, bağımlı) ülkeler olarak ikiye ayıran küresel sistem; ulus devletinin etki alanını daraltmayı hedeflemektedir.

“Bırakınız yapsınlar, bırakınız geçsinler.” söylemiyle harekete geçen neo-liberal politikaların, küreselleşmeyle kendi kendine yeten ulus devletleri hedef aldığı, kapitalizmin krizlerini aşmak için güney ülkelerini uluslararası sermayeye açarak, yeni pazarlar oluşturup, mali sermayenin akıcılığını hızlandırmaya çalıştığı açıktır. Ancak kalkınma stratejilerinin hayata geçirilmesi bakımından Güler’in de vurguladığı gibi; ulus devletlerin güven veren öncülüğü yaşamsal bir öneme sahiptir. Ulus devletinin küçültülmesinin, küresel ekonominin aktörleri tarafından ön plana çıkarılmasının önemi, bu açıdan bakıldığında daha görünür olacaktır.

“Üretimin yapısındaki değişme, özellikle az gelişmiş ülkelerde toplumsal ve kültürel örgütlenmeyi değiştirecek güçte görünmektedir. Üstyapı düzleminde bu değişim idolojik ifadesini post-modernizm denilen akımda bulmaktadır. Buna göre insanlar, kendilerini bir ulusa değil, bundan daha küçük etnik gruplara ait sayacaklardır. Mikro-milliyetçilik, etnik gruplaşma, cemaat halinde yaşama nosyonu, ulusal birliktelik kültürüne alternatif olacak ve onun yerini alacaktır. Her etnik, dinsel, kültürel grup kendi ihtiyaçlarını kendi koydukları kurallara göre ve kendi yönetim birimleri eliyle sağlamaya yöneleceklerdir. Eğer bu öngörü gerçekleşirse, post-fordist üretim sisteminin kültür kuramı olan post-modernizm, liberalizmin kuramsal yerel yönetim lehtarlığını fetişizme dönüştürecek görünmektedir. Yerel yönetim fetişizmi, Avrupa kıtasında ulus devletleri eriterek “Tek Avrupa” hedefine yardımcı olmak üzere yükseltilmektedir. Dünyada ise, ulusaşırı şirketlerin küresel egemenliklerini kolaylaştırmaya yardımcı olmaktadır. Bu yönü ile merkezi yönetimden daha ve daha çok uzaklaşmış, kendi kendine yeten yerel yönetim modeli, küreselleşmeye koşut olarak ulus devletinin erime sürecine yardımcı bir modeldir.” (2005:283)

Çok uluslu şirketlerin, az gelişmiş ülke ekonomilerinde, özelleştirmeler aracılığıyla, etkin bir konuma gelmesi, ulus devletlerin yapısını zayıflatmaya yöneliktir. Ulusötesi sermayenin, az gelişmiş ülkelerde yatırım yapabilmesi için kamu yatırımlarının daraltılması gerekmektedir. Kamu yatırımlarının ve kamu mekanizması tarafından gerçekleştirilen hizmetlerin kapasitesinin azaltılmasının bedelini, en ağır şekilde ödeyen ise, ülkelerin yoksul halkları olmaktadır. Şirketlerin amaçları, en az maliyetle en yüksek karı elde etmek olduğundan, yoksul halkın karşılaşmak zorunda olduğu yük gittikçe artmaktadır. Sunulan hizmetin bedelini “kullanan öder” mantığı ile yola çıkılması, maliyetleri halkın sırtına yüklemektedir.

Kamu hizmetlerinin sunumunun özel sektöre devri konusunda, karlı bir pazar olarak kabul görmesi itibariyle, gündemde önemli yer teşkil eden su hizmetleri, uluslararası şirketlerin iştahını kabartan ve özellikle az gelişmiş ülkelerde yatırım yapmaya yönelten bir konumdadır. Uluslararası Para Fonu ve Dünya Bankası gibi kuruluşları arkasına alan çok uluslu su şirketleri, az gelişmiş ülkelerde, su hizmetlerini devralmak için birbirleriyle yarışmaktadır. Az gelişmiş ülke ekonomilerinin kredilere muhtaç edilerek, yatırım yapamayacak konuma gelmesiyle devreye, şirketler girmekte ve böylelikle kamu yatırımlarının özel sektöre devri kolaylaşmaktadır. Ulus devletinin zayıflatılması, küresel mali sermayenin önünü açmaktadır.

Bu tür kurumlarca, su sorunu, “yoksul devletlerin su hizmetlerine yeterince yatırım yapamaması” şeklinde problematize edilmekte ve böylelikle çözümün, uluslararası su şirketlerince ortaya konacağı savunulmaktadır. Suyun kaynaktan çıkarılmasından, kullanıcıya ulaşmasına kadar meydana gelen süreçte, işleme, iletim, baraj yapımı, faturalandırma gibi her

türlü işlemin özel şirketler aracılığıyla yerine getirilmesi, emperyalist su tekellerinin ortaya çıkmasını, suyun çok yüksek fiyatlarla satılmasını, suyun metalaşmasını ve bedelin emekçi kitlelere ödetilmesini gündeme getirmektedir.

Dünya Su Konseyi ve Uluslararası Su Kaynakları Birliği'nin oluşturduğu Dünya Su Forumu aracılığıyla “yoksulların suya erişiminin karşılanması” konusunda geliştirdikleri yapay söylemler mevcut olsa da, bu kuruluşların bünyelerinde uluslararası şirketlere ve onların destekçisi olan sivil toplum örgütlerine yer vermeleri, asıl amaçlarının “su pazar”ına zemin hazırlamak olduğu ortadadır.

Işıkılı'nın da ortaya koyduğu üzere; “Artık egemenlik kayıtsız, şartsız küresel sermayendir.” Bu söylemle görünürlük kazanan, küresel sermaye tarafından, ulus devletin yıpratılması ve ülke ekonomisinde şirketlerin egemenliğinin pekiştirilmesidir. Halkının korunmasını öncelikleri arasına alan ulus devletin tehdit altında olması, yardıma muhtaç kesimlerin sorunlarını daha da çözümsüz bir hale getirmektedir. Ancak bu durum karşısında, uluslararası sermayenin, çeşitli alternatifler geliştirerek su hakkına sahip çıkan yoksul kitlelerin direnişiyile karşılaşması kaçınılmaz olmaktadır.

9) Sınıraşan Sular ve Paylaşım

İnsanların en temel gereksinimlerinden biri olan suyun, ikame edilemez olması ve kaynak bakımından giderek azalması, ülkeler arasında savaş sebebi olabilecek niteliktedir. Su kaynaklarının coğrafi konumlarına bağılı olarak, suyun ülkeler arasındaki ilişkileri belirleyici olma niteliğı mevcuttur. Su kıtlığı yaşayan ülkeler ile yeterli su kaynaklarına sahip olan ülkeler arasında, savaşın ortaya çıkması ya da barışın sağlanması konusunda yıllardır

gözlemlenen ve değişik boyutlarda yaşanan çekişmeler vardır. Sınırlı kaynakları kontrol etmek, ülkeler için ulusal güvenlik sorunu haline gelebilmektedir.

Nüfus artış hızının yükselmesi ve buna bağlı olarak gıda üretimin artması; tarımsal, evsel ve endüstriyel su kullanım miktarının büyük boyutlara ulaşması, bazı bölgelerde suyu çatışma konusu haline getirmektedir. Suyun stratejik önemi konusunda dikkatleri üzerine çeken, en kritik bölge Orta Doğu olarak görünmektedir. Orta Doğu; ekonomik, sosyal, siyasal ve kültürel yönlerden karışık bir bölge olmasının yanında, kurak bir coğrafi yapıya sahiptir ve tarihin her döneminde su sorunundan kaynaklanan çatışmalara sahne olmuştur.

1995 yılında, Dünya Bankası Başkan Yardımcısı İsmail Serageldin; “Bu yüzyılın savaşları petrol için veriliyorsa, gelecek yüzyılın savaşları su için verilecektir.” diyerek dikkatleri su kaynaklarının azalmasına ve suyun stratejik olarak taşıdığı öneme çekmiştir (Aysu, 2008:1). Suyun kullanım alanlarının artması, az gelişmiş ülke halklarının temiz suya erişiminin her geçen gün daha zor koşullarda gerçekleşmesi, suyun enerji üretimi konusunda sahip olduğu önem nedeniyle, su; bir stratejik kaynak olma özelliğini korumaktadır.

Peter H. Gleick, suyu stratejik rekabet unsuru haline getiren temel özellikleri şöyle sıralamaktadır:

- 1) Kıtılığın derecesi
- 2) Kaynağın birden çok bölge ve devlet arasında paylaşılma boyutu
- 3) Havza devletlerinin nispi gücü
- 4) Alternatif tatlı sulardan yararlanabilme kolaylığı (1993:85)

Dünyada birçok bölgede su kıtlığı yaşanmaktadır. İnsanların tatlı su kaynaklarına erişimi, yaşadıkları yerlerdeki hakim iklim özelliklerine, coğrafi konumlarına ve nüfusun

sayıca çokluğuna bağlı olarak farklılık arz etmektedir. Ayrıca belli bir bölgede doğup, başka bölgelerde sonlanan sular nedeniyle, suyun paylaşımı ile ilgili ülkeler arasında sorunlar yaşanmakta ve bu da suyun stratejik önemini artırarak, sınıraşan sular konusunda tartışmaların ortaya çıkmasına sebep olmaktadır.

Zehir'in aktardığı (2003:62) tanıma göre sınıraşan su; iki ya da daha fazla ülkenin topraklarını katederek akan, suyun çıktığı ülke ile aktığı ülke arasındaki kullanımı eşit olması söz konusu olmayan sulardır. Uluslararası hukuk açısından, sınıraşan sularla ilgili çözülmesi gereken iki önemli sorundan biri; devletleri ayıran sularda egemenlik alanlarının tespit edilmesi, diğeri ise; iki ya da çok devletin topraklarından geçen, sınıraşan sular üzerinde yapılan endüstriyel veya tarımsal amaçlı kullanım faaliyetlerinin düzenlenmesidir. Ülkeler arasında, bu iki temel sebep nedeniyle anlaşmazlıklar gözlemlenmektedir. Genel kabul gören, ülke sınırları içinde bulunan sular üzerinde, devletlerin tam tasarrufu iken; sınıraşan sularda ülkelerin kullanım haklarının mutlak olmamasıdır. İhtilaflara sebep olan da, sınıraşan suların kullanım hakları üzerinde anlaşmaya varılamamasıdır.

Genel olarak sınıraşan sularda girişilen faydalanma eylemleri, etkileri açısından üç kategoriye ayrılmaktadır:

- 1) Suları nicelik ve nitelik yönünden değiştirmeyen faydalanma eylemleri (hidroelektrik enerji üretimi amacıyla yapılan kullanımlar, tomruk yüzdürülmesi vs)
- 2) Tüketici veya yoksun bırakıcı faydalanma eylemleri (tarımsal sulama vs)
- 3) Nitelik değiştirici faydalanma eylemleri (endüstride kullanıldıktan sonra akarsuya iade edilen sular gibi vs) (Dursun, 2006:44)

Sınıraşan sularda anlaşmazlıkların giderilebilmesi için, karşılıklı iyi niyet çerçevesinde imzalanan anlaşmalar mevcut olsa da, uluslararası ölçekte yaptırım gücü daha yüksek olan kurallara ihtiyaç vardır. Yukarıda sayılan eylemler, suyun yeterli miktarda ve güvenilir olması özelliklerini zamanla zedeleyebilmekte ve ülkeler arasında ihtilaflara neden olmaktadır. Bu açıdan bakıldığında, sulardan faylanma hakkına ilişkin ileri sürülen doktrinleri kısaca incelemekte yarar vardır.

Durmazuçar'ın "Orta Doğu'da Suyun Artan Stratejik Değeri" adlı kitabında aktardığı üzere dört temel doktrin karşımıza çıkmaktadır (2003:46):

- 1) **Mutlak Egemenlik (Harmon) Doktrini:** Genel olarak bu doktrin, yukarı kıyıdaş devletin, aşağı kıyıdaş devletin etkilenmesini göz önüne almadan, nehir sularını istediği gibi, kısıntısız olarak saptırabilmesi ya da kullanabilmesi olarak tanımlanmaktadır. Mutlak ülke egemenliği görüşü, 1895 yılında, Amerika Birleşik Devletleri Başsavcısı Judson Harmon tarafından ortaya atılmıştır. Harmon'un ABD ile Meksika arasında, Rio Grande Nehri ile ilgili olarak ortaya çıkan uyuşmalıkta verdiği görüş, ABD tarafından uzun süre yerleşmiş bir uluslararası hukuk kuralı olarak ileri sürülmüş ve klasik bir şekle büründürülmüştür. Ancak sonraları, ABD bu görüşü, kendi milli çıkarlarına aykırı durumlar ortaya çıkardığı için genel olarak desteklememiştir. Yine de uluslararası alanda, Harmon Görüşü birçok yazar tarafından destek bulmuştur. Bu görüşün yerine, bundan sonra, ABD için sınıraşan sularda, kısıtlı glke egemenliğinin söz konusu olduğu

ileri sürülmüştür. Harmon Doktrini, her şeyden önce, sadece tek bir devletin mutlak egemenliğini benimsediğinden oldukça eleştirilmiştir.

2) **Doğal Durumun Bütünlüğü Doktrini:** İsviçreli hukukçu Max Huber ile İngiliz Oppenheim'in görüşüne göre; ülke egemenliği sınırsız hareket özgürlüğü sağlamaz. Ülke egemenliğine rağmen, devlet kendi ülkesindeki doğal şartları, komşu devletin doğal şartlarının aleyhine değiştirmeye, kendi ülkesinden komşu ülkeye akmakta olan nehrin akımını durdurmaya ya da saptırmaya yetkili değildir. Bu görüşe bağlı olarak; uluslararası akarsuyun, aşağı kıyıdaş devletin ülkesinde yer alan kesimindeki suların fiziki niteliğinde, yukarı kıyıdaş devlet herhangi bir değişiklik yapamaz. Aşağı kıyıdaş devletin, uluslararası akarsuyun yukarı kıyıdaşça kullanılmasında, veto etme hakkı vardır. Aşağı kıyıdaş devletin, gelecekteki muhtemel kullanımları korunmaktadır. Doğal durumun bütünlüğü doktrini, sınıraşan suların aktıkları devletin ülkesindeki, doğal durumlarında yapılacak her türlü değişiklik hakkını kaldırmıştır. Buradan tamamen, aşağı kıyıdaş durumundaki devlet lehine bir durum ortaya çıkmaktadır.

3) **Ön Kullanım Üstünlüğü Doktrini:** Bu görüşü uluslararası hukuka yansıtan E.Vattel olmuştur. Bir ülke kendi toprakları üzerinde sınıraşan suları, diğer nehre kıyıdaş ülkelerden daha önce kullanmaya başlamışsa, bu ülkenin suyu kullanımı devam ettiği sürece ilgili sular üzerinde ön kullanım üstünlüğü vardır. Ancak bu hak kapsamına, ülke topraklarına akan bütün sular girmez. Yalnız fayda sağlayan, fiile ön kullanıma konu olan sular

girer. Kazanılmış haklara zarar vermeme yükümlülüğü, genelde yukarı kıyıdaş devlet açısından söz konusudur. Kazanılmış haklara zarar verebilecek durumda olan yukarı kıyıdaş devlettir. Hukuki sorunlar genelde, aşağı kıyıdaş devlet açısından ortaya çıkar.

- 4) **Adil (Hakkaniyete Uygun) Kullanım Doktrini:** Amerikalı bili insanı C.Eagleton tarafından ortaya konan görüşe göre; sınıraşan suların adil kullanımı, akarsuya kıyıdaş ülkeler arasında, her birinin farklı ekonomik ve sosyal ihtiyaçlarını uyarmakta ve bu sebeple her ülkeye azami fayda ve her ülkeye asgari zarar verecek şekilde bölüştürülmesi şeklindedir. Bu doktrin, kapsadığı kurallar açısından, hem yukarı kıyıdaş, hem de aşağı kıyıdaş devletin yararlanabileceği bir görüş niteliğini taşımaktadır. Fakat bu doktrin, yasakladığı zarar kavramı açısından değerlendirilirse, doktrin özellikle uyumsuzluklarda zarar gören aşağı kıyıdaş devleti koruduğu görülecektir.

Sayılan doktrinlerde görüldüğü üzere, görüşün niteliğini, ülke içinde suya ilişkin yaşanan sorunlar ve coğrafi konum belirlemiştir. Aşağı kıyıdaş devletler, yukarı kıyıdaş olanların, su kullanım haklarını kısıtladıklarını iddia etmişler ve sorunlar yaşanmıştır. Bu görüşlerin yanısıra uluslararası nitelikte bazı kararlar alınmaya çalışılmaktadır, ancak kararların işlerliği ve yaptırım gücü, ülkelerin kararlara taraf olmasına bağlıdır.

Günümüzde sınıraşan sular konusunda, en çok gerginliğin yaşandığı bölge olarak, ilk göze çarpan Orta Doğu olmaktadır. Orta Doğu'da yıllardan beri süregelen istikrarsızlığın nedenini önceleri petrol oluştururken, şu anda, sınıraşan sular politik bir çatışma konusu halini

almıştır. Bölgenin coğrafi özellikleri nedeniyle, su kaynakları, birden çok devletin sınırlarından geçmekte ve bu konuda anlaşamayan ülkeler arasında çekişmeler yaşanmaktadır. Orta Doğu'nun en önemli su kaynakları olan; Nil, Fırat, Dicle ve Asi gibi nehirler, sınıraşan sular olarak birçok devletin sınırları içinde akmaktadır.

Orta Doğu'da su sorununa kaynaklık eden en belirgin bazı etkenler şöyle sıralanabilir:

- Suyun bölgede dengesiz dağılımı
- Ortalamanın üzerindeki nüfus artışı
- Gittikçe yükselen hayat standartlarına bağlı olarak artan su ihtiyacı
- Suyu tarımsal alandan, endüstriyel alana ve iç kullanıma çevirebilecek politik iradenin zayıflığı
- Gıda güvenliğini, su güvenliğine bağlayan yanlış anlayış
- Suyu korumak ve tasarruf etmek için gerekli teknoloji ve altyapının eksikliği
- Suyun politik kazanımlar için istismar edilmesi
- Sorunlu sular üzerinde işbirliğine dayalı anlaşmaların yapılamaması
- İstikrarsız erjimler, zayıf politik irade ve güvensizlik
- Yaptırım gücünden yoksun uluslararası kurallar ve anlaşmalar (2005:8)

Bölgede, su sorunuyla ilgili başlıca aktörlerden biri İsrail devletidir. Bugün, İsrail'in kullanmakta olduğu suyun tamamına yakını, işgal etmek suretiyle kontrol altında tuttuğu kaynaklardan sağlanmaktadır. İsrail, 1967 harbi sonucunda işgal ettiği topraklar vasıtasıyla Şeria Nehri'nin kollarını kontrol etmekte ve bu nehrin sularından azami ölçüde istifade etmektedir. Ayrıca, 22 yıl boyunca işgal ettiği Güney Lübnan'da Litani Nehri'nden su çektiği

gibi, yine işgal altında tuttuğu Batı Şeria'daki yeraltı su kaynaklarını kullanmaktadır (Kapan, 2007:208). Ülkenin su ihtiyacının büyük bir kısmını karşılayan kaynaklar, başka devletlerin su hakları gasp edilerek kullanılmakta ve İsrail, diğer devletlerin varlığını ve güvenliğini tehlikeye sokmaktadır. İsrail, Ürdün, Lübnan, Suriye ve Filistin su kaynaklarını kullanma konusunda, başka alanlarda olduğu gibi, yıllardan beri mücadeleler yaşayarak bugüne gelmişlerdir.

Bunun yanısıra, yine Kapan'ın aktardığı üzere; dünyanın en uzun ve drenaj bakımından dördüncü büyük akarsuyu olan Nil Nehri'nin su toplama havzası dokuz ülke arasında bölünmüştür. Nil Nehri'nin sularına hiçbir katkısı bulunmayan Mısır, yıllık ortalama su miktarı 84 milyar metreküp olan Nil sularının % 70'inin kendisine ait olduğunu iddia etmektedir. Mısır, Sudan ile 1959 yılında yaptığı bir anlaşma üzerinden bu hususu garanti etmeye çalışmıştır.

Arap Yarımadası'nda bulunan Kuveyt, Katar, Birleşik Arap Emirlikleri ve Bahreyn gibi körfez ülkeleri ise, kurak bir iklime sahip olmalarının yanısıra, kıt su kaynakları ve hızlı nüfus artışı sorunu ile karşı karşıya bulunmaktadır. Körfez ülkelerinin su kaynaklarının büyük bir kısmını, tuzdan arındırılan sular oluşturmaktadır. İlk olarak, Kuveyt ile başlayan suyun tuzdan arındırılması faaliyeti, yüksek maliyetine rağmen, bu ülkeler arasında yaygınlaşmaktadır. Ancak su sorunu konusunda yeterli bilinç düzeyine sahip olmayan bu ülkelerin, kapsamlı bir su politikası ve stratejileri de mevcut değildir.

Ülkemizde ise, sınıraşan sularla ilgili olarak durum, diğer ülkelere nazaran çatışma zemininden uzak, yapılan anlaşmalar çerçevesinde geliştirilen ilişkilere bağlı olarak yürütülmektedir. Türkiye'de de ülke sınırları içinde doğup, başka ülkelerde sonlanan nehirler

olduğu gibi; başka ülkelerden doğup Türkiye sınırları içinde akan nehirler de mevcuttur. Komşu ülkelerden doğup Türkiye sınırları içinden geçen nehirler; Meriç ve Asi nehirleridir. Türkiye'den doğup başka ülkelere akan nehirler ise; Dicle, Fırat, oruh ve Aras nehirleridir. Türkiye'nin su sorunu yaşadığı iki lke; Suriye ve Irak'tır. Irak ile Dicle ve Fırat nehirleri konusunda; Suriye ile Fırat, Dicle ve Asi nehirleri konusunda birtakım anlaşmazlıklar yaşamaktadır.

Lübnan'dan doğan, Suriye'nin yukarı kıyıdaş, Türkiye'nin ise aşağı kıyıdaş ülke olduğu Asi Nehri, her iki ülke arasında mevcut çatışmaların ve karşılıklı güvensizliklerin önemli nedenlerinden birisidir (Dursun, 2006:126). Asi Nehri'nin sularından, Türkiye sulama, Suriye ve Lübnan ise hem sulama, hem de elektrik üretmek amacıyla yararlanmaktadır. Ayrıca Suriye tarafından yapımı devam eden projelerin tamamlanmasıyla, Türkiye'ye ulaşan su miktarında büyük oranda azalma meydana geleceği bilinmektedir.

Fırat ve Dicle Nehirleri ise, Türkiye'nin de aralarında olduğu sınır komşusu olan Irak, Suriye ve İran için önemli bir su kaynağı olma potansiyeli arz etmektedir. Dursun'un vurguladığı gibi; Suriye ve Irak soruna kazanılmış hak ya da tarihi hak çizgisinden ve doğal durumun bütünlüğü çizgisinden bakmaktadır. İki ülkenin iddiası, binlerce yıldır iki nehrin sularını kullanarak tarihi kazanılmış haklarının söz konusu olduğudur. Türkiye ise, su meselesinde son zamanlara kadar, egemenlik ilkesine dayanan bir politika izlemiştir. Günümüzde ise Türkiye'nin, uzun gerginlik dönemlerini, sorunun uluslararası platformlara konu olmasını, dünyada su ile ilgili eğilimi dikkate alarak mevcut kaynakların hakça ve rasyonel kullanımı için geçtiği yerlerde havza ilkesine yöneldiği görülmektedir.

Diğer yandan, Orta Doğu ülkeleri arasında yaşanan sorunlar kadar uzun vadeye yayılmış ve kritik olmasa da, dünya ölçeğinde çeşitli ülkeler arasında yaşanan su sorunları mevcuttur. Bu sorunlar, ülkeler nezdinde imzalanan ikili anlaşmalar ile kısmen de olsa çözüme kavuşturulmuştur. Sorunların ana eksenini, kıyıdaş ülkelerin sınıraşan suları nasıl paylaşacakları belirlemektedir. Konu ile ilgili detaylı araştırmaların yapılması farklı bilim dallarının amacı olmasına karşın, bunlardan birkaçını başlıklar halinde sunmanın, teze örneklem teşkil etmesi bakımından önemi vardır. Ganj Nehri ile ilgili olarak Hindistan ve Bangladeş arasında yaşanan su ihtilafı; Rio Grande, Colorado ve Tijuana Nehirleri konusunda ABD ve Meksika'nın yaşadığı su sorunu; Meksika ve Guatemala arasında yaşanan anlaşmazlık; Lesotho Krallığı ve Güney Afrika Cumhuriyeti arasında ortaya çıkan su sorunu; Swaziland ile Güney Afrika Cumhuriyeti arasında yaşanan su ihtilafı; Hindistan ve Pakistan arasında İndüs Nehri üzerine çıkan anlaşmazlık bunlardan bazılarıdır.

Sınıraşan sularla ilgili olarak, yaşanan anlaşmazlıklar nedeniyle, uluslararası nitelikte kararlar alınmış ve ülkelerin arasındaki sorunlar, çözüme kavuşturulmaya çalışılmıştır. Bunlardan ilki ve diğer kararlara temel teşkil eden oluşum, Madrid Kararları olmuştur. Sınıraşan sular konusunda ilk bilimsel araştırmaları gerçekleştiren kurum olan, Uluslararası Hukuk Enstitüsü'nün ortaya koyduğu çalışma olan Madrid Kararları; sınıraşan sulara kıyıdaş olan ülkelerin faaliyetlerine ilişkin birtakım kısıtlamalar ve kurallar belirlemiştir.

1911 yılında oluşturulan Madrid Kararları'nın birinci maddesinde sınır teşkil eden nehirlere ilişkin olarak şöyle denmektedir: “Bir nehir iki devletin sınırını teşkil ettiği zaman, bu devletlerden hiçbiri, diğerinin rızası olmadan ve geçerli bir özel hukuki dayanak bulunmaması halinde, diğer devletin kıyısına zarar verici değişiklikler yapamaz ya da kişiler,

şirketler vs tarafından bu gibi değişikliklerin yapılmasına izin veremez. Öte yandan, bu iki devletten hiçbiri, suların öteki devlet ya da bu devletin kişileri, şirketleri vs tarafından faydalanmasına ciddi bir zarar verecek şekilde, ülkesinde bu suların faydalanamaz ya da faydalanılmasına izin vermez.” (Aktaran: Kıran, 2005:196). Sınır aşan sular, uzun yıllardan beri dünya ülkeleri arasında tartışma konusu haline aldığından, ülkeleri bağlayıcı olan uluslararası nitelikteki kararların tesis edilmesi gerekli olmuştur. Suyun kıyıdaş ülkeler arasında eşit ve rasyonel kullanımının sağlanması için yaptırım gücü yüksek olan kuralların belirlenmesi ve bunlara taraf olan ülke sayısının artırılması önem teşkil etmiştir.

Madrid Kararları'nın sınır aşan sularla ilgili olarak ülkelere yasaklar getiren ikinci önemli maddesi ise; “Hiçbir tesis (özellikle hidrolik enerjiden yararlanan fabrikalar), nehrin terkinin (başka deyimle, kullanılabilme veya öz niteliğinin) nehir aşağı ülkeye ulaştığında ciddi bir şekilde değişimine yol açacak miktarda su çekemez.” şeklindedir (Aktaran: Kıran, 2005:199). Kararın işlerlik kazanmasının, su kullanımının hakkaniyet ilkesi çerçevesinde gerçekleştirilebilmesi için önemi büyüktür.

Bunların yanısıra, Madrid Kararları kapsamında, Uluslararası Hukuk Enstitüsü'nün geliştirdiği ilkeler, 1923 yılında bağtlanan Cenevre Sözleşmesi, 1961 yılında ortaya konan Salzburg Kararları ve 1966 yılında belirlenen Helsinki Kuralları gibi pek çok uluslararası nitelikteki karar ve sözleşmelere temel teşkil etmiştir.

Konumuz açısından önemli olan diğer bir metin, Helsinki Kuralları'dır. Uluslararası Hukuk Derneği'nin 1966 yılında Helsinki Konferansı'nda aldığı kararlar; havza bütünlüğü, sınırlı egemenlik ile adil paylaşım ve yararlanma temalarını ön plana çıkarmaktadır (Kıran, 2005:198). Konferansta belirlenen en önemli standartlar şöyle sıralanabilir:

- a. Diğer devletlerin çıkarlarına zarar verildiği durumda, makul bir tazminat ödeme zorunluluğu
- b. Projelerin planlanmasında ilgili tüm teknik, ekonomik ve finansal faktörlerin göz önünde bulundurulması
- c. Diğer tüm kıyıdağ devletlerin henüz karar bağlanmamığ projeler hakkında bilgilendirilmesi
- d. Bir projenin inşa çalışmalarına başlamadan önce, belirli bir zaman periyodu için bekleme ve gzletleme
- e. Bilgilerin toplanıp değiştirilmesi
- f. İtirazların yapıcı komiteler ve aracı hakemlikler vasıtasıyla özümlenmesi
- g. Mutlak faydalanma ve kısıtlama işlemlerinin reddedilmesi

Helsinki Kuralları, devletler arasındaki su sorununun üzümünde başvurulan önemli bir kaynak olmuştur. ABD, Helsinki Kurallarını temel alan bir yaklaşım benimsemiş; İsrail ise Ürdün ile yaşadığı anlaşmazlıkla ilgili olarak Helsinki Kuralları'nı imzalamıştır. Taraflar arasında yaşanan gerginliğin üzümünde geçerli olan kuralların geliştirilmesi çalışmaları halen sürdürülmektedir.

Orta Doğu'da yaşanan su çatışmalarının zm için geliştirilen önemli bir proje de, Barış Suyu Projesi olmuştur. Kapan'ın (2007:421) belirttiği üzere; Seyhan ve Ceyhan Nehirleri'nden akan günlük ortalama 39 milyon metreküp suyun bir kısmı ülke içinde kullanılmakta, kalanı da Akdeniz'e dökülmektedir. Barış Suyu Projesi, 1980'li yılların ortasında, dönemin başbakanı olan Turgut zal tarafından gündeme getirilmiştir. proje özü

itibariyle, Seyhan ve Ceyhan Nehirleri'nin, kullanılmadan denize akan fazla sularının, Arap Yarımadası'ndaki ülkelerin istifadesine sunulması suretiyle, değerlendirilmesi düşüncesinden kaynaklanmaktadır. Proje çerçevesinde değerlendirilmesi düşünülen suyun miktarı günlük 6 milyon metreküptür. Proje ile ilgili ön fizibilite çalışmaları 1986 yılında başlamıştır. Ön fizibilite çalışmalarını ABD'nin Brown And Root Engineering And Constraction International firması, Türkiye'deki ilgili kuruluşların katkılarıyla gerçekleştirmiştir.

Ancak proje, Arap ülkeleri tarafından pek kabul görmemiştir. Arap ülkeleri, Türkiye'nin istediği zaman suyu verip, istemediğinde kesebileceğini düşündüklerinden ve bölgedeki siyasi istikrarsızlıklardan dolayı projenin sabote edilebileceği kaygılarından dolayı, projeye şüpheyile yaklaşmışlardır. Arap ülkeleri ile İsrail arasında yaşanan gerginlikler ve Türkiye'ye ilişkin kaygılar, projenin önünde engel teşkil etmektedir.

Gerek dünya ölçeğinde, gerekse Orta Doğu'da, su sorununa çözüm geliştirebilmek için, ülkelerin işbirliği içinde olmaları zorunluluğu vardır. Su kıtlığına çare bulacak projelerin meydana getirilmesi, bölge ve dünya barışı açısından önem teşkil etmektedir. Uzlaşma ve işbirliğine dayalı projelerde hayata geçirilen önerilere bağlı olarak, suyun rasyonel ve optimum düzeyde kullanımını sağlamak, uluslararası anlaşmaları ve kararları dikkate alarak barış zeminini güçlendirmek bütün ülkelerin ve halkların çıkarına olacaktır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KÜRESELLEŞME VE SU

1) Suyun Metalaşması

Sonsuz sermaye birikimine dayanan kapitalist sistem, yaşadığı bunalım dönemlerini neo-liberal politikalar ve küreselleşme ideolojisi ile aşmaya çalışmıştır. Neo-liberalizm ise toplumsal ve ekonomik yaşam üzerinde, piyasanın ve sermayenin mantığının egemen olmasına zemin hazırlamıştır. Bu nedenle diğer bütün alanlarda olduğu gibi su konusunda da, bu politikalar doğrultusunda ticarileştirme ve özelleştirme faaliyetleri hız kazanmıştır. 1990'lı yıllardan bu yana, suyun küresel aktörleri tarafından, suyla ilgili bütün işlerin piyasa koşulları ile değerlendirilmesi gerekliliği savunulmaya başlanmıştır.

Kapitalizm öncesinde ticarete konu edilmemiş birçok nesnenin alım-satım ve mübadele kapsamına alınması metalaştırmanın ana eksenini oluşturur. Kapitalist üretim

biçiminin egemen olduğu toplumların zenginliği; “muazzam bir meta birikimi” olarak kendini gösterir, bunun birimi tek bir metadır (Marks, 2007:47). Nesnelere ticarileşmeye konu edilmeleri, özgünlüğün yozlaştırılmasına sebep olarak, herşeyin “meta” niteliğini taşıdığı ölçüde değerli olduğu bir ortamı meydana getirmektedir. Günümüzde de bu sürecin devamı olarak, devlet eliyle gerçekleştirilen su, elektrik, doğal gaz, eğitim, sağlık, ulaşım, güvenlik gibi kamu hizmetleri, sermaye tarafından kar amacıyla sağlanır hale getirilmeye çalışılmaktadır. Kapitalizm, doğaya ve yaşama ilişkin herşeyi metalaştırıp pazarlarken, yüksek kar getirici su hizmetlerinin de bu kapsama dahil edilmesi kaçınılmaz olmaktadır.

Lenin’in yaptığı tanıma göre; meta, ilk olarak, insanın gereksinmesini karşılayan bir şeydir; ikinci olarak, bir başka şeyle değişilebilen bir şeydir (1997:28). Lenin şöyle devam eder: Bir şeyin yararlılığı onu, bir kullanım değeri yapar. Değişim değeri (ya da kısaca değer), her şeyden önce, belirli bir miktardaki kullanım değerinin bir türünün, belirli miktardaki kullanım değerinin bir başka türü ile değişilebilme oranı bağıntısıdır. Günlük deneyim bize gösteriyor ki, böylesine milyonlarca değişim, her türlü kullanım değerini, hatta en farklı ve birbirleriyle karşılaştırılmaz olanlar bile, durmadan birbirine eşitlemektedir. Öyleyse, bu farklı şeylerin, belirli bir toplumsal ilişkiler sistemi içinde, sürekli olarak birbirine eşlenen şeylerin arasında ortak olan nedir? Bunların ortak özelliği, onların emek ürünleri olmalarıdır.

Meta üretimi, içinde tek tek üreticilerin farklı ürünler ürettikleri ve değişim süreci içinde bütün bu ürünlerin, birbirine eşitlendiği, bir toplumsal ilişkiler sistemidir. Bu toplumsal ilişkiler düzleminde, alınan, satılan ya da pazar işlemlerine konu olan bir mal gibi görülen her türlü şey, metalaşma kapsamında değerlendirilmektedir. Metalaşmaya konu edilen suyun da,

kullanım değerinin yanısıra, sahip olduğu değişim değerinin yüksek olması, onu pazarda alınıp satılabilen bir meta konumuna getirmektedir.

Kapitalist üretimde temel bir girdi rolüne sahip, doğal kaynak olan su, doğanın sermayeye karşılıksız bir armağanı olarak algılansa da, ikamesiz ve kısıtlı oluşu onu daha değerli kılmaktadır. Suyun metalaşma sürecini açıklayan Yılmaz (2009:4) şunları aktarmaktadır:

“Sermayeye değerini veren, onda nesneleşmiş olan emek süresi, üç bileşenin toplamından ibarettir: Hammaddede nesneleşmiş olan emek süresi, üretim aracında nesneleşmiş olan emek süresi ve emeğin fiyatın nesneleşmiş olan emek süresi. Suyun üretim sürecinde fiziken yer alsa bile, sürece meta formunu almış bir hammadde ya da başka bir deyişle sermaye olarak girmemesi, suyun üretimi sırasında harcanan ve karşılığı ödenmeyen emek süresinin ikinci üretim aşamasında değer toplamına dahil olmaması sonucuna yol açar. Öte yandan, gelişme süreci içinde, bu doğal gücün, örneğin suyun yardımıyla sağlanabilecek olan üretim organizasyonunun daha büyük bir üretim gerçekleştirmesi talep edilirse, yani eğer bu ek üretimin, bu doğal gücün (suyun) insan emek gücünün onu desteklemesiyle artırılması gerekirse, o zaman sermayeye yeni bir ek öge dahil olur. Böylece aynı üretimi elde etmek için, nispeten daha büyük bir sermaye yatırımı gerekli olur. Bu ek sermaye yatırımı, söz konusu doğal gücü, yani suyu meta haline getirir ve bütün öteki koşullar aynı kalmak kaydıyla, üretim fiyatında bir artış olur. Bu aynı zamanda hem yatırılan sermayede, hem de üretim süreci sonucunda, suyu işlemek için harcanan emek zamanı da sermayeye dahil olacağı için, elde edilen değer toplamında bir artışa tekabül eder. Buna karşın suyun bir girdi olarak kullanıldığı bu ikinci üretimde, su ister meta formunda, isterse bir bağış formunda üretime girmiş olsun, her iki koşulda da yaratılan artı değer kütlelerinde hiçbir değişiklik olmaz, çünkü bu artı değer tamamen ikinci emek sürecine dahil olan canlı emek tarafından yaratılmıştır. Dolayısıyla bugün bireysel sermayelerin karşı karşıya bulunduğu durumu Marks’ın analizlerinden hareketle yorumlamak mümkündür. Sanayi üretiminde temiz suya olan ihtiyacın, giderek artması su üretimine insan emek gücünün dahil olmasını, diğerleri gibi suyun da üretim sürecine kullanım ve değişim değerine sahip bir meta formunda girmesini ve böylece üretim sürecinde suyu işlemek için harcanan emeğin de fiyata girmesini zorunlu hale getirmiştir.”

Sahip olduğu kullanım ve değişim değerinin yanısıra, kıt bir kaynak olarak suyun, elde edilmesinde ortaya konması gereken sermaye yatırımlarının da büyük olması gerekliliği, suyun metalaştırılması sürecini hızlandıran başlıca etmenlerdir. Gelişen ve değişen yaşam koşulları suyun kullanım alanlarını ve miktarını artırmış, özellikle tarım ve sanayide suyun temel bir unsur olarak, daha yoğun kullanımı metalaşmayı karşımıza çıkarmıştır. İnsanların

yaşamlarında vazgeçilmez olması nedeniyle, su üretiminin hiçbir şekilde kesintiye uğramaması gerekliliği ve kaynağın giderek yetersiz hale gelmesi suyun metalaşmasını sermaye açısından daha anlamlı hale getirmiştir.

Su hizmetlerinin, kamu hizmetleri kapsamında çıkarılarak, özel sektör vasıtasıyla yerine getirilmesi, sadece değerli bir madde olmasından kaynaklanmamaktadır. Metalaşma sürecine zemin hazırlayan, uluslararası ölçekte faaliyet gösteren finans kuruluşları ve su ile ilgili araştırmalar yapan oluşumlardır. Dünya Bankası, Uluslararası Para Fonu ve çok uluslu şirketler, aynı ideolojik arka plan üzerinden yola çıkarak, suyun piyasa kurallarıyla yönetilmesini, su hizmetlerinin özelleştirilmesini ve suyun ticari bir meta olarak pazarda fahiş fiyatlarla alınıp satılabilen bir mal haline gelmesini onaylamaktadırlar. Bu kuruluşları arkasına alan ve bünyesinde bulunduran Dünya Su Konseyi, Uluslararası Su Kaynakları Birliği ve Küresel Su Ortaklığı gibi kuruluşlar ise, su hakkını savunur gibi gözükseler de, yine aynı zemin üzerinde hareket etmektedirler.

Dünya Bankası'nın kredilendirdiği projeler için, az gelişmiş ülkelere özelleştirmeleri dayatması, suyu bir hak olarak görmediğinin ve yoksul halkları düşünmeden hareket ettiğinin bir göstergesidir. Ayrıca suyun metalaşmasına zemin hazırlayan da, aynı zamanda, suyun bir gereksinim mi, yoksa bir insan hakkı mı olduğu yönündeki kavramsallaştırmadır. Uluslararası kuruluşların hak olarak görmediği suya erişim, bir ihtiyaç olarak tanımlandığında, bedeli ödendiği takdirde elde edinilen bir meta haline gelmektedir. İnsanların gereksinimlerini gidermek için, karşılamak zorunda oldukları bir bedel vardır. Oysa sahip oldukları haklar, herhangi bir maliyete katlanmaksızın, koruma altındadır. Bu kavramsallaştırma, suyun metalaşmasının başka bir boyutudur. İhtiyaç olarak tanımlandığında, kamu mekanizmasının

devre dışı kalması ve özel sektörün bir “su pazarı” oluşturması mümkündür. Ancak bir hak olarak ele alındığında su; kamu hizmetleri kapsamında en uygun koşullarda, dezavantajlı kesimlerin yararı gözetilerek sunulmalıdır.

Suyun metalaştırılması, ülkelere çok farklı boyutlarda zararlar vermektedir. Ulusötesi şirketlerin ülkeler nezdinde faaliyet alanlarının genişletmesi, ulus devletleri tehdit etmekte; özel sektörün genişlemesi, kamu yatırımlarını daraltarak, kamu sektörünün küçülmesine sebep olmakta; korumaya muhtaç kesimlerin suya erişimi engellenmekte ve suyu sağlamak için ödemek zorunda oldukları bedeller yükselmekte; suyu piyasa fiyatından satın almak zorunda olan emekçi kesimin giderleri artmakta ve tarım sektöründe çalışanların ürünleri için gerekli olan suyun pahalı olması nedeniyle üretim kesintiye uğramakta, bununla birlikte işsizler ordusuna yeni kişiler katılmaktadır.

Kamu hizmetlerinin özel sektöre tamamen veya kısmen devri, hizmetin sürekliliğini kesintiye uğratmakta ve bedelini arttırmaktadır. Hizmetlerin metalaşması, kamu yatırımlarının yeterli olmadığı ve devletin sırtında yük olduğu argümanlarıyla desteklense de, asıl olan özelleştirmeler sonrasında, şirketlerin ya da taşeronlarının üzerlerine düşen yükümlülükleri tam olarak yerine getirmediğidir. Özelleştirmelerle şirketler muazzam karlar elde ederken, zengin kesimler suya rahatlıkla ulaşabilmekte, fakat yoksul kitleler bundan mahrum kalmaktadır.

Metalaşma ile birlikte, Patrick Bond’un da (2009:2) verdiği örnekten anlaşılacağı üzere, şirketler, sadece en karlı bölgelere yatırım yapmakta, ancak yoksul halkı göz ardı etmekte ve beklenen kar elde edilemediği takdirde gereken sorumlulukları yerine getirmemektedirler. Saur şirketi, Dolphin Kıyısı Sözleşmesi’ni 2001 yılı ortalarında, kar

eksikliği nedeniyle yeniden ele almak zorunda kalırken, araştırmalar, şirketin yoksulları, hizmetlerden düzenli olarak yoksun bıraktığını göstermiştir. Saur, benzer nedenlerden dolayı, Maputo, Mozambik'teki sözleşmesini de 2001 sonlarında geri çekmek zorunda kalmıştır. Doğu Cape bölgesindeki yoksul Nkonkobe yöresinde, belediye başkanı, geçen yıl Suez aracısı şirketin işine, karşılanabilir hizmetleri sunamaması nedeniyle son verince, şirket buna, zararını karşılamak üzere milyonlarca dolarlık tazminat davası açarak yanıt vermiştir. Bunun gibi pek çok örnek, şirketlerin sorumsuz davranışlarının nelere mal olduğunu gözler önüne sermektedir. Ayrıca şirketlerin, karların azami olduğu bölgelere yatırım yapmasının yanısıra, hükümetlerden de karlarının garantilenmesini beklemektedirler. Dünya Bankası'nın kullandığı kredilerde de, hükümetlere öngördüğü, şirket karlarının garanti altına alınması şeklindedir.

2000 yılı Mart ayında, Dünya Bankası tarafından hazırlanan "Afrika Bölgesi'ndeki Topluluk Güdümlü Kalkınma Kaynak Kitabı" adlı kitapta, DB, suyun fiyatlandırılması politikasını şöyle belirlemiştir: "Bazı ulusal hükümetlerdeki politikacıları herkese parasız su kavramından uzak tutmak üzere hala çalışma yapılması gerekiyor...Kullanıcılardan alınan artan kişi başına maliyet bedeli ilkesi teşvik edilmeli. Kullanıcılardan, talebi ortaya çıkarmaları ve fonlar ve tarifeleri idare etmeye yönelik topluluk kapasitesini geliştirmeleri için ödeme arzularına dayalı bir olumlu nakit katkı istenmeli. İşletme ve bakım maliyetlerinin % 100 karşılanması garanti altına alınmalı." (Bond, 2009:3). Görüldüğü gibi suyun metalaşması sürecine meşruluk kazandıran zihniyet, artık kendini belli etmekten çekinmemektedir. Neo-liberal politikalarından ve onların uygulayıcılarından kaynaklanan aksaklıklar ve eşitsizlikler, dünyanın birçok bölgesinde artarak devam etmektedir.

Dünyanın pek çok yerinde, yoksul kitlelerin muhalefetiyle karşılaşan bu girişimler, halen hızını artırarak sürmektedir. Su hakkına ilişkin verilen mücadele, hayatta kalma mücadelesiyle özdeştir. Metalaştırma süreci, kendi başına bırakılırsa, toplumsal yaşam önemli ölçüde etkilenir. Yapılması gereken, meşru hak arayışı sürecinde, beklentileri aynı olan insanların, kurumların ve sivil toplum örgütlerinin oluşturdukları, ortak platformlarda biraraya gelerek, taleplerini yükseltmeleri ve kitlelere bilinç vermek amacıyla çalışmalar yürütmeleridir. Sermayenin tavrına karşı, dezavantajlı kitlelerin protestoları artarak sürecek gibi gözükmektedir.

2) Suyun Özelleştirilmesi

Özelleştirmenin ideolojik arka planında neo-liberal politikalar vardır. Neo-liberal politikaları hayata geçirmenin en geçerli yolu, özelleştirme faaliyetleridir. Önceden kamu eliyle yerine getirilen mal ve hizmet üretiminin özel sektöre devri, kamunun faaliyette bulunduğu alanlardan özel sektörü teşvik edici şekilde çekilmesi, ücretsiz sunulan hizmetlerin belirli bir ücret karşılığında sunulması özelleştirmenin bileşenleridir.

Sermayenin sınır tanımadan hareket imkanı bulduğu neo-liberal politikalar çerçevesinde, 1980'li yıllardan beri artan bir ivmeyle devam eden özelleştirme faaliyetlerinin, ülke ve toplum yararına olacağı, hizmet ve malların fiyatlarının ucuzlayacağı, ekonominin gelişeceği, kalite ve verimin artacağı argümanlarını kullanarak pazarlanmasının yanısıra, kamu mekanizmasının israfa ve verimsizliğe yol açtığı, hantal olduğu ve yük olmaktan başka getirisinin olmadığı karalamaları, özelleştirme hareketlerine meşruluk kazandırmak amacıyla ortaya atılmıştır.

Oysa yaşanan deneyimler göstermiştir ki; Dünya Bankası, Uluslararası Para Fonu, Dünya Ticaret Örgütü, Avrupa Birliği, çokuluslu şirketler ve onların taşeronlarıyla yürütülen faaliyetler sonucunda; özellikle yüksek gelir getiren kurumların özelleştirilmesiyle ciddi gelir kaybıyla karşı karşıya kalınmış, toplum sosyal güvenlik, sağlık, parasız eğitim, temiz su ve kanalizasyon hizmetlerine erişimden mahrum kalmış, vergi yükü ve zamlar daha da yükselmiş, dışa bağımlılık artmış, istihdamın azalmasıyla büyük bir işsizler ordusu oluşmuş, ücretler düşmüş, tekelleşmeye zemin hazırlanmış, yoksulluk ve eşitsizliğin yanısıra çevre tahribatı da büyük boyutlara ulaşmıştır. Ayrıca ortaya çıkan yolsuzluk, rüşvet ve yozlaşma da özelleştirme sürecinin diğer bir boyutu olarak karşımıza çıkmaktadır. Piyasa her sorunu çözer sloganıyla harekete geçenlerin, özelleştirmelerin yarattığı sorunlardan dolayı, yanıldıkları ortadadır.

Diğer kamu hizmetlerinde olduğu gibi suyla ilgili hizmetlerin de özelleştirme kapsamına alınması, uluslararası aktörlerin suyu ekonomik bir mal olarak kabulüyle eşzamanlı olarak gerçekleşmiştir. 1993 yılında Dünya Bankası tarafından yayınlanan “Su Kaynaklarının İşletilmesi” başlıklı raporda suyun ekonomik mal olarak kabulü, tam maliyete dayalı fiyatlamanın gerçekleştirilmesi gerekliliği, su sübvansiyonunun kaldırılması, su idarelerinde desantralizasyon ve su piyasası oluşturma gibi ilkeler, küresel ölçekte suyun, ticarileşmeye konu edilmesine zemin hazırlamıştır.

Özelleştirme çerçevesinde; su yönetiminde ulusal planlamanın değil, küreselci standartların egemenliğinin sağlanması; suyu halkın ihtiyacına göre arz etmek değil, parası olanların talebine göre satışa sunulması; su yönetiminde uluslararası şirketlerin söz sahibi olmasını sağlamıştır. Barlow'un (2008:53) “Özel sektörün farkına vardığı şey şudur: Temiz

suyun tüketildiği bir dünyada, onu kontrol eden, hem iktidarı, hem de serveti kontrol edecektir.” savı şirketlerin amaçlarını en iyi şekilde açıklamaktadır.

Suyun özelleştirilmesine ilişkin faaliyetleri incelerken, hangi yöntemlerin kullanıldığını bilmekte fayda vardır. Şimşek’in de (2007:24) açıkladığı üzere, su hizmetlerinin özel sektör eliyle sunulmasının altı farklı şekli mevcuttur. Bunlara kısaca göz atarsak:

1. **Hizmet Sözleşmesi:** İşletmeye ilişkin ancak belirli görevlerin üçüncü şahıslarca yürütülmesini kapsamaktadır. Kaçak denetimi, sayaç okuma, faturalandırma ve tahsilat, kalite ölçümü gibi hizmetlerin özel sektörün katılımıyla gerçekleştiği hizmet sözleşmesi, oldukça yaygın bir yöntem olarak karşımıza çıkmaktadır.
2. **Yönetim Sözleşmesi:** Hizmetin işletme ve bakım işlevleri özel bir şirkete devredilir ve şirkete sözleşmede belirlenen koşullar altında bir yönetim ücreti ödenir. Dolayısıyla kamu yönetimlerince belirlenen tarifeler özel şirketi doğrudan etkilemez ve ticari risk esas olarak kamu yönetiminin üzerindedir.
3. **Kiralama (Leasing) Sözleşmeleri:** Kamu mülkiyetindeki sistemde, işletme ve bakım işlevlerini yüklenen ve hizmet bedellerini toplayan şirket, tahsilatın sözleşmede belirlenmiş kısmını alır. Tüketiciler, doğrudan özel şirketin müşterileri haline geldiğinden, mali risk şirketin üzerindedir.
4. **Yap – İşlet – Devret Modeli:** Hizmetin sunumu için yüksek bir ilk yatırım ve ileri teknoloji gerektiren durumlarda, daha çok projenin tasarımı ve inşaat kısmı için daha uygun bir çözüm olarak değerlendirilmektedir. Doğal olarak, özel

şirket tüm sermaye yatırımlarından sorumlu olmakta ve idareye devredilene kadar varlıkların mülkiyetini elinde bulundurmaktadır.

5. **İmtiyaz Sözleşmesi:** İmtiyazı alan özel şirkete, sermaye yatırımları ile işletme ve bakım sorumluluğunun devredildiği, mülkiyetin ise kamu kesiminde kaldığı, ancak sözleşme süresince özel şirketin varlıklar üzerinde işletme haklarına sahip olduğu uzun vadeli bir uygulama türüdür.
6. **Kısmi Ya Da Tam Elden Çıkarma:** Kısmi elden çıkarma seçeneğinde, tüzel işilik haline getirilmiş işletmenin hisselerinin bir bölümü satılmakta ya da özel firmayla ortak girişim kurulması yoluna gidilmektedir. Tam elden çıkarma ise, altyapı varlıklarının mülkiyetinin işletme, bakım, gelir toplama ve yatırım sorumluluklarıyla beraber özel firmaya devredilmesini kapsamaktadır.

Hangi yöntemin uygulanacağı; projenin yapısına, ülkenin koşullarına ve şirketin işleyişine göre farklılıklar göstermektedir. Görüldüğü üzere, birçok yöntemde risk kamu sektörünce karşılanmakta, ancak kar özel şirketlere aktarılmaktadır. Sözleşmelerde özel sektörün çıkarının gözetildiği, mal ve hizmet sunumunda bedelini ödeyemeyenlerin aleyhine uygulamalar olduğu ortadadır.

“Bu mekanizmalar yoluyla ve ‘havuç – sopa’ yaklaşımıyla (havuç hem borç affı, hem de fonlar; dile getirilmeyen yardımın geri çekilmesi ise sopa) ülkeler özel su hizmetleri modelini benimsemeye teşvik ediliyorlar. Çoğu vakada, Dünya Bankası, su şirketi ve söz konusu ülke arasında yapılan anlaşmalar tamamen gizli ve anlaşmanın detayları yurttaşların bilgisi dışındadır. 1990’lar boyunca gittikçe artan bir oranda ağırlık, şirketlerin tam maliyetinin karşılanması üzerinedir. 2003’e gelindiğinde, Public Citizen’ın bildirdiğine göre, kredilerin % 99’u özel şirketler için tam maliyetin karşılanmasını destekliyordu.” (Barlow, 2008:60)

Az gelişmiş ülkelerde ve kırsal bölgelerde, özel sektör için çok küçük bir kar payı mümkün olduğundan, su hizmetlerinin neredeyse % 100’ü kamu sektörü tarafından

karşılanmaktadır. Ancak 1980'li ve 1990'lı yıllarda dünya bankası ve gönüllü kuruluşlar, az gelişmiş ülkelerde, su sistemlerini geliştirmek için özelleştirmeyi bir strateji olarak kullanmışlardır. Az gelişmiş ülkelerde özel sektöre, kamu sektöründen daha fazla güvenilmektedir.

Ancak yaşanan deneyimler, her yönden başarısız olmuştur. Sahraaltı Afrika'da, Güney Asya'da ve Çin'in dışında kalan Doğu Asya'da Birleşmiş Milletler'in Milenyum Kalkınma Hedefleri (MDGs) kapsamında öngördükleri gerçekleşmemiş ve özelleştirmelerden 15 yıl sonra sadece 600.000 hanehalkı, özel sektör su sağkayıcılarının hizmetlerinden yararlanabilmiştir (www.psir.org). Güvenilir su kaynaklarından mahrum olan hanehalkı yüzdesi 1980'li yıllarda % 31 iken, bu sayı 1990'lı yıllarda % 56'ya yükselmiştir.

Bu yıllardan sonra, özel sektörün başarısızlıklarına koşut olarak, az gelişmiş ülkelerde özelleştirme faaliyetleri azalmaya başlamıştır. Bunun nedeni olarak, yapılan sözleşmelerin başarılı olamayışı ve gerekli düzenlemelerin yetersiz oluşu sayılabilir. Belli bölgelerde bu faaliyetler, halkın direnciyle karşılaşmış, siyasi gelecekleri açısından kaygılanan politikacılar özelleştirmeleri yavaşlatma yoluna gitmiş ve gelir düzeyi düşük olan toplum kesimlerinin zarar gördüğünün anlaşılmasıyla projeler kesintiye uğramıştır.

Suez, 2003 yılında yaptığı açıklamada; az gelişmiş ülkelerde olan varlığını 1 / 3 oranında azaltacağını ve gelecek yatırımlarını da döviz riski olmadan ve hedeflenen getiri oranı sağlandığı takdirde yapacağını bildirmiştir (www.psir.org). Bütün çokuluslu şirketler 2002 yılından beri ellerindeki su hizmetlerini satmaya çalışmakta, ancak alıcı bulmada güçlük yaşamaktadırlar. Bu başarısızlıklardaki en büyük etkenlerden biri de, halk direnişidir.

Bunun yanısıra konuya ilişkin olarak kamu sektörünün, su hizmetlerinin yönetilmesinde, az gelişmiş ülkelerde elde etmiş olduğu başarılar mevcuttur. Bu başarılar, Hall ve Lobina tarafından incelenmiş ve aşağıda belirtilen bir tablo şeklinde sunulmuştur (2006:11):

ÜLKE ŞEHİR / EYALET KAMU İŞLETİCİSİ KONUSU VE YORUMLAR

Burkina Faso	Ouagadougou	ONEA	- Düşük sızıntı oranları - Finansal dönüşüm - Yatırımların karlılığında gelişme
Uganda	Kampala	NWSC	- Yatırımların karlılığında gelişme - Düşük sızıntı oranları - Reformlara personel katılımı
Brezilya	Porto Alegre	DMAE	- Kamu katılımı - Yönetişim - Etkililik ve verimlilik
Brezilya	Sao Paulo	SABESP	- Finansal dönüşüm - Servis ağında genişleme - Reformun toplumsal kalıcılığı
Honduras	Tegucigalpa	SANAA	- Serviste ilerleme - İşçilerin katılımı - Kırsal bölgelerin suya erişimi
Mexico	Nuevo Leon	SADM	- Faaliyetsetel özerklik - Hesap verilebilirlik, şeffaflık - Piyasa amacı gütmeyen yönelim
Kamboçya	Phnom Penh	PPWSA	- Bedeli ödenebilirlik

			- Kayıtdışılaşmada düşüş
			- Geniş kapsama alanı
			- Çalışma şartlarında düzelme
Hindistan	Hyderabad	HMWSSB	- İnsan kaynakları planı
			- Adem-i merkezileşme
			- Personel sorumluluğu artışı
Malezya	Penang	PBA	- Şirketleşme
			- Kamu hizmetleri gelişimi
			- Sağlam yönetim
			- Hesap verilebilirlik
Vietnam	Hai Phong	HPWSC	- Kamu-kamu ortaklığı
			- Kamu katılımı
			- Adem-i merkezileşme
			- Personel eğitimi
			- Maliyet karşılama

Kamu sektörünün, özel sektöre nazaran daha başarılı olduğu açıktır. Sektörde gerçekleştirilen reformlar aracılığıyla, su hizmetlerinin sunumu halkın yararı gözetilerek yerine getirilmektedir. Örneğin; Kamboçya'nın Phnom Penh kentinde, 1993 yılında kamu sektörünün katılımıyla şehrin % 70'i su dağıtım ağına bağlanmış ve 82.000 su bağlantısı sayaçlanmıştır.

Ayrıca bütün sektörlerde olduğu gibi, su hizmetlerinin gerçekleştirildiği sektörde de her aşamada işçilerin katkısı göz ardı edilemez. Özelleştirmeler, sadece suya erişimde güçlük çeken yoksul kesimin önüne yüklü faturalar gibi engeller çıkarmakla kalmamakta; bu işlerde çalışan işçileri de istihdam edilememe sorunuyla karşı karşıya bırakmaktadır. İşverenler,

maliyetleri kırmak için, az işçi çalıştırmakta ya da düşük ücret ödemektedir. Bu sektördeki işçiler, herkese hizmet götürmede merkezi bir konuma sahip olmalıdır. Ancak özelleştirmeler burada da işsizlik boyutuyla öne çıkmaktadır.

Bütün sektörlerde işçiler, tatmin edici ücrete sahip olmalı ve işçilerin yaratıcılıkları desteklenmeli, eğitim çalışmalarıyla işçilere katkı ve motivasyon sağlanmalıdır. Su hizmetlerinde çalışan, kilit konumdaki işçiler (bakım, onarım, boru bağlantısı döşeme, fatura kesme vs), o kadar düşük ücretle çalışmaktadır ki; hayatlarını devam ettirebilmek için rüşvet gibi yollara başvurmaktadırlar.

Su hizmetleri konusunda, küresel su aktörlerinin az gelişmiş ülkelere sağladığı uluslararası destek, sadece özel sektörün teşvik edilmesine yönelik baskıcı girişimler olarak kalmamalı; kamu sektörünün elde ettiği başarılar göz önüne alınarak, kamu politikalarının geliştirilmesi sağlanmalıdır. Uluslararası destek, devlet politikalarını etkileyecek ya da kontrol edecek şekilde müdahale etmemeli, kamu politikalarının gerçekleştirilmesi için gerekli alanın yaratılması konusunda teşvik edici olmalıdır. Uzun vadede kamu hizmeti sağlayabilecek kurumlar desteklenmelidir.

Su hizmetlerinin geliştirilmesi yönündeki politikalar, uluslararası ve ulusal politik programların birer parçasıdır. Sivil toplum örgütlerinden, tüketicilerden ve çevrecilerden daha iyi ve daha kapsamlı su hizmetlerine yönelik taleplerin yerine getirilmesinde hükümetler ve kamu kurumları merkezi bir yerdedir. Bu nedenle, sadece özel sektörün teşvik edilmesi yeterli olmadığı gibi, sakıncalıdır. Aksi halde su ve sağlığa sahip olan tek insanlar, onları sağlayan ticari şirketlere yeterince kar kazandırabilecek kadar çok harcama yapabilen insanlar olacaktır.

3) Küreselleşme Sürecinde Suyun Özelleştirme Faaliyetleri İçindeki Yeri

Özelleştirme, kamu mülkiyetinin özel kişilere devredilmesi şeklinde tanımlanabilir. Devletin ekonomik faaliyetlerini yürüten teşebbüslerinin mülkiyetinin özel sektöre aktarılması, kamusal hizmet sunan kuruluşların iktisadi faaliyetlerinin azaltılması ve çeşitli fonksiyonlarının piyasa koşullarına uyumlu hale getirilmesi özelleştirmenin altyapısını oluşturur.

Kapitalizmin dönemsel olarak yaşadığı krizlerin ardından, devletin ekonomik yaşamdaki düzenleyici rolü azaltılmış ve özel sektör ekonomiye yön veren görevler üstlenmiştir. Kamunun elinde olan; eğitim, sağlık, enerji, güvenlik, su hizmetleri ve ulaşım gibi hizmetler kamu hizmeti dışında özel sektör tarafından yeniden örgütlenmiş ve kamu yararını gözetemeyen değil, daha fazla kar elde etmeyi amaçlayan bir yapı ortaya çıkmıştır.

Kapitalizmin küresel aşamasında, kapsamı daha da genişleyen özelleştirme faaliyetlerinin savunucuları, verimin ve istihdamın artacağına, israfın ve zararın azalacağına, ekonomik faaliyetlerde canlılık gözlemleneceğine, yolsuzluğun ve rüşvetin azalacağına, sanayinin ve hizmetler sektörünün genişleyeceğine ilişkin argümanlar ileri sürmüşlerdir. Ancak yaşanan deneyimler, bunların gerçek olmadığını ve Kamu İktisadi Teşekkülleri (KİT)'ni devletin sırtında yük olarak gören zihniyetin yanıldığını ortaya koymuştur.

Özellikle gelişmiş ülkelerin, az gelişmiş ülke ekonomileri için öngördüğü özelleştirme programları, devleti küçültmeyi ve devletin ekonomik alana müdahalesini azaltmayı hedeflemektedir. Piyasa ekonomisinin kurallarının işlerlik kazanması için, özelleştirmenin yaygınlaşması ve devletin korumacı politikalarının kısıtlanması önem arz etmektedir. Güler'in aktardığına göre de (2005:84); az gelişmiş ülkelerde piyasa ekonomisinin önündeki başlıca

engel, kamu ekonomisidir. Bunun için de, devletin ekonomide öncü misyonunu ortadan kaldırmak ve ekonomileri yurtiçindeki özel sermayeye ya da ulusötesi şirketlere açmak gerekmektedir.

1970 sonrasında yaşanan küreselleşmenin ekonomik boyutu, sermayenin karlılığını tek başarı göstergesi olarak görmekte ve ekonomik karın realizasyonu önündeki her türlü toplumsal, idari ya da kültürel kısıtlamayı “akıl dışı” ya da “çağdışı” olarak nitelendirmektedir (Yeldan, 2005:24). Azami kar güdüsüyle hareket eden özel sektör, getirisi yüksek olabilecek alanlara yatırım yapmaktadır. Günümüzde su hizmetleri de, özel sektör için çok karlı bir pazar olarak karşımıza çıkmaktadır. İnsanlar ve hayatın her alanı için vazgeçilmez bir unsuru olan suyun, kullanım ve değişim değerinin de yüksek olması, suyu özel şirketler için cazip hale getirmektedir.

Dünya su ticaretinde söz sahibi olan ulusötesi şirketlerin izledikleri politikalar göz önüne alındığında, su konusunda kamu yararı gözetilmeksizin, sadece kar amaçlı yatırımlar yapıldığı, hükümetlerle yapılan anlaşmalarda şirketlere taahhüt edilenlerin ülke ekonomilerini nasıl bağımlı hale getirdiği ve dezavantajlı grupların kapsam dışı bırakıldığı ortaya çıkacaktır. Küreselleşme sürecinde ulusötesi sermayenin herhangi bir ülkede ekonomik faaliyetlere dahil olması, su ticaretinde gözlemlendiği gibi ülkeleri sadece bağımlı hale getirmemekte, kar maksimizasyonuna yönelik politikalar her alana yayılmakta ve sermaye girdiği ülkede daha farklı alanlara da yatırım yapmaya başlamaktadır.

Prof.Dr. Erol Manisalı'nın da belirttiği üzere, küreselleşme sürecinde ulusötesi şirketlerin ülkeler nezdinde gerçekleştirdikleri ekonomik faaliyetlerin sonuçları büyük boyutlarda etkiler yaratmaktadır. Bu sonuçlara göz attığımızda;

- 1) Büyük firmaların ve onların ait oldukları güçlü devletlerin “dünya pazarlarındaki payları” artmaktadır.
- 2) Belirli tüketim kalıpları empoze edilerek, yerli tüketim kalıplarının yerini uluslararası yani, büyük firmaların ve onların ait oldukları güçlü devletlerin tüketim kalıpları almaktadır.
- 3) Zamanla çokuluslu şirketler, az gelişmiş ülkelerdeki iç ticarete girmekte ve ticari sisteme egemen olmaktadır.
- 4) Az gelişmiş ülkelerdeki firmalar, çokuluslu şirketlerin ortağı olarak, “tek taraflı bağımlı” hale getirilmektedirler. Hangi malların nasıl, ne kadar, kimin için üretileceği çokuluslu şirketler tarafından belirlenmekte, ihracat da çokuluslu şirketlerin güdümüne girmektedir.
- 5) Az gelişmiş ülkede sanayi ve ticaret, çokuluslu şirketlerin güdümüne girmektedir. Bundan sonra da çokuluslu şirketler kendi kar maksimizasyonuna ve stratejik planlarına göre işleri yürütmeye başlamaktadırlar.
- 6) Az gelişmiş ülkenin, kendi ulusal çıkarları doğrultusunda bir sanayi ve ticaret politikası izleme olanağı kalmamaktadır.
- 7) Böylece küresel sistemde, çokuluslu şirketler ve gelişmiş ekonomiler aktör olarak ortaya çıkmaktadır (2002:4).

Uluslararası ölçekte faaliyet yürüten şirketlerin, buldukları ülkelerde sundukları hizmet, özelleştirmelerin daha üstün bir hizmet sağlayacağına yönelik argümanların yanlış olduğunu ortaya koymuştur. Yukarıda sayılan etkenler göz önüne alındığında, kar amaçlı

firmaların halkın suya olan ihtiyacını karşılamaktan ve verimli hizmet sunmaktan çok daha fazlasını hedefledikleri görülecektir. Çokuluslu şirketlerin hizmet verdikleri birkaç ülke örneğine göz atmamız konunun ciddiyetini ve şirketlerin ne pahasına olursa olsun nasıl kar amaçlı çalıştıklarını kavranmasına yardımcı olacaktır:

- **Nestle**, az gelişmiş ülkelerde, sağlıksız su ile karıştırılıp tüketilse bile, süt tozu satışına devam etmektedir. Bunun sonucu ölümcüldür. Bu şekilde sağlık açısından güvenilir olmayan suyla karıştırılıp süt tozu içirilen çocuklar ishal gibi hastalıklardan dolayı hayatlarını kaybetmektedir.
- **Coca-cola**, Hindistan ve El Salvador gibi ülkelerin aküferlerinde bulunan temiz suyu çekmektedir. Bunun sonucunda, zaten mevcut koşullarda zor durumda olan insanların, evsel ve tarımsal kullanım için ihtiyacı olan su miktarı daha da azalmıştır.
- **Dow Chemical**, boşaltmış olduğu toksik atıklar nedeniyle Hindistan'ın Bhopal kentinde 20.000 insanın ölümüne sebep olmuştur ve halen yeraltısularını kirletmeye devam etmektedir. Dow Chemical, bunun sorumluluğunu inkar ederek, aleyhinde düzenlenen bütün kampanyalara rağmen tazminat ödemeyi reddetmekte ve çevre temizlik maliyetlerinin kamu yetkilileri tarafından karşılanması gerektiğini savunmaktadır (www.psiru.org).

İnsani koşulları geliştirmeden yaygınlaşan özelleştirme faaliyetleri, kar güdüsüyle yola çıktığından, şirketlerin lehine, kamu kesiminin ve yoksul halkların aleyhine sonuçlar

doğurmaktadır. Çevre tahribatı artmakta, insan yaşamı tehlikeye girmekte; karlar işletmelere aktarılıp, kamu mekanizması zarara uğratılmaktadır.

4) Dünya Ölçeğinde Suyun Özelleştirilmesi

Nüfusun artması, değişen yaşam standartları, sanayinin gelişmesi ve sulu tarımın yaygınlaşması, kısıtlı su kaynaklarının korunmasını ve su hizmetleri altyapısının geliştirilmesini zorunlu hale getirmiştir. Suya olan ihtiyacın her geçen gün daha da artış göstermesi, daha düzenli su planlamasının yapılmasını ve su yönetimine ilişkin daha verimli politikaların geliştirilmesini gerektirir. Günümüzde en çok tartışılan bunun, özel sektör tarafından mı, yoksa kamu sektörü tarafından mı yerine getirileceğidir. Toplumların kuruluşundan beri, kamu sektörü aracılığıyla gerçekleştirilen su hizmetleri, değişen koşullara bağlı olarak, özel sektöre aktarılmak istenmektedir. Başarılı olsun ya da olmasın, son yıllarda, özellikle az gelişmiş ülkelerde suyun özelleştirilmesi girişimleri teşvik edilmektedir.

Geleneksel politikalar ve palanlama anlayışı yerini, neo-liberal politikalar tarafından şekillendirilen yöntemlere bırakmaktadır. Suyun arz yönlü sunumunun verimsizliğe ve israfa neden olduğu görüşüne dayalı olarak, talep yönlü sunumun sağlanması ve tam maliyet sistemine göre hizmet verilmesi yaygınlaştırılmaya çalışılmaktadır. Özelleştirmeler aracılığıyla ortaya çıkan her türlü maliyet, kullanıcıya yüklenmektedir. Maliyetlerin tüketicilere yansıtılmasıyla kıtlığın veya israfın ortadan kalkacağı argümanı, insanları yaşam için temel olan bir kaynaktan mahrum bırakmaktadır. Mevcut politikaların ve geleceğe ilişkin öngörülen yeni stratejilerin, sonuçları itibarıyla, yeniden gözden geçirilmesi bir zorunluluktur.

Bu açılardan, dünya ölçeğinde, ülkeler nezdinde girişilen özelleştirme faaliyetlerinin incelenmesinin konumuz için büyük önemi vardır.

4. 1) Afrika'daki Su Özelleştirmeleri

Afrika ülkelerinin çoğunda, yaşam standartları, insanlar açısından zorlayıcı niteliktedir. İnsanlar, kısıtlı doğal kaynaklara sahip olmanın yanısıra, düşük gelir düzeyi ile yaşam mücadelesi vermektedir. 1990'lardan sonra, yaşadıkları su sıkıntısına, bir de özelleştirmeler nedeniyle, suya yüksek fiyatlarla erişim sorunu eklenmiştir. Yaşanan özelleştirmeler, gereksinim duyulan maddi kaynak karşılığında, Dünya Bankası'nın sunduğu krediler nedeniyle dayatılmıştır.

Afrika'da suyun özelleştirilmesi sürecinde, söz sahibi olanlar Fransa kökenli çok uluslu şirketlerdir. Ulusoy'un da (2007:171) aktardığı üzere; Fransız su şirketi olan Saur, 2000'li yıllardan sonra, Afrika'da dört uzun vadeli sözleşme imzalamıştır. Şirket, aynı zamanda Gine ve Fildişi Sahili'nde elektrik projeleri içinde de yer almıştır. Yine Fransa kökenli olan Vivendi; Gabon, Çad ve Nijer olmak üzere üç sözleşme imzalamıştır. Vivendi'nin bu kısa vadeli sözleşmelerin yanısıra imzaladığı ilk uzun vadeli sözleşme Quenstown'da gerçekleşmiştir. Bunların yanında, İngiliz şirketi Biwater, 2002 yılında Kongo'da; Portekiz şirketi, Aquas De Portugal ise Sahraaltı Afrika'da iki adet sözleşme imzalamıştır.

Su hizmetleri ile ilgili imzalanan sözleşmelerle birlikte, ülkeye giren uluslararası şirketler, diğer alanlarda da faaliyet göstermeye başlamışlardır. Daha önceki konularda da anlatıldığı üzere, küreselleşme sürecince, ülke ekonomisinde söz sahibi olmaya çalışan şirketler, daha geniş alanlara yayılmaya çalışmakta ve daha fazla imtiyaz elde etmek için çaba

göstermektedir. Bu şirketler, Afrika'da, suya ilişkin imzaladıkları sözleşmelerle yetinmemiş ve elektrik, sağlık gibi diğer kamu hizmetlerinin sunumu ile ilgili de faaliyet göstermek için girişimde bulunmuşlardır. Diğer hizmetlerin de özelleştirilmesi, özel şirketlerin çıkarları gözetilerek gerçekleştirilmiştir. Şirketlerin amacı, girdikleri ülkelerde en yüksek karı elde etmek olduğundan, birçok alanda faaliyette bulunmayı talep etmektedirler.

Afrika'da sözleşme imzalayan ilk çok uluslu olan Saur, hala yayılmaya devam etmektedir. Ancak yaşanan başarısızlıklar Mozambik örneğinde olduğu gibi, şirketin bazı sözleşmelerinin iptaline sebep olmuştur. Şirketlerin kar maksimizasyonu ile hareket etmeleri, maliyet artırıcı diğer sorumluluklarını göz ardı etmelerine sebep olduğundan, özelleştirme deneyimleri başarısızlıkla sonuçlanmaktadır. Afrika'da suyun özelleştirilmesine ilişkin, şirketlerin sadece yüksek kar hedeflediklerinin göstergesi olan en iyi örnek Gana'da yaşanan deneyimdir. Gana'da, İngiltere'nin su hizmetlerinin sunumunda söz sahibi olabilmek için, sürdürdüğü girişim, halkın direnciyle karşılaşmasına rağmen, devam etmektedir. Hükümetin, Dünya Bankası'nın kredilerine ihtiyaç duyması nedeniyle, uygulamak zorunda olduğu reform programı, altyapının su şirketlerinin faaliyetlerine hazırlanmasını öngörmektedir. Reform programı ile suyun sunumu karlı olan şehir suyu ve karlı olmayan kırsal sektör olarak ikiye bölünmektedir. Karlı olan sektör, Gana şirketi tarafından yönetilecek ve özel sektör ortaklıklarına verilecektir (www.tumbelsen.org.tr). Böylece şehirlerde, maliyet tam olarak karşılanana kadar su tarifeleri artırılabilecek ve su şirketinde çalışanların sayıları azaltılarak, şirket daha karlı hale getirilecektir. Suyun bu şekilde ticarileştirilmesi sürecinde, en çok zarar gören ise, yine yoksul halk ve işten çıkarılarak, istihdamın daralmasıyla, işsizlikle karşı karşıya kalan emekçi kesim olmaktadır.

İngiltere kaynaklı bir kalkınma örgütü olan Christian Aid, Gana’da özelleştirmeye muhalefet gösteren halka destek verdiğini belirterek; “Su bir kere ticarileştirildiğinde ve küresel bir pazar değeri elde ettiğinde, gitgide yoksulların bedelini karşılayamadığı ve ulaşamadığı bir şey haline gelecek.” demektedir ve “ Suyu özelleştirmek Gana nüfusunun şehir ve kırsallarda yaşayan yoksullarına ölüm cezası kararı vermeye benzerdir, çünkü bunlar, böylesi bir hizmet için bir bedel ödeyebilecek durumda değildir.” diye eklemektedir.

Afrika’da yoksul halk ve çeşitli örgütler, suyun özelleştirilmesine karşı direnmektedir. Çünkü özelleştirmeler, sadece şirketlerin çıkarı gözetilerek gerçekleştirilmekte ve uzun vadeli imtiyaz sözleşmeleri yapılarak, su sunumunda tekelleşmenin önü açılmaktadır. Özelleştirmeler nedeniyle, şirketlerin karlarını garanti altına almak zorunda kalan hükümetler de, risk altına girmekte ve hükümetlerle birlikte halk uzun dönemli olarak borçlandırılmaktadır. Yapılması gereken, reformların, çok uluslu şirketler lehine değil, kamu mekanizması ve halk lehine yeniden düzenlenmesi ve suyun bir kamu hizmeti olarak kalmasıdır.

4. 2) Latin Amerika’daki Su Özelleştirmeleri

Latin Amerika ülkeleri, dünyada, insanlar arasında, gelir dağılımındaki adaletsizliğin en belirgin şekilde gözlemlendiği ülkelerdir. Ancak yoksul Latin Amerika ülkelerinin coğrafi konumlarına bağlı olarak, sahip oldukları çok zengin su kaynakları vardır. Buna rağmen, gelir dağılımındaki adaletsizlik gibi, su kaynaklarına erişimde de adaletsizlik ve eşitsizlikler yaşanmaktadır. Bu ülkelerde, milyonlarca yurttaş, su ve kanalizasyon hizmetlerinden yoksundur. Mevcut su kaynakları ise, yanlış kullanım, plansız endüstrileşme ve düzensiz şehirleşme nedeniyle kirlenmeyle karşı karşıyadır. Yaşanan ekonomik krizler de, su hizmetlerine, kamu tarafından, yeterince yatırım yapılmasını kısıtlamaktadır.

Ülkelerin ihtiyaç duyduğu mali destek nedeniyle, uluslararası finans kuruluşlarından sağlanan krediler, kamu hizmetlerinin özelleştirilmesi koşuluna bağlı olduğundan, su hizmetlerinin kamu sektöründen özel sektöre devri hız kazanmıştır. Bu konuda en çarpıcı örnekler olarak karşımıza çıkan ülkeler; Meksika, Arjantin, Bolivya, Şili ve Peru gibi ülkelerdir. Sayılan ülkelerin pek çoğunda, özelleştirme faaliyetleri, 1980'li yıllarda yoğunluk kazanmıştır. Ulusötesi sermaye için, Latin Amerika ülkeleri karlı bir alan olarak görülmektedir. Ülkelerde yaşanan ekonomik dönüşüm de, özelleştirmelerin hızlanmasına uygun zemini hazırlamıştır.

4. 2) a. Arjantin'deki Su Özelleştirmeleri

1980'lerden sonra, Arjantin'de yaşanan ekonomik sıkıntıların ertesinde, su ve atık su hizmetlerinin özelleştirilmesi gündeme gelmiştir. Geniş bir özelleştirme programının parçası olan, su hizmetlerinin özelleştirilmesi, ilk olarak başkent Buenos Aires'te gerçekleştirilmiştir. Başkentte faaliyet gösteren kamu kurumunun yetersiz kaldığı düşünülerek, su hizmetlerinin büyük bir kısmı özel şirketlere devredilmiştir.

1993 yılının Mayıs ayında, Dünya Bankası'nın desteğiyle, federal hükümet, Aquas Argentinas Lyonnaise des Eaux Dumez adlı Fransız firması tarafından yönlendirilen konsorsiyum, Sociedad Comercial del Plata (Arjantin), Aquas de Barcelona (İspanya), Compagine Generale des Eaux (Fransa) ve Anglian Water (İngiltere) ile 30 yıllık bir imtiyaz sözleşmesi imzalamış, Aquas Argentinas 120 milyon dolar sermaye ile kurulmuştur. 1994 yılının Kasım ayında, Dünya Bankası grubuna üye International Finance Corporation % 5'lik bir hisseyle konsorsiyuma katılmıştır (Kıran, 2005:244).

Konsorsiyum, başkentin yanısıra, Buenos Aires'in 14 ilçesine de su temini ve kanalizasyon hizmeti sağlamak durumundadır ve yapılan kontrata göre; konsorsiyum, hedeflenen performansa ulaşmak için, ticari ve teknik operasyonlar dahil, bakım ve gerekli bütün yatırımlardan sorumludur. Özelleştirme uygulamasının kısmen başarılı olduğu söylenebilir. Su dağıtımında ve şebeke ile kanalizasyon bağlantısında artış gözlenmiş ve uzun yıllardır yaz aylarında uygulanan, karne ile su dağıtılmasına son verilmiştir.

4. 2) b. Meksika'daki Su Özelleştirmeleri

Meksika'da yaşanan ekonomik ve siyasi dönüşüm, özelleştirmenin önünü açmıştır. Göreve gelen hükümetler, özelleştirmeler için gerekli olan yasal zemini hazırlamak adına faaliyet göstermişlerdir. Yeterli maddi imkana sahip olunmadığı gerekçesiyle, kamu mekanizmasıyla sağlanan hizmetler, çok uluslu şirketlere devredilmiştir. 1990'lı yıllarda yapılan yasal değişiklikler, su hizmetlerini özel sektöre açmıştır.

1992 yılında Meksika Devlet Başkanı Salinas, yabancı şirketlerin su imtiyazlarını almasını sağlamak için, Meksika Anayasası'nı değiştirmiştir. Daha sonra iktidara gelen Zedillo hükümeti ise, devletin üstlendiği su ve kanalizasyon hizmetlerinin sorumluluğunu yerel yönetimlere aktarmıştır. Bu yetki devrinden sonra, Meksika su sisteminin % 20'si on yıl içerisinde özelleştirildi. İki Fransız su devi Suez ve Vivendi'nin haricinde İngiliz sermayeli United Utilities ve İspanyol Aquas de Barcelona pazarın hakimi olmuştur (Akdoğan, 2006:184). Hizmetlerin kamu mekanizmasının faaliyet alanında kalması, yoksul ülkelerde halkın yararı için bir zorunluluktur. Ancak Meksika örneğinde olduğu gibi, hükümetlerin, halkın temel haklarını koruma altına alan anayasaları bile değiştirecek boyutta özelleştirmelere

meşruluk kazandırmaları, dezavantajlı konumda olan kitleler için telafisi mümkün olmayan zaafiyetlere yol açmıştır. Özelleştirmeler, hizmet kalitesinde artışı sağlamadığı gibi, rekabette yaşanan sınır tanımazlık sebebiyle, fiyat artışına, istihdamın daralmasına, suyun kirlenmesine ve sağlık açısından zararlı hale gelmesine meydan vermiştir.

Dördüncü Dünya Su Forumu'nun 2006 yılında düzenlendiği yer olan Meksika'nın başkenti Mexico City, özelleştirmelerin neden olduğu aksaklıklardan dolayı, halkın yoğun protestolarının yaşandığı yer olmuştur. Çok uluslu şirketlerin kar amacıyla gözden çıkardıkları yoksul kitleler, "Sularımız satılık değildir!" sloganıyla alanları doldururken, yaşanan sürecin halkı nasıl etkilediği ortaya çıkmıştır.

Bütün bunlara rağmen, Meksika hükümeti suyun özelleştirilmesini yaygınlaştırmak için gerekli olan düzenlemeleri yapmaya devam etmiştir. Uzun vadeli imtiyaz sözleşmelerinin hayata geçirilmesi için yasal çerçeve hazırlanarak, yeni yasalar uluslararası şirketlerin çıkarı doğrultusunda yeniden şekillendirilmiştir.

4. 2) c. Şili'deki Su Özelleştirmeleri

Şili'de 1950'li yıllarda göreve gelen hükümetler tarafından çıkarılan yasalarla, su hizmetlerinin özel sektöre devri büyük boyutlara ulaşmıştır. Kamu sektörü elinde bulundurduğu hakları, en çok kullanılan sözleşmeler olan imtiyaz sözleşmeleri aracılığıyla özel sektöre aktarmıştır. Ancak daha sonra göreve gelen sosyalist hükümet, özelleştirmeleri durdurmuş ve bütün su kaynaklarını devlet malı ilan ederek, su hizmetlerini kamu sektörü aracılığıyla gerçekleştirmeye başlamıştır. Fakat sosyalist hükümetin bu icraatları, 1973 yılında ülkede yapılan askeri darbe nedeniyle son bulmuştur.

1980’li yıllarda özelleştirmeler yeniden hız kazanmış ve yeni yasalar özel sektörü teşvik edici şekilde oluşturulmuştur. Kıran’ın (2005:249) açıkladığı gib; 1981 yılında çıkarılan yasa ile kamu kullanımında olan yeraltı ve yüzey suları ulusal menkul olarak tanımlanırken, özel sektörün bu menkulleri alıp satabileceği karara bağlanmıştır. Bu sivil yasa, devletin suya ilişkin yaşanan ihtilafları çözümlene yönündeki rolünü kısıtlayarak, hakları iki kısma ayırmıştır: Daimi haklar ve nihai haklar. Daimi haklar, ana kaynak akışında, bütün tarafları etkileyecek yetersizlik durumları hariç, belirli hacimde bir suyun hiçbir kısıntıya uğratılmaksızın sağlanmasıdır. Nihai haklar ise, daimi haklara sahip olanların bütün ihtiyaçlarının karşılanmasından sonra, arta kalan sular üzerindeki hakları içerir. Devlet tarafından sağlanan bu haklar doğrultusunda, Şili’deki çiftçiler kendi tasarruflarındaki suları satmaya başlamışlardır.

Birçok batılı ülkeden çok daha önce özelleştirmelere başlayan Şili, uluslararası finans kuruluşları tarafından, en iyi örneklerden biri olarak gösterilmiştir. Sağlanan haklar çerçevesinde, su herhangi bir mülk gibi alınıp satılmaya başlanmıştır. 1998 yılından sonra Şili Hükümeti gerekli yatırımları yapacak ekonomik gücü olmadığı gerekçesi ile, su işletmelerini özel sektöre satmaya başlamıştır. Beş büyük su işletmesinden üçü İngiliz, diğerleri ise Fransız ve İspanyol firmalarına satılmıştır (Akdoğan, 2006:185). Kamu işletmeleri, özel sektöre satılarak, uluslararası sermayenin ülke ekonomisinde söz sahibi olması sağlanmış, suyun ticarileştirilmesi süreci hızlandırılmıştır.

4. 2) d. Bolivya’daki Su Özelleştirmeleri

Özelleştirmeler deneyimlerine ilişkin, Bolivya, tam bir başarısızlık örneğidir. Öyle ki, Dünya Bankası dahil, birçok kuruluş, burada gerçekleştirilen özelleştirmenin iyi

tasarlanmadığını, şirketlerin çıkarlarının korunması amacıyla pek çok yükümlülüğün göz ardı edildiğini kabul etmek zorunda kalmıştır. Halkın isyanı ile sonuçlanan, Bolivya'nın Cochabamba şehrindeki girişim, yine finans kuruluşlarından sağlanan destek için öne sürülen koşullardan biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Yoksul halk devlet tarafından sübvans edilen su hizmetlerinden mahrum bırakılarak, karşılığı ödenemeyecek kadar yüklü faturalarla yüzyüze bırakılmıştır.

1950'li yıllarda su ve birçok kamu hizmeti, kooperatifler eliyle yürütülürken, 1990'lı yıllarda bu durum yasalarla değişikliğe uğratılmıştır. 1958 yılında çıkarılan Kooperatif Yasası'ndan itibaren Bolivya'da, kooperatifler şu ilkeler doğrultusunda kamu hizmetlerini yerine getirmişlerdir:

- Tüm üyeler eşit hak ve yükümlülüklerle sahiptir.
- Demokratik ilkelere uyulacaktır.
- Her üye bir oy hakkına sahiptir.
- Kooperatiflerin hedefi kar elde etmek değil, ekonomik ve sosyal gelişme sağlamak olmalıdır (Reclaiming Public Water, 2005:37)

Yine aynı kitapta Yavari'nin aktardığı üzere; Bolivya'da içme suyu ve temizlik hizmetleri toplamının % 44'ü kooperatifler, % 44'ü kamu şirketleri tarafından sağlanırken, % 12'lik bir kısmı özel şirketler tarafından temin edilmekteydi. Ancak 1999 yılında çıkarılan yasa ile durum değişmiş ve özelleştirmeler ivme kazanmıştır.

Bolivya'nın Cochabamba Belediye Başkanı, su imtiyaz sözleşmesini Amerikan şirketi Bechtel'in yan kuruluşu Aquas Del Tunari ile 1999 yılının Eylül ayında imzalamıştır. Aquas

Del Tunari, su fiyatlarını % 200 oranında arttırdığında, yoksul halk, evlerinin bahçesinde su kuyuları açarak ya da evlerinin çatısına yağmur suyu toplama kapları koyarak kullanacağı suyu kendisi sağlamaya çalışmıştır (Akdoğan, 2006:193). Bolivya örneğinde olduğu daha önce kamu tarafından, kooperatifler gibi çeşitli yöntemlerle yerine getirilen su hizmeti sunumunun, özelleştirmeler yoluyla çok uluslu şirketlere aktarılması, halkın direnişiyle karşılaşarak yeniden düzenlenmesi gerekliliğini ortaya koymuştur.

4. 2) e. Peru'daki Su Özelleştirmeleri

Peru da diğer Latin Amerika ülkeleri gibi, ihtiyaç duyduğu krediler nedeniyle, Dünya Bankası tarafından özelleştirme yapmaya zorlanmıştır. Ekonomik sıkıntılardan dolayı borç içinde olan yönetimler, kamu hizmetlerini yerine getiremeyecek duruma gelmekte ve bu sayede özel sektör yatırımlarına ihtiyaç duyulmaktadır. Finans kuruluşlarının dayatması ve kamu kurumlarının içinde bulunduğu koşullar, özelleştirmelere ve ulusötesi sermayenin müdahalesine zemin hazırlamaktadır.

Hizmet sunumunda yerelleşme ve demokratikleşme argümanlarıyla başlayan süreç, şirketlerin lehine sonuçlar doğurarak, kamu kurumlarını savunmasız bırakmaktadır. Sermayenin karşısında güçsüz duruma gelen kamu mekanizması, özelleştirmeleri uygulamakla karşı karşıya kalmaktadır.

1994 yılında Dünya Bankası, “Lima Rehabilitasyon ve İşletme Projesi”ni onaylayarak, Lima su şirketini (SEDAPAL) modernize etmede kullanılmak üzere (özelleştirmeye hazırlamak üzere) 150 milyon dolarlık bir kredi vermiştir. Kredinin iki koşulundan bir tanesi

fiyatların arttırılması olmuştur. Özelleştirmeye hazırlanan su işletmesinin mali tablosunu ihaleye katılacak şirketler açısından daha çekici hale getirmek için su fiyatları düzenli olarak arttırılmıştır. Bir metreküp suyun fiyatı 1989 yılında 0.17 dolar iken, 1996 yılında 0.41 dolara çıkmıştır (Akdoğan, 2006:208). Özelleştirme faaliyetleri öncesinde, satılacak olan işletmeyi, sermaye açısından daha cazip hale getirmek için, su fiyatlarının arttırılması genel bir taktik olarak gözlemlenmektedir. Özelleştirmeler sonunda su fiyatlarının düşeceği ve hizmet sunum kalitesinin yükseleceği savlandığından bu tür bir strateji izlenmektedir.

Özelleştirmelerin, emekçi kesim açısından sonuçları da, pek iç açıcı olmamıştır. Her ülkede yaşandığı gibi Peru'da da, özelleştirmeler sonrasında işletmelerden işçi çıkarılması vasıtasıyla, maliyet azaltma yoluna gidilmiştir. Zaten işçi sayısının azaltılmasına ilişkin hükümler, yapılan sözleşmelerde de bulunmaktadır. Akdoğan'ın aynı yazısında aktardığına göre; Dünya Bankası'nın yukarıda bahsedilen aynı kredi kapsamında, Peru hükümetinden talep ettiği, işletmedeki işçi sayısının azaltılması olmuştur. Dönemin Peru Devlet Başkanı Fujimori, bir kamu işletmesi olan SEDAPAL'i de kapsayan "olağanüstü durum kararnamesi" çıkartarak toplu iş sözleşmeleri ile korunan 2000'in üzerinde çalışanın işten atılmasını sağlamıştır. Daha sonra, atılan işçilerin bir kısmı, sendikaya bağlı olmama koşulu ile geri işe alınmıştır. Sendikasız işçiler, herhangi bir iş güvencesine sahip olmadan, düşük ücretlerle çalıştırılmıştır. Peru'da kamuya ait su işletmelerinde çalışan işçiler, özel su şirketlerinde aynı işi yapan işçilere göre yaklaşık 3 kat daha fazla maaş almışlardır.

Özelleştirmeler, her yerde olduğu gibi Latin Amerika ülkelerinde de, sürekli suyun fiyatının artması, özel şirketlerin gerekli yatırımları yapmaması ve sorumluluklarını göz ardı

etmeleri, işçilerin işte atılması, kalitesiz ve kesintiye uğrayan hizmetler, yoksul halkın kapsam dışı bırakılması ile sonuçlanmıştır.

4. 3) İngiltere'deki Su Özelleştirmeleri

İngiltere'deki uygulamalar göz önüne alındığında, başlangıçta kamu sektörü vasıtasıyla yerine getirilen hizmetlerin, zamanla özelleştirildiği ve su hizmetleri sunumunun serbest piyasa kurallarıyla yönetildiği ve devletin artık herhangi bir katkısının olmadığı görülecektir. İngiltere'de, talep yönelimli olarak yerine getirilen su hizmeti, su hakkını reddeden ve fiyatlandırma yoluyla suyu metalaştıran bir perspektifle gerçekleştirilmektedir.

Geçmişte belediyelerin görev ve sorumluluk sahasında olan İngiliz su yönetiminde, 1973 tarihli Su Yasası ile, nehir havzası bazında faaliyet yürütecek ve her bir havzanın su ve atık su hizmetlerinin tamamını üstlenecek 10 su idaresi oluşturulmuştur. Bölgeselleşmeye ve bu anlamda önceki yapılanmaya göre su yönetiminin birleştirilmesi ve merkezileşmesine dayalı bu model, nehir havzasına dayalı olması ve ülkenin doğal hidrolojik bölünmesine uygunluğu çerçevesinde rasyonel planlama ve su kaynaklarının geliştirilmesi amaçları doğrultusunda savunulmuştur (Taşkın, 2006:123). Bu şekilde bir örgütlenme ile, belediyelerin kontrolünde olan yapılar biraraya getirilerek dağınkılık önlenmeye çalışılmıştır. Bu 10 özerk kuruluş, Çevre ve Orman Bakanlıkları'na karşı sorumludur. 1973 ve 1983 yılları arasında devam eden hizmet sunumunda, sadece su arzından sorumlu olmak koşuluyla, 200 yıllık geçmişe sahip 29 şirket faaliyet göstermiştir.

1980'li yılların sonlarına doğru, bu kurumların tamamen özelleştirilmeleri gündeme gelmiştir. Özelleştirmeleri savunmak adına kullanılan; daha iyi hizmet sunumunun gerçekleştirilmesi, verimliliğin arttırılması, sorumluluk ve yetkilerin tek elde toplanmasının

faydaları gibi argümanlar, İngiltere’de de, özelleştirmelerden önce öne sürülmüştür. 1989’a gelindiğinde, su hizmetlerinin yerine getirilmesini kamu sektöründen özel sektöre devreden ve Avrupa Birliği’ne giriş sürecindeki uyumlaştırma politikalarının gereklerini yansıtan yeni bir su yasası geliştirilmiştir.

“Su hizmetlerinin kamusal modelden özel modele doğru değişimi izlendiğinde, karşımıza ilk önce Margaret Thatcher’ın Britanya’ında ortaya çıkan, daha sonra Birleşik Devletler’de Ronald Reagan’ın komünizme karşı yürüttüğü savaşın önemli bir ögesi olarak benimsediği neo-liberal, piyasaya dayalı bir ideolojinin yükselmesi çıkabilir. 1970’lerin sonuna gelindiğinde, liberal piyasa ekonomisinin, tüm gelişmekte olan ülkeler de dahil, dünya için tek yegane seçenek olduğu inancına dayanan yeni bir küresel rejim için ortam hazırды. Kuzey ülkeleri dış yatırım denetimlerini kaldırmaya, ticareti serbestleştirmeye, iç ekonomilerindeki devlet denetimini azaltmaya, devletçe sağlanan hizmetleri ve kamu hizmetlerini özelleştirmeye ve başa baş rekabete girmeye başladılar. Daha sonra, bu Washington Konsensüs’ü su hizmetlerini geliştirme ile ilgilenen Dünya Bankası, Uluslararası Para Fonu ve hatta Birleşmiş Milletler’in de aralarında bulunduğu küresel kurumları yöneten seçkinlerin kutsal rehberi haline geldi.” (Barlow, 2008:56)

Yapılan satışlarla, özel sektöre kendi uygun gördükleri fiyat üzerinden işlem yapma, çok uzun vadelerde rekabetsiz olarak faaliyet gösterme ve işçileri işten çıkarma serbestisi sağlanmıştır. Takip eden yıllarda şirketlerin çok yüksek karlar elde ettiği, çok sayıda insan işsiz kaldığı ve su faturalarını ödeyemeyen yurttaşların sularının kesildiği gözlemlenmiştir. Hizmetin yerine getiriliş aşamalarında ortaya çıkan her türlü maliyet, kullanıcılara yüklenmiş, sayaç takma zorunluluğu getirilmiştir. Daha sonra su faturalarına, sabit ücret eklenmiştir. Suyu ekonomik bir mal olarak gören yaklaşım, Thatcher’ın uyguladığı politikalarla yerleşmiş, Thatcher’ın desteğiyle pazarda söz sahibi olan Suez ve Veolia adlı şirketlerin yanına bir de Thames Water eklenmiştir.

Bu şirketler ve uygulanan modeller, hizmet sunumunda başarısız olsalar da, kuzeyin gelişmiş ülkeleri ve uluslararası finans kuruluşları tarafından, güneyin yoksul ve az gelişmiş

ülkelerinde faaliyet göstermeleri teşvik edilmekte ve az gelişmiş ülkelere bu modeller dayatılmaktadır.

4. 4) Fransa'daki Su Özelleştirmeleri

Fransa, genel olarak kamu hizmetlerinin devlet eliyle gerçekleştiği, halkın karar alma süreçlerine katılarak etkin denetimin sağlandığı bir mekanizmaya sahiptir. Kamu hizmetlerinin çoğu gibi, su hizmetlerinin sunumu da devlet aracılığıyla yapılmaktadır ya da eğer özel şirketlere devredilen bir hizmet varsa bunun denetimi yine devlet tarafından gerçekleştirilmektedir. Ancak 2000'li yıllara gelindiğinde, su hizmetleriyle ilgili olarak yeni bir düzenlemenin gerekliliği gündeme gelmiş ve özel su şirketleri devreye girmiştir.

Kayır'a göre, Fransa'da su yönetimi son derece karmaşık ve bürokratik bir yapıya sahiptir ve dört düzeyde gerçekleşmektedir:

- **Avrupa Birliği Düzeyinde:** Tüm Avrupa Birliği üyesi ülkelerde uygulanan genel ve teknik özellikte ortak hedeflerin oluşturulması.
- **Ulusal Düzeyde:** Deniz aşırı yerler dahil olmak üzere, su konusunda ulusal sorunların dikkate alınarak, sorumlulukların örgütlenmesi konusunda siyasi ilkelerin tanımı ve bunların uygulama biçimleri ve ulusal önceliklerin belirlenmesi.
- **Havza Düzeyinde:** Yasal düzenlemelerle Suları İyileştirme ve İşletim Ana Şeması ve Suları İyileştirme ve İşletim Şemaları'na dayalı olarak uygulamaya yönelik hedeflerin belirlenmesi.

- **Yerel Düzeyde:** Teknik ve parasal olanakların belirlenmesi, yerel önceliklerin uyumlaştırılması, yatırım ve işletim eylem planlarının hazırlanması biçimindedir (2006:97).

Fransa’da da “suyu kullanan öder” mantığıyla hareket edilmekte, özel şirketler kendi finansmanlarını halktan, sundukları su hizmetleri karşılığında topladıkları paralar aracılığıyla gerçekleştirmekte, ancak bu paraların alınan hizmetin tam karşılığı olup olmadığı gerçek bir denetim sağlanamadığından bilinmemektedir. Kamu mekanizması, denetim konusunda aksamaya başlamış ve diğer ülkelerde olduğu gibi burada da özel şirketler, kendi çıkarları doğrultusunda hareket eder hale gelmiştir.

2003 yılında hükümete sunulan raporda, su ile ilgili sorunlar sıralanmış ve dikkate alınması gereken hususlar şu şekilde belirlenmiştir:

1. Su ödenti belgelerinin AB su direktifine uygun hale getirilmesi ve temel ilkelerin belirlenmesi,
2. Bedellerin yasal bir çerçeveye ve kesin ve katı bir politikaya oturtulması,
3. Uygulamanın kullanıcılara basit bir şekilde anlatılması,
4. Havza dayanışmasının sağlanabilmesi için farklı kullanıcılar arasında katkının orantılı biçimde gerçekleştirilmesi,
5. Havza kurullarında seçilmişlere yeterli temsil hakkı tanınması,
6. Devlet temsilcilerinin bedel belirleme sürecindeki rollerinin yeniden tanımlanması,

7. Adem-i merkezileşmeci yapılanma çerçevesinde ulusal fonların il yönetimlerine aktarılması,
8. Ulusal dayanışma bedelinin konması (Kayır, 2006:99).

Yukarıda sayılan sorunlar dikkate alındığında, temelde vurgulanan olgunun fiyatlama olduğu ve suyun bedelinin ödenmesi gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Adem-i merkezileşmenin oluşması ve yerel yönetimlerin suyun yönetimini kendilerinin gerçekleştirmesi ise, belediyeler arasında su hizmetlerinin fiyatlarıyla ilgili farklılıkların ve hizmet sunumunda kısıtlılıkların meydana gelmesine sebep olmaktadır. Fransa’da yerel yönetimler (ya da Fransa’da kabul edilen toprak esasına dayalı teritoryal yönetimler), yetkilerini çeşitli sözleşmeler (imtiyaz, kira sözleşmesi gibi) ve tekelden ya da karma işletim aracılığıyla özel sektöre devretmektedirler. Bu devirlerin de özel sektör lehine sonuçlandığı görülmektedir. Pek çok ülkede olduğu gibi burada da pazara egemen olan Suez ve Veolia şirketleri ve bunların taşeronlarıdır. Bu şirketler, izmaladıkları sözleşmeler sayesinde, sadece su ve atıksu hizmetlerinde değil, enerji, ulaşım, sağlık, telekomünikasyon ve restorasyon gibi diğer kamu hizmetlerinde de söz sahibidir.

Fransa’da su hizmetleri pek çok bakanlığın bütçesinden aktarılan ödeneklerle sağlanmaktadır. Su hizmetleri için ayrılmış bir bütçenin olmayışı, su fiyatlarını etkilemektedir. Faturalara çeşitli vergi ve fonlar dahil edilmekte, su ve atıksu bedellerinin yanısıra abonelik ve dayanışma aidatı gibi ek ödenekler eklenmektedir. Kayır’ın aktardığı üzere (2006:106), Fransa’da ilginç olan, devletin, su kullanımı, atıksu ve arıtımı ve kamu sağlığının güvence altına alınması konusunda sınırlı bir role sahip olmasından dolayı, bu görevi 2003 yılından beri, il düzeyinde örgütlenen, “Su Polisi”nin üstlenmesidir.

Fransa’da su hizmetlerinin büyük bir kısmını kamu mekanizması yerine getirmekte olsa da, özel şirketlerin lehine kuralların işlenmesi ve yüksek faturalar halkın tepkisine yol açmaktadır. Yerel yönetimler aracılığıyla yerine getirilmesi suyun oy için kullanılması sıkıntısını doğurmakta, yolsuzlukların ve rüşvetlerin ortaya çıkmasına sebep olmaktadır. Bürokratik yapıda oluşan yozlaşma, suya erişim konusunu da etkilemekte, hizmet kalitesi düşmektedir. Devletin denetim mekanizmasını kuvvetlendirmek için yeniden düzenleme yapılması gerekmektedir.

5) Dünyada Su Ticaretinde Söz Sahibi Olan Şirketler

Su hizmetleri, giderek kapsamı ve çeşitliliği genişleyen bir “Pazar” olarak, dünya ölçeğinde faaliyet gösteren çok uluslu şirketlerin cazibe merkezi haline gelmektedir. Suyun kaynaktan temin edilerek işlenmesi, kullanım alanlarına dağıtımı, atıksu, şebeke, kanalizasyon, arıtma, tuzdan arındırma, enerji üretme, baraj yapımı gibi pek çok faaliyet uluslararası şirketlerin eline geçirmek için rekabet ettiği birer alandır. Dünya çapında hizmet veren ve finans kuruluşlarıyla birlikte hareket eden birçok firma, su hizmeti sağlamak için girdiği ülkede, sadece suyla ilgili işlemlerle ilgilenmemekte, sağlık, ulaşım, elektrik, doğal gaz gibi diğer kamu hizmetlerine de talip olmaktadır. Kar maksimizasyonu için faaliyet alanlarını genişletme yoluna giden şirketler, günümüzde birer tekel haline gelmekte ve pek çok işi taşeronları ya da yan kuruluşları aracılığıyla yürütmektedir. Başlangıçta sayıca az olan şirketler, şu an güçlü olma konumlarını hala korusalar da, günümüzde suyun kar getiren bir hizmet olduğu tespiti ve yoğun rekabet koşulları nedeniyle yeni firmalar ortaya çıkmaktadır.

Piyasanın üç büyük şirketi; Suez, Vivendi ve Thames Water olarak gözükmektedir. Saur ve Biwater, bunları takiben, pazarda söz sahibi olmaya başlamış ve hizmet alanını genişletmiştir. Bunların yanısıra piyasaya yeni giren ABD merkezli ITT Corp. ise, 130 ülkedeki faaliyetleriyle dünyanın en büyük su ve atıksu arıtma sistemleri sağlayıcısı olduğunu iddia etmektedir (Barlow, 2008:91). ITT, Çin'deki 250 atıksu arıtma istasyonunun yanısıra, Hoover Barajı'nın iç tünellerini boşaltan pompaları da işletmektedir. Sunduğu ürünler arasında; evler, kentler ve ticari su sistemleri için pompalar; kentsel ve endüstriyel atıksular için biyolojik arıtım ve dezenfekte işlemleri ve madencilik, kimya, kağıt ve petrol fabrikaları için pompalar bulunmaktadır.

Suez, Latin Amerika'da hakim bir çok uluslu şirkettir. Arjantin'de faaliyet gösteren Aquas Argentinas, Suez'in yavru şirketi konumundadır. Suez, yaşanan ekonomik krizler nedeniyle Latin Amerika'da beklenenden daha az kar elde etmiş ve dünya çapındaki % 8,6'lık kaybı yaklaşık 290 milyon euroya ulaşmıştır (Ulusoy, 2007:166). Fransa kökenli Suez'in Latin Amerika'daki rakibi, Vivendi'dir. Vivendi'nin su işi, ana şirket Vivendi Universal'ın % 40'ına sahip olduğu ve borsada işlem gören bir şirket olan Vivendi Environment'ın bir parçasıdır. Vivendi, Brezilya'da Sanepar ile ortaklığa girmiştir. Ancak Sanepar hakkında kirli su verme, lisansı olmadan su çıkarma nedeniyle birçok dava açılmış; bazı durumlarda tarifelerindeki artışlar iptal edilmiş, finansal düzensizlikler ve yolsuzluklar sebebiyle hakkında soruşturma başlatılmıştır.

Suez; Latin Amerika dışında, Cezayir, Fas, Ürdün, Slovenya, Çek Cumhuriyeti ve Macaristan gibi pek çok ülkede faaliyet göstermektedir. Bu ülkelerin çoğunda diğer bir yavru şirketi olan Ondeo aracılığıyla işlem yapmaktadır. Vivendi ise, Çek Cumhuriyeti, Romanya,

İran, İsrail, Fas ve Gaza'da su hizmetlerini yürütmektedir. Suez, daha önceki konularda aktardığımız üzere, Mozambik örneğinde olduğu gibi pek çok ülkede başarısız deneyimler yaşamış, halkın yoğun protestolarıyla karşılaşmış ve sözleşmelerini iptal etmek zorunda kalmıştır.

Thames Water, şu anda % 100'ü Alman enerji şirketi RWE'nin olan bir İngiliz su şirkettir. Thames Water, Şili su şirketlerinde hisseler satın almış ve bunun yanısıra Suez ve Vivendi ile uluslararası ortaklıklar kurmuştur (Ulusoy, 2007:167). Ayrıca Mexico City'de de uzun vadeli bir imtiyaz sözleşmesine sahiptir. Panama'da rüşvet iddialarına adı karışan Biwater da bir İngiliz şirkettir. 1999 yılında Afrika'da Nelspuit'te bir sözleşme imzalayan Biwater, Afrika'daki sözleşmelerden kullanıcıların su bedellerini karşılayamayacakları gerekçesi ile geri çekilmiştir.

Amerikan şirketi olan, 9 milyar dolarlık imalat ve araç gereç şirketi Danaher Corporation da su işine önemi bir ölçüde girmiş bulunmaktadır (Barlow, 2008:91). ABD kökenli diğer inşaat şirketi olan Bechtel de artık su hizmetlerinde faaliyet yürütmektedir. Su hizmetlerine faaliyet gösteren İspanyol çok uluslu şirketleri ise; Aquas de Barcelona (Agbar), Aquas de Bilbao, Dragados, Urbaser, Dycasa ve Canal de Isabel II'dir. Hisselerinin önemli bir kısmını Thames Water'a satan Aquas da Portugal da, Brezilya ve Şili'de işlem yapan bir Portekiz su şirkettir.

Afrika'da faaliyet gösteren ilk çok uluslu şirket olan Saur, bölgede özelleştirmelere hakim olan bir firma olmaya devam etmektedir (Ulusoy, 2007:172). Saur, 1994'ten itibaren Gine'de elektrik dağıtıcısı olan Sogel adlı şirkette yönetmeye başlamıştır. Bunların yanısıra, Avrupa'nın en büyük su ve atıksu hizmetlerini yerine getiren Veolia, az gelişmiş ülkelerde

faaliyet alanını genişleten bir uluslararası şirkettir. Veolia, en büyük ve en hızlı büyüyen su ve atıksu şirketi olma iddiasını taşımaktadır. Suez, Veolia ve Thames Water Türkiye’de de uzun yıllardan beri faaliyet göstermektedir.

Önceki konularda da açıkladığımız gibi, bu şirketler, yüksek karlar hedeflediklerinden dolayı, girdikleri ülkelerde paket projeler hazırlamakta yani su dışındaki diğer hizmetleri sunmayı da talep etmektedirler. Girdikleri ülkelerde imtiyaz ve kiralama sözleşmeleri imzalayarak uzun vadeli yatırımlar yapmakta ve bunun dilında yap – işlet – devret modeliyle su ve atıksu işlerini yerine getirmektedirler. Hükümetler tarafından karları garanti altına alınan çok uluslu şirketler, gerekli koşullar elverişli olmadığında ve özellikle tüketicilerden su bedelini tahsil edemeyeceklerini anladıklarında sözleşmeleri iptal etmektedirler.

Üzerlerine düşen sorumlulukları yerine getirmeyen bu firmalar her türlü maliyet yükünden kaçınmakta, suyun kirlenmesine ve çevre tahribatına yol açmaktadırlar. Yüksek fiyatlı olan suya yoksul halkın erişimini kısıtlamaktadırlar. Sözleşmelerde işçi çıkarılmasına ilişkin maddeler olduğundan, satın aldıkları pek çok kurumda işçi sayısını azaltarak işsizliğe sebep olmakta ve istihdamı daraltmaktadırlar. Ülkeler nezdinde yaşanan başarısız deneyimler, su şirketlerinin kardan başka amaçlarının olmadığını, sözleşmelerin dezavantajlı kitlelerin suya ücretsiz erişimi göz ardı edilerek hazırlandığını, su bedelinin ek ödenti ve vergilerle emekçi kesim için bir yük olduğunu ortaya koymaktadır. Başarısızlıklar nedeniyle kuzeyin gelişmiş ülkeleri kamu hizmetlerini özel sektörden geri alırken, güneyin az gelişmiş ülkelerine, halen özelleştirme faaliyetleri dayatılmaktadır.

6) Su Konusundaki Dünya Aktörleri

1970’li yıllarda yaşanan ekonomik krizin aşılabilmesi ve kapitalizmin yeniden yapılandırılması için, devletin küçültülmesi yoluna gidilmiş ve kamu harcamaları azaltılmaya başlanmıştır. Kamusal mekanizma ile piyasa mekanizması yer değiştirilmeye çalışılmıştır. Sermaye birikimine dayanan kapitalist sistem, yaşadığı krizden kurtulmak için neo-liberal politikaları kullanmış ve küreselleşme ideolojisi yaygınlaştırılmıştır. Bu süreçte gündeme ilk gelen, özelleştirme faaliyetlerinin kapsamının genişletilmesi olmuştur. 1980’lerde özellikle İngiltere’de başlayan özelleştirme süreci, 1990’larda yaygınlaşarak devam etmiş ve günümüzde özel sektör mal ve hizmetlerle ilgili birçok faaliyeti üstlenmiştir.

Bu doğrultuda, piyasanın ve sermayenin mantığının egemen olmasıyla, hayati öneme sahip su, 1990’lardan sonra küresel piyasanın aktörleri tarafından ekonomik bir mal olarak tanımlanmış ve kaynaktan kullanıcıya kadar ulaşan süreçte piyasanın kurallarıyla yönetilmeye çalışılmıştır. Kamu mekanizması, etkin politikalar üretmediği ve iyi hizmet sunamadığı gibi gerekçelerle, özelleştirmeyi savunan aktörler tarafından tasfiye edilmeye çalışılmıştır.

Küresel su şirketlerinin karlı bir faaliyet olarak gövdükleri su işleri, rekabetin en yoğun şekilde yaşandığı bir pazar haline gelmiştir. “Su piyasası”nı düzenlemek için, Birleşmiş Milletler başta olmak üzere, Dünya Bankası ve Uluslararası Para Fonu gibi ekonomik kuruluşlar, uluslararası su kuruluşları, çokuluslu şirketler ve sivil toplum örgütleri harekete geçmişlerdir.

Bütün bu kurum ve kuruluşlar, suyun ikame edilemeyen niteliğinden kaynaklanan yüksek kullanım değeri nedeniyle, daha fazla kar elde edebilecekleri bir alan olarak gövdükleri suyla ilgili faaliyetlerin getirisinden nemalanmak amacını gütmektedirler. Suyun bu şekilde piyasa malı haline dönüştürülmesi de, metalaşma sürecini hızlandırmaktadır.

Birbiriyle yoğun ilişki içinde olan bu aktörler, su konusundaki kararlara aktif olarak katılmakta ve kendi çıkarları doğrultusunda özellikle az gelişmiş ülkelere özelleştirme ile ilgili faaliyetleri dayatmaktadır.

a) Birleşmiş Milletler

İkinci Paylaşım Savaşı sonrasında, savaşın galibi olan ülkeler, uluslararası barışı sağlamak, anlaşmazlıkları ortadan kaldırmak ve kendilerini tehdit edebilecek unsurların önüne geçebilmek amacıyla biraraya gelmişler ve bir cemiyet kurma fikri etrafında birleşmişlerdir. Milletler Cemiyeti adı altında başlayan, uluslararası işbirliği amaçlı örgütlenme, İkinci Paylaşım Savaşı'ndan sonra Birleşmiş Milletler adını almıştır. 24 Ekim 1945 tarihinde kurulan Birleşmiş Milletler, dünya barışını korumak ve güvenliği sağlamak, ülkeler arasında ekonomik, sosyal ve kültürel yönlerden anlaşmalar oluşturmak amaçlarıyla hareket eden bir örgütlenmedir. 51 üye ülkeyle yola çıkan Birleşmiş Milletler'in bugün 192 üyesi bulunmaktadır. Türkiye de kurucu ülkeler arasında yer almaktadır.

Birleşmiş Milletler, başlangıçta sadece barış ve güvenlik konularının güvence altına alınması için harekete geçmiş olsa da, günümüzde değişen dünyanın gereklerine uygun olarak egemen güçlerin şekillendirdiği politikaların uygulayıcısı konumuna gelmiştir. Bünyesinde bulunan ülkelerin politikaları, Birleşmiş Milletler'in kararlarını etkilemektedir. Küreselleşme sürecinde geçerlik kazanan neo-liberal politikalar, Birleşmiş Milletler'in işleyişine etki etmektedir.

Birleşmiş Milletler, dünyayı etkileyen pek çok konuya eğildiği gibi, su konusu ile de ilgilenmektedir. Ekonomik ve sosyal sorunlarla ilgilenmek amacıyla Birleşmiş Milletler çatısı altında bulunan çeşitli kuruluşlar (Dünya Gıda Konseyi, Çevre Sorunları Programı, Kalkınma

Programı gibi), insan hak ve özgürlüklerinin korunmasına ilişkin çalışmalar yürütmektedirler. Dünyanın gündeminin en önemli sorunlarından biri olan su sorunu da, örgüt tarafından incelenmeye başlamıştır.

Konuyla ilgili araştırmalar yapan Salihoğlu (2006:7), Birleşmiş Milletler'in su konusunda bir şemsiye örgüt olduğunu belirterek, örgüt bünyesindeki çalışma ve etkinliklerin uzman ajanslar, program ve fonlar eliyle yürütüldüğünü vurgulamıştır. Bunlar içinde en önemlileri; Gündem 21, Milenyum Kalkınma Hedefleri ve Sürdürülebilir Kalkınma Dünya Zirvesi'dir.

“Gündem 21, temiz su kaynaklarının işletilmesi ve sürdürülebilir kalkınma üzerine odaklanmış, bu çervede; bütükleşik su kaynakları yönetimi (integrated water resources management); su kaynaklarının korunması; su kalitesi ve su ekosistemleri; içme suyu sağlama ve hıfzısıhhası; su ve sürdürülebilir kentsel kalkınma; sürdürülebilir gıda üretimi ve kırsal kalkınma için su; iklim değişikliğinin su kaynakları üzerine etkisi üzerine odaklanmıştır. Milenyum Kalkınma Bildirgesi ile ortaya konulan hedefler arasına güvenli içme suyuna erişimle ilgili zamana bağlı hedefler konulmuştur. Sürdürülebilir Kalkınma Dünya Zirvesi'nin uygulama planında da güvenli içme suyuna erişim ve hıfzısıhha ile birlikte 2005 yılına kadar bütünlüşik su kaynakları yönetimi ve su etkinliği planları geliştirmek hedefleri benimsenmiştir.”

Birleşmiş Milletlerce geliştirilen program ve projeler, sağlıklı ve güvenilir içme suyunun önemine, su kaynaklarının korunmasına ve bunların yönetimine vurgu yapmaktadır. Örgüt içinde yer alan komisyonlar, su konusunu değerlendirmek üzere işbirliği yaparak, su kaynaklarının geleceğine ilişkin risklerin tespit edilmesi, insanlar arasında sağlıklı içme suyuna erişimin güvenle sağlanması, su kaynaklarının dağılımı gibi pek çok konuyla ilgili araştırmalar yapmaktadırlar.

b) Dünya Bankası

Dünya Bankası, 184 üyeden oluşan Birleşmiş Milletler'in uzman kuruluşlarından birisidir. Az gelişmiş ülkelere; hibe, faizsiz kredi ya da teknik yardımlar aracılığıyla katkı

sağlayan Dünya Bankası, bir banka olmaktan çok, yeni dünya düzeninde gelişmiş ülkelerin neo-liberal politikalarının bir uygulayıcısı konumundadır. Fonlarının tamamına yakını finansal piyasalardan sağlayan kuruluş, tahviller çıkarıp satarak fon toplayıp, bunları az gelişmiş ülkelere kredi olarak sunmaktadır.

Az gelişmiş ülkeler, bu krediler aracılığıyla projelerini yürütmekte ve düşük faizle borçlanmaktadır. Ancak bu borçlanma karşılığında Dünya Bankası'nın yürürlüğe konacak projeler konusunda birtakım beklentileri mevcuttur. Kamu hizmetlerinin özel sektöre aktarılması, kamu kaynaklarının ve kamusal yatırımların daraltılarak özel sektörün faaliyet alanının genişletilmesi bu beklentilerin en öncelikli olanlarıdır.

Dünya Bankası, su konusunda da özelleştirmeyi teşvik eden ve sorunların kaynağına kamu örgütlenmesini koyan bir yaklaşım benimsemiştir. Dünya ölçeğinde su hizmetlerinin aksamasında temel sorumlu başarısız politikalar uygulayan hükümetlerdir. Dünya Bankası, yanlış uygulanan politikaların, düzgün yönlendirilmemiş yatırımların ve israfa neden olan su dağıtımının kamu kurumları nedeniyle ortaya çıktığını savunmaktadır.

Dünya Bankası'na göre başlıca sorunlar:

- Kurumlar, bölgeler, sektörler arası karşılıklı bağımlılıkları göz ardı eden, parçalanmış kamu yatırımları programlaması ve sektör yönetimi,
- Politikaların iktisadi fiyatlandırma, finansal sorumluluk ve kullanıcı katılımını dikkate almayan ve yoksullara etkili hizmet sunamayan aşırı yaygın devlet kurumlarına dayalı olması,

- Su kalitesi, sağlık ve çevresel faktörleri ihmal eden kamu yatırımları ve düzenlemeleridir (www.worldbank.org).

Dünya Bankası, suyun özel sektör aracılığıyla kullanıcıya ulaştırılmasını ve kamu sektörünün su yönetimi konusunda söz sahibi olmamasını istemektedir. İhtiyacı olan ülkelere kredi konusunda yardım sağlarken koşul olarak, daha yaygın bir zelleştirme ağının oluşturulmasını ortaya koymaktadır.

Su kaynaklarının yönetimi konusunda ise;

- Desantralize işletme ve dağıtım yapıları,
- Fiyatlandırmaya daha fazla öncelik vermek,
- Suyu ekonomik bir meta olarak ele alma gerekliliği,
- ıkar gruplarının suyun ymnetimine doğrudan katılımını sağlamak,
- Kapsamlı bir politika çerçevesinin benimsenmesini koşul olarak öne sürmektedir (www.worldbank.org).

Su ve kanalizasyon hizmetleri için ülkelere ayrılan fonlar, güneyin yoksul ülkelerinin durumlarından faydalanılarak, burada daha fazla özel sermayenin yerleşmesi için kullanılır. Dünya Bankası tarafından suyla ilgili dayatılan, özel şirketlerin işlerlik kapasitesinin arttırılması ve su hizmetlerinin özel sektör aracılığı ile gerçekleştirilmesidir.

Konuyla ilgili olarak Barlow (2008:58), bankanın anlaşma maddelerinin gerçekten de başlıca amacının özel sektörün yatırımalarının desteklenmesi olduğunu belirterek, ABD Hazinesi'nin st düzey bir yöneticisinin, Birleşik Devletler'in Dünya Bankası'na verdiği her

bir dolar katkının Amerikan şirketlerine sözleşmelerle 1,3 dolar olarak geri geldiğini Kongre’de övünerek anlattığını aktarmaktadır.

Dünya Bankası, bünyesinde bulunan Uluslararası İmar Ve Kalkınma Bankası ile Uluslararası Kalkınma Birliği aracılığıyla ihtiyacı olan ülkelere, su işlerinde özel sektörün payının artırılması önkoşuluyla düşük faizli ya da faizsiz kredi sağlamaktadır. Bu şekilde gerçekleştirilen faaliyet, ülkelere ekonomik açıdan yardım etmek değil, ekonomi politikalarına müdahale etmek ve yardım karşılığında kendi taleplerini dayatmaktır. Özel sektörün su hizmetlerinde söz sahibi olabilmesi için yardımlarını şantaj malzemesi gibi kullanan kuruluş, ülkeleri kamu yatırımlarını kısımaya zorlamaktadır.

c) Uluslararası Para Fonu

Uluslararası Para Fonu (IMF), Amerika Birleşik Devletleri’nin New Hampshire eyaletinin Bretton Woods kentinde 1-22 Temmuz 1944 tarihleri arasında biraraya gelen, Türkiye’nin de içinde bulunduğu 45 ülkenin, ana sözleşmeyi imzaladıkları 27 Aralık 1945’te kurulmuş ve 1 Mart 1947’de faaliyetlerine başlamıştır (www.ekodialog.com).

İkinci Paylaşım Savaşı sonrası, ekonomik desteğe ihtiyacı olan ülkelere yardım sağlamak amacıyla biraraya gelen kurumlardan biri olan Uluslararası Para Fonu’nun kuruluşu, Birleşmiş Milletler ve Dünya Bankası ile eş zamanlıdır.

Uluslararası Para Fonu’nun kuruluş aşamasında belirlenen 6 temel amacı şunlardır:

- Uluslararası parasal işbirliğinin teşvik edilmesi,
- Uluslararası ticaretin genişletilmesi,

- Döviz kurlarında istikrarın teşvik edilmesi ve üyelerin rekabetçi devalüasyonlara başvurmalarına engel olunması,
- Üye ülkelerin ödemeler bilançosunda yer alan cari işlemler kalemlerine uygulanan döviz kontrollerinin kaldırılması ve üyeler arasında çok taraflı bir ödemeler sisteminin oluşturulması,
- Dış ödeme güçlükleri ile karşılaşan üye ülkelere gerekli kaynak yardımında bulunulması,
- Üye ülkelerin ödemeler bilançosu açıklarının azaltılmasına yardımcı olunmasıdır (Eğilmez, 2002: 67)

IMF, “Yapısal Uyum Programları” olarak adlandırılan programların yürürlüğe konması karşılığında, ihtiyacı olan ülkelere finansal destek sağlamaktadır. Kapitalizmin küresel aşamasında, az gelişmiş ülkelerin piyasa ekonomisine entegrasyonunun gerçekleştirilmesi amacıyla, bu uyum programlarının hayata geçirilmesi IMF tarafından zorunlu kılınmaktadır. 1980’li yıllardan itibaren işlerlik kazanan programlar aracılığı ile geri kalmış ülke ekonomileri küreselleşmeye eklenmiş, özelleştirmeler ülkeler içinde yaygınlaştırılmaya zorlanmıştır. Sağlanan kredilerden özel sektöre yeterli pay ayrılması, kamu kesimi yatırımlarının kısıtlanması (maaş ve ücretlerde indirim, mal ve hizmet üretiminin özel sektöre transferi, vergiler gibi), dış ticaretin serbestleştirilmesi, döviz kurlarının kontrolü ve esnek fiyat sistemi gibi unsurlar yapısal uyum programlarının kapsamı içinde sayılabilir.

Uygulanan yapısal uyum programları ile neo-liberal politikalar yaygınlaştırılmaya çalışılmaktadır. IMF de Dünya Bankası gibi sağladığı yardım karşılığında özel sektörün

teşviki ile ilgilenmektedir. Birçok konuda olduğu gibi su konusunda da IMF ve Dünya Bankası gibi kuruluşlar, aynı ideolojik altyapıya sahiptirler. Su hizmetlerinin kamusal hizmet kapsamından çıkarılarak özel sektör eliyle gerçekleştirilen operasyonlara dönüştürülmesi, suyla ilgilenen dünya aktörlerinin hareketlerinin ana eksenini oluşturmaktadır.

d) Avrupa Birliği

1950 yılında Fransa Dışişleri Bakanı Robert Schuman'ın "Schuman Deklarasyonu" olarak anılan çağrısından sonra Avrupa ülkeleri arasında başlayan ilişkiler, bugün ekonomik, sosyal ve kültürel bütünlüğün sağlandığı bir birlik halini almıştır. İkinci Paylaşım Savaşı'ndan sonra ekonomide en önemli girdi olan kömür ve çelik gibi madenlerin kontrolü amacıyla oluşturulan Avrupa Kömür Ve Çelik Topluluğu ve ardından kurulan Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu'nu 1957 yılında Roma Anlaşması sonucu oluşturulan Avrupa Ekonomik Topluluğu izlemiştir. Kurucu olan Almanya, Fransa, Belçika, Hollanda, İtalya ve Lüksemburg'tan sonra birliğin bünyesine İngiltere, Danimarka ve İrlanda da katılmıştır.

Avrupa kıtasında sürdürülebilir bir barışın tesisi, daha yüksek yaşam standartları ve tam istihdamın sağlanmasını temin etmek üzere ekonomik entegrasyonun gerçekleştirilmesi, siyasi bütünleşmenin sağlanması (TOBB, 2002:2) amaçlarıyla harekete geçen kuruluş, bünyesine katılmak isteyen ülkelere belirli kriterleri yerine getirmesini bekleyen büyük bir bütünleşme modelini oluşturmuştur.

Birliğin kuruluşunda etken olan Roma Anlaşması, üye ülkeler arasında ekonomik bütünlüğün sağlanmasını, çeşitli gümrük tarifelerinin kaldırılmasını, mal, hizmet ve kişilerin serbest dolaşımının gerçekleştirilmesini ve ortak politikaların geliştirilmesini içerir. Bugün

ortak para biriminin de kullanılmaya başlanmasıyla başlangıçta hedeflenen pek çok ekonomik ve sosyal amaca ulaşılmıştır.

Üye ülkelerin politikalarını etkileyen Avrupa Birliği, birçok konuya ilişkin sözleşmeler bağtılamış ve ülkelerin yerine getirmesi gereken kurallar öngörmüştür. Su yönetimi, gıda, tarım, ulaşım gibi pek çok konuyla ilgili proje ve programlar tesis eden birliğin çalışmaları, topluluğun gelişmiş ülkelerince yönlendirilmektedir.

Birlik ülkeleri son zamanlarda, artan nüfus artışı ve bununla ters orantılı olarak azalan su kaynaklarıyla özel olarak ilgilenmektedir. Konuyla ilgili olarak birliğin taraf olduğu üç sözleşme dikkati çekmektedir: Sınırşan Suyolları ve Uluslararası Göllerin Korunması ve Kullanılması Sözleşmesi, Sınırşan Boyutta Çevre Etki Değerlendirilmesi Sözleşmesi, Çevresel Konularda Bilgiye Erişim, Karar Alma Sürecine Halkın Katılımı ve yargıya Başvuru Sözleşmesi. Bu sözleşmelere uyma zorunluluğu üyelikle doğrudan bağlantılıdır.

Avrupa Birliği'nin su konusunda ortaya koyduğu en önemli çalışma Su Çerçeve Direktifi'dir. 22 Aralık 2000 tarihinde yürürlüğe giren direktif, üye ülkelerin uygulamakla yükümlü oldukları bir yönerge niteliği taşımaktadır. Yönergede Avrupa sularının nitelikleri için belirli koşullar belirlenmiş ve su konusunun geleceğine ilişkin hedefler ortaya konmuştur.

Su Çerçeve Direktifi'nde az gelişmiş ülkelerin suya dair yaşadığı sorunlara, su kaynaklarının nicel ve nitel olarak değer kaybettiğine ve suyun nasıl yönetileceğine ilişkin konulara dikkat çekilmiştir.

Direktifte ortaya konan ana hedef, yüzeysel sular ve yeraltıları ile delta ve kıyı bölgelerindeki suların niteliksel yönden Aralık 2015 tarihinden önce “iyi duruma (good status)” kavuşturulmasıdır (Bilen, 2008:1). Su Çerçeve Direktifi'nde, su kaynaklarının

yönetimini ekolojik amaçlarla bütünleştiren bir metot oluşturulmaya çalışılmış ve Nehir Havza Yönetim Planları, direktifin uygulanmasında araç olarak seçilmiştir. Havza planları; koruma alanlarının sınırları, noktasal ve dağınık kirlilik kaynakları, arazi kullanım şekilleri, mevcut ve gelecekteki su kullanım miktarları, direktifin amacına ulaşması için alınacak önlemler ile bu önlemlerin ekonomik değerlendirmesi gibi çeşitli bilgileri kapsayan bir projedir.

Suyun korunması gereken bir kaynak olduğuna vurgu yapan direktifte, suyun kirlenmesine neden olabilecek unsurlara dikkat çekilmiş, suyun çevresinin iyileştirilmesi gerekliliği ve kaynakların uzun vadeli politikalarla yönetilmesi teşvik edilmiştir.

Avrupa Birliği, Su Çerçeve Direktifi'nin yanısıra su konusunda farklı kararlar ve politikalar da belirlemiş ve su yönetim stratejilerinin yönetim ilkeleri çerçevesinde değerlendirilmesi gerekliliğini ortaya koymuştur. Suyun kullanıcılarının yararını değil, suya yatırım yapanların çıkarlarını önplana koyan birlik, suyun kamu finansman açısından çıkarılarak özel sektörün konu üzerinde söz sahibi olmasına yeşil ışık yakmaktadır. Her ne kadar bütün anlaşmaların çıkış noktası, su kaynaklarının iyileştirilmesi ve korunması gibi gözükse de, arz yönlü değil talep yönlü politikaların yaygınlaşmasını temel alan anlayış birliğe hakim olmakta ve bu durum özelleştirmelerin önünü açmaktadır. Ancak bugüne kadar topluluk tarafından şekillendirilen çalışmalar hedefe ulaşmada yetersiz kalmıştır. Yapılması gereken, kamu yatırımlarına daha fazla öncelik verilmesi, su mevzuatının bütün ülkeler arasında çeşitli yaptırımlarla işlerliğinin sağlanması, daha kapsamlı teknik ve hukuki önlemlerin alınması ve risklerin göz önünde bulundurularak sadece birliğin yararına değil, bütün dünya su kaynaklarının ve kullanıcılarının yararı için stratejiler geliştirilmesidir.

Ancak son yıllarda Avrupa Birliği ülkelerince su konusunu da kapsayan kamu hizmetleriyle ilgili tartışmalar yaşanmaktadır. Malların, hizmetlerin, sermayenin ve insanların serbest dolaşımını öngören ve bunun önündeki her türlü engelin kaldırılmasını talep eden birlik, kamu hizmetlerinin de özel şirketler aracılığıyla uluslararası ölçekte gerçekleştirilmesini savunmaktadır. Rekabette sınır tanımayan, küresel ölçekte hizmet sununmuna gerçekleştirme kapasitesine sahip Avrupa merkezli şirketlerin su, elektrik, doğal gaz gibi öncelikli pek çok alanda görev üstlenmesi, kamu kuruluşlarını küçültmekte ve tekelleşmeye zemin hazırlamaktadır. Bugün Avrupa'da, Suez, Vivendi, RWE, E.On gibi dört çokuluslu şirket, su, elektrik ve atık yönetimi gibi eskiden kamu hizmeti olarak yürütölen alanlarda egemenlik sahibidir.

Hizmetlerde liberalizasyonun sonuçlarına ilişkin, Avrupa Komisyonu; keskinleşen rekabetin dinamik ekonomi kollarının ve uluslararası düzeyde aktif hizmet gruplarının ortaya çıkmasını, Avrupa'nın teknoloji açığının kapanmış olmasını birer olumluluk olarak görse de (www.antimai.org); özelleştirmelerle birlikte ortaya konan hizmetin kullanıcı yararına olduğu söylenemez. Örneğin fiyatlarda düşüşün gerçekleşmesi yine büyük özel şirketlerin işine yaramış, ancak asıl ve yaygın tüketici olan halk halen kullandığı mal ve hizmetin karşılığını fazlasıyla ödemektedir. Kamu sektöründen özel sektöre geçişte işçi sayısında da azalmalar meydana gelmiştir. Teknoloji yoğun üretim işçi sayısının düşmesine yol açmıştır. Ayrıca şirketler ana hizmet alanlarının dışında taşeronlar aracılığıyla farklı hizmet kollarına da girmişlerdir. Su hizmetleri konusunda büyük pay sahibi olan Suez, bugün sağlık ve özel hapisanelerle ilgili işler de yürütmektedir.

Su, elektrik ve doğal gaz gibi hizmetler, sunumunun kamu sektörü aracılığıyla gerçekleştirilmesi gereken öncelikli hizmetlerdir. Özellikle su konusunda özel şirketlerin söz sahibi olması yardıma muhtaç kesimi dışarda bırakmaktadır. Yapılması gereken kamu sektörünün hizmet sunum kapasitesinin iyileştirilmesidir.

e) **Dünya Su Konseyi**

Uluslararası Su Kaynakları Birliği (IWRA), bir Dünya Su Forumu oluşturulması olanaklarının araştırılması doğrultusunda, 1994 yılında Kahire’de yaptığı toplantıda, Dünya Su Konseyi’nin oluşturulmasına hazırlık yapmak üzere bir komite kurmuş, bu komite 1995 Mart’ında Montreal’de ve 1995 Eylül’ünde de İtalya’nın Bari kentinde toplanarak, Dünya Su Konseyi’nin amaç ve görevlerini belirlemiş, konseyin özel rolünü yansıtacak stratejik bir eylem planı geliştirecek kuruluşun örgütsel yapısı için gerekli zemini hazırlamıştır (www.gap.gov.tr).

Dünya Su Konseyi (WWC), uluslararası çok ortaklı bir kuruluştur. 1996 yılında Fransa’nın Marseille kentinde kurulan uluslararası kuruluş, su konusunda sorumlulukların artırılması ile ilgilenen inisiyatif sahibi bir organizasyondur. Konsey’in görevleri; her türlü seviyede su konusunda farkındalığın artırılması, etkili bir su politikası oluşturulması, su kaynaklarının yönetiminin, planlamasının, finansmanının çevresel temelde yürütülmesi, suyla ilgili siyasi taahhüdün inşa edilmesi, su yönetiminin tüm dünya lehine düzenlenmesi olarak belirlenmiştir (www.worldwatercouncil.org).

Konsey’in finansal kaynaklarını, ortakların yaptıkları ek ödemeler ve üyelik aidatları oluşturmaktadır. Organizasyonun yürüttüğü özel projelerin ve programların finansmanı,

hükümetlerin, uluslararası kuruluşların ve sivil toplum örgütlerinin yapmış oldukları bağış ve hibeler aracılığıyla gerçekleştirilmektedir.

Dünya Su Konseyi'nin amaçları şu şekilde belirlenmiştir:

- Su ile ilgili yerel, bölgesel ve global ölçeklerdeki kritik konuları, su kaynaklarının durumunu bütün boyutlarıyla birlikte ele alan ve halen sürmekte olan değerlendirmelerle belirlemek.
- Dünyanın değişik bölgelerinde, su ile ilgili kritik konulardaki bilinç ve duyarlılığı bütün karar alma düzeylerinde artıracak uygun mekanizmaları geliştirmek.
- Kuruluşlara ve karar alma yetkisi taşıyanlara, global, bölgesel ve yerel su kaynaklarının sürdürülebilirliği açısından gerekli girişimler konusunda tavsiye ve bilgi desteği sağlayacak düzenlemeleri gerçekleştirmek.
- Su kaynaklarının kapsamlı ve entegre biçimde planlaması ve yönetilmesiyle ilgili politikaları ve stratejileri geliştirme amacına yönelik programların ve girişimlerin sponsorluğunu üstlenmek ve nehir havzalarıyla aküferler dahil olmak üzere sınıraşan sularla ilgili konuların çözüme bağlanmasına katkıda bulunmak.
- Uygun nitelikteki suyun yoksul ve dezavantajlı konumdaki nüfus kesimlerine ulaşmasına, suyun kullanımında gerek toplumsal gerekse iki cins arasındaki eşitliğin sağlanmasına yardımcı olmak.

- Suya yönelik talebin entegre bir biçimde yönlendirilmesi için etkin politikaların ve stratejilerin uygulanmasını sağlamak ve ilgili kuruluşların bu doğrultuda uygun girişimlerde bulunmalarını teşvik etmek.
- Su kaynaklarının tüm dünyada sürdürülebilir biçimde yönetilmesi için gerekli gerekli girişimleri temin teşkil edecek ortak bir stratejik vizyona ve platforma ulaşılmasını sağlayacak bir forum oluşturmak (www.gap.gov.tr).

Hükümetdışı bir şemsiye kuruluş olan Dünya Su Konseyi, kar amacı gütmeyen ve sağladığı finansmanı küresel su politikalarının geliştirilmesi için su kaynaklarının yönetimi, planlanması ve korunmasına yönelik araştırmalar yapılmasına ve projelere aktarmaktadır. Konsey'in üyeleri arasında bulunan kuruluşlar, küresel su politikalarının belirlenmesinde söz sahibi olan kurum ve kuruluşlardır. Uluslararası organizasyonlar, kamu kurumları, şirketler, sivil toplum örgütleri, araştırma ve eğitim teşkilatları olarak sınıflandırılan üyelerin, konseyin kararlarında etkisi olduğu açıktır.

Boratav'ın vurguladığı gibi Dünya Su Konseyi'nin su sorununa bakış açısı Dünya Bankası'nın neo-liberal reçeteleri ekseninde şu şekilde özetlenebilir (2008:1):

- Güney coğrafyasında, kentlerdeki yüksek nüfus artışı su kaynakları üzerine aşırı baskı getirmekte, su sunumunda kıtlık yaratmaktadır.
- Maliyetin altında, yapay olarak düşük fiyatlandırıldığı için su tüketiminde israf doğmaktadır.
- Devlet ve yerel yönetimler, düşük yatırım, popülizm ve yolsuzluk nedenleriyle bu işi becerememektedir.

- Güvenli su üretimi, dağıtımını için özel sektörü bu işe ortak yapmak; daha da açıkçası bu işlevleri özelleştirmek gerekir.

Dünya Su Konseyi, dünyadaki su güvenliğinin sağlanması, su kaynaklarının korunması ve tüm insanların bu kaynaklardan eşit şekilde yararlanması gibi amaçlarla hareket ettiğini vurgulasa da, konseyin bünyesinde bulunan kuruluşlar itibarıyla bu sayılan amaçlar, belirli güçlü grupların çıkarlarının korunması ve su hizmetlerinin özel şirketlerin eline geçmesi biçiminde karşımıza çıkmakta ve korunmadan yoksun kesimler muhatap alınmamaktadır.

Dünya Su Konseyi, su ile ilgili konuların tartışılması ve uluslararası ölçekte farkındalık yaratmak amacıyla her üç yılda bir Dünya Su forumu'nun yapılmasına karar vermiş ve bunların ilkinin 1997 yılında gerçekleştirmiştir. Dünya Su Forumu, dört ana amaca hizmet eden uluslararası bir organizasyondur.

Bu amaçlar;

- Suyun politik gündemdeki önemini arttırmak,
- Somut önerileri formüle etmek ve bunların önemini dünya kamuoyunun dikkatine sunmak,
- Politik taahhütler oluşturmak,
- Su kaynaklarının etkin kullanımını sağlamaktır (www.worldwatercouncil.org).

e) 1. Birinci Dünya Su Forumu

Dünya Su Konseyi'nin düzenlediği forumlardan ilki olan Birinci Dünya Forumu, 1997 yılında Fas'ın başkenti Marakeş'te toplanmıştır. Bu forumda, su kaynaklarının korunması ve güvenli bir su geleceğinin sağlanmasına ilişkin "Dünya Su Vizyonu" oluşturulmasına yönelik

bir çalışma ortaya konmuştur. Bu vizyonu geliştirme görevi Dünya Su Konseyi'ne verilmiştir. Forumun sonuç bildirgesinde; paylaşılan suların yönetimi, suyun etkin kullanımı, sivil örgütler ve hükümetler arasında ortaklığı teşvik gibi tavsiyelere yer verilmiştir. Dünya Su Vizyonu'nun genel çerçevesi forumun sonuç bildirgesince saptanmıştır.

Dünya Su Konseyi, vizyonun hazırlanması amacıyla Dünya Su Komisyonu adıyla bir komisyon kurmuş ve komisyon Hollanda Hükümeti ile UNESCO'nun Su Bilimleri Bölümü'nün de desteğiyle 1998 yılında çalışmalarını sonuçlandırmış ve vizyon 2000 yılında yayınlanmıştır.

Su kaynaklarının yönetiminde bütünlük bir yaklaşımı savunan belge, gelecek için şu adımların kaldırılacağı işlevi göreceğini vurgulamaktadır:

- Sulu tarımın yaygınlaşmasının sınırlandırılması,
- Suyun üretkenliğini arttırmak,
- Depolamayı arttırmak,
- Su kaynakları yönetim kurumlarını reforma tabi tutmak,
- Uluslararası havzalarda işbirliğini geliştirmek,
- Ekosistem ile ilgili işleri fiyatlandırmak,
- Yenilikleri desteklemek (Salihoğlu, 2009: 43).

Buradan yola çıkarak ortaya konan amaçlar çerçevesinde beş temel eylem ortaya atılmaktadır:

- Bütünlük yönetime tüm paydaşları dahil etmek,
- Kamu çıkarı gereği araştırma ve yenilikler için kamu harcamalarını arttırmak,

- Uluslararası su havzalarında işbirliğini arttırmak,
- Su yatırımlarını arttırmak,
- Tüm su hizmetlerinin tam maliyete göre fiyatlandırılması için harekete geçmek (Salihoğlu, 2009: 43).

Birinci Dünya Su Forumu'nda belirlenen amaçlar ve bu amaçlara ulaşmak üzere izlenecek yollar dikkate alındığında, özellikle tam maliyete göre suyun fiyatlandırılması kararı suyun ekonomik bir mal olarak görüldüğünün bir göstergesidir. Dünya Su Vizyonu belirlenirken, dünyadaki dezavantajlı gruplar göz ardı edilmiş, suyun yönetimini kamu sektöründen özel sektöre aktaran yatırım planları öngörölmüş ve suda küresel yönetişime vurgu yapılmıştır.

2. İkinci Dünya Su Forumu

17-22 Mart 2000 tarihinde Lahey'de (Hollanda) düzenlenen İkinci Dünya Su Forumu'nda, Birinci Dünya Su Forumu'nda oluşturulan politikalar ve alınan kararlar değerlendirilmiş ve su kaynaklarının kullanımında nasıl ortak çözümler üretilebileceği üzerine fikir alışverişinde bulunulmuştur. Forumda, su kaynaklarının mülkiyeti, su kaynaklarının gelişme potansiyeli, suyu yönetme ve finanse etme modelleri, bunların yoksulluk üzerine etkisi, sosyal, kültürel ve ekonomik gelişimin çevre üzerine etkileri gibi konular tartışılmıştır.

Forumda ortaya konan projelerden yararlanılarak "Küresel Su Ortaklığı" tarafından belirlenen "Küresel Su Güvenliği Hedefleri" şu şekilde belirlenmiştir:

- 2005 yılına kadar dünya ülkelerinin % 75'inde, 2015 yılına kadar ise bütün ülkelerde su kaynaklarının entegre yönetimi için gerekli politikaların ve stratejilerin uygulanması,
- Dünyada hijyenik bir atık su sistemine sahip olmayan kişi sayısının 2015 yılına kadar % 50 oranında azaltılması,
- Dünyada güvenilir ve yeterli bir suya sahip olmayan insanların sayısının 2015 yılına kadar % 50 oranında azaltılması,
- Taşkın alanlarında yaşayan insanların taşkınlardan etkilenme risklerinin 2015 yılına kadar % 50 oranında azaltılması (Dursun, 2006:38).

Suyun tüm dünya açısından ne denli önemli olduğuna dair farkındalığın yükseltilmesi forumlarda işlenen konularla bir kez daha ortaya konmuştur. Ancak İkinci Dünya Su Forumu'nda vurgu yapılan "Bütünleşik Su Kaynakları Yönetimi" konusu suyun küresel ölçekte söz sahibi olan dünya su aktörleri tarafından yönetileceği anlamını içermekte, bunun da özelleştirmelerin yaygınlaşmasında ve suda yönetişimde etkili olacağını meydana çıkarmaktadır.

3. Üçüncü Dünya Su Forumu

2003 yılında Japonya'nın Kyoto kentinde düzenlenen forum, küresel su dağılımındaki eşitsizliğin irdelendiği önemli forumlardan biridir. Az gelişmiş ülkelerdeki insanların su ihtiyacı ile batılı ülkelerin yüksek tüketimi arasında ortaya çıkan farklar forumda eleştiri konusu olmuş, suyun eşit dağılımının doğaya uyumlu bir şekilde nasıl sağlanacağı

tartışılmıştır. Forumda, su kaynakların etkin kullanımı, ekosistemlerin ve çevrenin korunması, yolsuzlukların giderilmesi gibi konular üzerinde durulmuştur.

Ayrıca forumda 1997 yılında atmosferdeki sera gazı yoğunluğunun, iklime tehlike yaratmayacak seviyelerde, dengede kalmasını sağlamak amacıyla oluşturulan Kyoto Protokolü, katılımcı ülkeler arasında yeniden imzaya açılmıştır.

Dursun'un da belirttiği üzere (2006: 40); su kaynaklarının sonsuz olmadığı düşünülerek suların kirlenmemesi, kayıpların asgariye indirilmesi, arıtma sistemlerinin geliştirilmesi, israfın önlenmesi, sınıf farklılıkları arasındaki kullanım çarpıklığının makul düzeye indirilmesi, kullanım sistemlerinin hakikaten temizliği sağlayıcı ve lüzumsuz su israfını önleyici yeni yapılara kavuşturulması, insanlara israf ve kirletmenin kötülüklerinin anlatılması, başkalarına ait hakları ve hak sahiplerini yok ederek kulanma hatasından insanların sakındırılması yeterli temiz su için öncelikli şartlar haline gelmiştir.

KYOTO PROTOKOLÜ

1970'li yıllardan itibaren gelişen süreçte, sivil toplum örgütlerinin ve çevre konusunda duyarlı olan araştırmacıların da girişimiyle, kamuoyunda oluşan farkındalık sonucunda iklim değişiklikleri, küresel ısınma ve su sorununa ilişkin önlemlerin alınması gerektiği bilinci insanlar arasında yaygınlaşmaya başlamıştır. Dünya çapında konunun çeşitli örgütler tarafından sahiplenilerek tartışmaya açılması ile hükümetlerin ve kamuoyunun ilgisi küresel ısınma üzerine çekilmeye çalışılmıştır.

Bu çalışmalar doğrultusunda, 1992 yılında Rio Dünya Zirvesi'nde dünya ikliminin korunması amacıyla Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Anlaşması (UNFCCC) imzalanmıştır. Bu tarihten sonra da anlaşma uyarınca konuyla ilgili daha yoğun araştırmalar yapılmış ve uluslararası ölçekte hükümetleri bağlayıcı ve önlemler almaya yönelten girişimler gerçekleştirilmiştir. Bunun en önemli ürünü 1997 yılında Japonya'nın Kyoto şehrinde imzalanan protokol olmuştur. Bu protokolün özelliği, anlaşmaya taraf olan ülkelerin sera gazlarının salınımı konusunda çeşitli limitlere tabi tutulmasıdır.

Bu protokol, ülkelerin atmosfere saldıkları karbon miktarını 2008 ile 2012 yılları arasındaki beş yıllık bir zaman süresinde 1990 yılındaki düzeylere düşürmelerini zorunlu kılmaktadır. Dolayısıyla 2012 yılında sözleşmenin taahhüt süresi bitmekte ve geçerliliği kalmamaktadır (Tomanbay, 2008:100). Sözleşme uyarınca ülkeler iki grupta ele alınmış ve gelişmiş ülkeler için gaz salınımının % 5'lik bir oranda azaltılması öngörülmüş, az gelişmiş ülkeler ise bu sorumluluktan muaf tutulmuşlardır.

Türkiye'nin 2008 yılı Haziran ayı itibariyle sözleşmeye taraf olmasının ardından, protokolü onaylamayan tek ülke olarak Amerika Birleşik Devletleri kalmıştır. Oysa tek başına ABD, sera gazlarının % 26'sını atmosfere salmaktadır. Amerika Birleşik Devletleri, üretim sürecinde doğayı en çok kirleten ülke olma konumundan kurtulamamakta, sözleşmeye taraf olmamakla sorumluluktan kaçınmaya çalışmaktadır.

Ekonomik alanda küreselleşmenin, siyasal alanda 'yeni dünya düzeni' söylemlerinin öne çıkarıldığı günümüz koşullarında, ekolojik denge göz ardı edilmekte, insana ve doğaya ait pek çok öncelikli unsur piyasanın sınır tanımaz anlayışsızlığına terk edilmektedir. Politikalar, gelişmiş ülkelerin pazarlık gücü ve özel sermayenin etkisi altında yönlendirilmektedir.

Dolayısıyla gündeme gelen çözüm önerileri piyasa anlayışının bir devamı olmakta, ABD gibi ileri kapitalist ülkeler kuralları umursamadan sorumluluğu az gelişmiş ülkelerin sırtına yüklemekte, az gelişmiş ülke yönetimleri de ekonomik büyüme kaygısıyla hareket etmektedirler.

4. Dördüncü Dünya Su Forumu

Dördüncü Dünya Su forumu, 2006 yılında Meksika’da düzenlenmiştir. Forum çalışmalarını, Dünya Su Vizyonu Belgesi’ni temel alarak yürütmüştür. Organizasyonda ele alınan öncelikli konu; yönetim ve suyun ekonomik mal halini alması olmuştur. Forumun Meksika’da yapılmış olması manidardır. Çünkü Meksika yıllardır yaşanan yoğun özelleştirme faaliyetlerine sahne olan ve bu faaliyetlere toplumsal düzeyde mukavemet gösteren bir Latin Amerika ülkesidir. Suyun bir kamu malı olmaktan çıkarılarak piyasa malına dönüştürülmesi ile Meksika’da ekonomik açıdan yeterli düzeye sahip olmayan halk, su ve kanalizasyon gibi altyapı sorunlarını en ağır şekilde yaşamıştır.

“Dördüncü Dünya Su Forumu’nun Meksika’da yapılması tesadüfi değildi. Özelleştirilmiş su sistemlerinin bir bilançosu, bu konuda on beş yıllık deneyimi olan Meksika’da çıkarılmak isteniyordu. Ne var ki Meksika “deneyimi” , kamu çıkarı değil, kar peşinde olan çokuluslu şirketlerin su tüketim tarifelerini çarpıcı oranlarda yükseltmeleri ile başlamış; faturaları ödemeyen yoksul konutların sularının kesilmesinden; sözleşmelerde vaat edilen yatırımları yapmamasından; temiz sudan yoksun insanların sayısının daha da artmasından oluşmuş. İşte bu yüzden Meksikalılar ülkelerinde yapılan Dördüncü Dünya Su Forumu’nu alternatif toplantılarla protesto ettiler ve aynı acı ilacı tatmış diğer Latin Amerikalılarla birlikte seslendiler: “Sudan yararlanmak bir insan hakkıdır!” (Boratav, 2008:2)

Diğer su forumlarından farklı olarak, 2006 yılında gerçekleştirilen Dördüncü Dünya Su Forumu’nda ortaya konan amaçlar aynı olsa da, temiz ve güvenilir su kaynaklarına erişim açısından toplumcu bir perpektifle konuya yaklaşan forumun asıl amacı ne olduğu meydana çıkmıştır. Meksika’da halkın yoğun protestosuyla karşılaşan forumun su konusunda çokuluslu

şirketlerin daha etkin bir konuma gelmesini hedeflediği açıktır. Dünya Su Konseyi'nin bir elemanı olan forumun katılımcıları arasında çeşitli yatırım bankalarının ve özel su şirketlerinin mevcudiyeti bu duruma açıklık kazandırmaktadır. Avrupa Yatırım Bankası, Afrika Yatırım Bankası, Suez ve AREVA vs gibi kuruluşlar forumun gerçek amacının özelleştirme ve entegre su yönetimi olduğunu ortaya koymaktadır.

5. Beşinci Dünya Su Forumu

2009 yılının Mart ayında İstanbul'da düzenlenen Beşinci Dünya Su Forumu, diğer forumlarda tartışılan konuların ve alınan kararların bir değerlendirmesinin yapıldığı ve geleceğe ilişkin yeni proje ve düzenlemelerin ortaya konulduğu bir organizasyon olarak gerçekleşmiştir. Bu forum da, Meksika'da düzenlenen forumda olduğu gibi çeşitli sivil toplum örgütleri tarafından, suyun ticarileşmeye ve özelleştirmelere konu edildiği gerekçeleriyle protesto edilmiştir.

Ülkemizde de özelleştirme faaliyetlerinin birçok alanda yaygınlaştığı, kamu kurumlarının elinde bulunan bazı hizmetlerin özel sektöre tahvil edildiği göz önüne alındığında, su konusunda da yeni özelleştirme çalışmalarının yaşanacağı daha belirgin olacaktır.

Bunun yanısıra ülkemizi temsilen foruma katılan ve aynı zamanda Dünya Su Konseyi'nin üyesi de olan, AGE İnşaat AŞ., İçkale Grup, Tekfen Holding, Ünal Grup, Yüksel İnşaat AŞ., NTF Co., Nurol AŞ., Özdemir Co., Metok İnşaat AŞ., Aytaç İnşaat AŞ. ve diğer özel şirketler dikkate alındığında, forumun ideolojik arka planının toplumsal fayda olmadığı, ekonomik değer arz eden suyun ticarileşmesi olduğu daha görünür olacaktır.

Neo-liberal ve küreselleşmeci su politikalarına işlerlik kazandırmak amacıyla düzenlenen forum, suyun doğal ve toplumsal bir varlık olarak sahip olduğu değeri inkar eden, suyu ticarileşmeye konu eden, suyla ilgili hizmetlerin sunumunun özel şirketler aracılığıyla gerçekleştirilmesini öngören bir organizasyondur.

f) Uluslararası Su Kaynakları Birliği

Su konusunda ilk uluslararası örgütlenme olan, Uluslararası Su Kaynakları Birliği (International Water Resources Association) 1972 yılında Amerika Birleşik Devletleri'nde kurulmuştur. Adında uluslararası olduğu ibaresi bulunsa da örgüt, ABD merkezli bir oluşumdur. Kuruluşunda 110 ülkeden 1400 şirketin bulunduğu örgüt, devletler üzerinden değil, şirketler üzerinden işleyen bir yapıya sahiptir.

Kuruluş, takip eden yıllarda Birleşmiş Milletler nezdinde danışman statüsü elde etmiştir. Uluslararası Su Kaynakları Birliği, Dünya Su Konseyi'nin kurucuları arasında yer almaktadır. Su kaynaklarına ilişkin araştırmaların geliştirilmesi, eğitim çalışmalarının yaygınlaştırılması, aynı amaçları güden diğer kuruluşlarla işbirliğinin sağlanması ve suyla ilgili uluslararası bir forumun oluşturulması kuruluşun temel hedefleridir.

Su sorunun küresel ölçekte ilk değerlendirmelerinin yapıldığı kuruluş, sivil bir oluşumdur. Ancak bünyesinde bulunan şirketler göz önünde bulundurulduğunda, örgütlenmenin amacının, su kaynaklarının verimliliği ile ilgili çalışmalarının kullanıcılar yararına gözetilmesi yönünde olmadığı, su ile ilgili faaliyet alanının küresel piyasalarda çokuluslu şirketlere büyük karlar sağlayacak yeni bir pazar olduğu olgusu karşımıza çıkmaktadır.

g) Küresel Su Ortaklığı

1992 yılında Dublin’de gerçekleştirilen zirvede oluşturulan Dublin Bildirgesi’nde, su ve çevreyle ilgili olarak aşağıdaki ilkeler benimsenmiştir:

- Tatlı su; yaşam, kalkınma ve çevre açısından büyük önem taşıyan, sınırlı ve tehdit altında olan bir kaynaktır.
- Suyu dayalı kalkınma ve yönetim çalışmaları, kullanıcıların, planlamacıların ve politikacıların yer aldığı katılımcı bir yaklaşıma dayandırılmalıdır.
- Kadınlar, suyun temininde, yönetiminde ve korunmasında odak rol oynamaktadırlar.
- Suyun kullanımının bir ekonomik değeri vardır ve su ekonomik bir mal olarak kabul edilmelidir (www.gap.gov.tr).

Benimsenen bu ilkeler doğrultusunda, 1996 yılının Ağustos ayında Stockholm’de Küresel Su Ortaklığı (GWP) oluşturulmuştur. Entegre su kaynakları yönetimini tesis etmek, kuruluşları suyla ilgili politikalar oluşturmaya teşvik etmek, ihtiyaçlar ile mevcut kaynaklar arasında denge kurulmasında yardımcı olmak gibi amaçları bulunan kuruluşun bünyesinde; Birleşmiş Milletler kuruluşları, özel şirketler, sivil toplum örgütleri ve çeşitli bankalar bulunmaktadır.

Dublin Bildirgesi’nde suyun ekonomik bir mal olduğunun kabul edilmesiyle birlikte, mevcut kuruluşların ve Küresel Su Ortaklığı’nın asıl amaçlarının ne olduğu daha belirgin hale gelmiştir. Suyun yönetiminin özel şirketler yararına piyasa koşullarıyla bağlantılı olarak gerçekleştirilmesi ve suyla ilgili işlerin her aşamasının ticarileşmeye konu edilmesi asıl hedefdir. Bu ilkeler doğrultusunda hareket eden Uluslararası Su Kaynakları Birliği, Dünya Su

Konseyi ve Küresel Su Ortaklığı gibi kuruluşlar birbirinin tamamlayıcısı olan, teori ve pratikte birlikte birbirini destekleyen kararlar alan kuruluşlardır.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE SU (KAMUSALLIKTAN ÖZELLEŞTİRMEYE)

1) Kamu Sektöründe Su Yönetimi

Her dönemde, ulusların varolmaları ve kalkınmaları için en temel unsurlardan biri olan su, günümüzde kamu sektörü tarafından mı sunulmalı, yoksa özel sektörün vasıtasıyla mı sunulmalı tartışmalarına konu olmaktadır. Zorunlu olarak giderilmesi gereken bir ihtiyacı

karşılması ve temel bir insan hakkı olması nedeniyle, su hizmetlerinin kamu sektörü aracılığıyla yerine getirilmesi gerekmektedir. Son dönemde “ekonomik bir mal” olarak tartışmanın merkezine yerleştirilen su, bedelini ödeyemeyenlerin tüketimden dışlanamayacağı hayati bir öneme sahip olduğundan, kamu sektörünün yönetiminde olması gereken bir maddedir. Eşitsizliğin ortadan kaldırılması, açlık ve yoksulluğun yarattığı tahribatın önlenmesi, su, sağlık ve eğitim gibi temel sosyal hizmetlerin herkesin ulaşabileceği şekilde düzenlenmesi için kamu sektörünün başat rolü üstlendiği, kaliteli kamu hizmetleri temelinde oluşturulacak bir yaklaşım, toplumların geleceği için en uygun olan yaklaşımdır.

Kamu sektörünün gelişmesi ve öncü konumda olması, insan topluluklarının ilerlemesinde ve bağımsızlık ilkesinin yerleşmesinde merkezi konumdadır. Neo-liberal görüşü benimseyenlerin savunduğu, kamu sektörünün daraltılması ve devletin rolünün en aza indirgenmesi argümanları, toplumsal refahın ve sosyal adaletin sağlanmasının önünde engel teşkil etmektedir. Kamu sektörünün güçlenmesi ve kamu hizmetlerinin yerine getirilmesi için, güçlü bir devlet kapasitesine ve hedeflenen uygulamaları yerine getirebilecek kararlı bir siyasi otoriteye ihtiyaç vardır. Gerekli güçten ve kararlılıktan yoksun bir devlet, hizmet sunumunu kamu sektörü aracılığıyla gerçekleştiremeyeceği gibi, özel şirketler karşısında da daha tavizkar ve denetimi sağlamaktan yoksun bir durumda olacaktır.

Güney Afrika’da başarısız olan su hizmetlerindeki bir kamu – özel ortaklığı girişimi üzerine yapılan bir araştırma şu sonuca varmıştır: “Yap – işlet – devret deneyiminin gösterdiği gibi, kamu sektörü kapasitesinin olmayışı, kamu – özel sektör ortaklıklarını haklı çıkaran değil, aksine özelleştirme yapılmaması için önemli bir sebeptir.” Aynı şey bir OECD konferansında sunulan, eski Sovyetler Birliği ülkelerindeki su sektörü üzerine bir raporda da

söylenmiştir: “Çoğu BDT hükümetinin özel sektör katılımını, özellikle de daha yaygın biçimlerini düzenleyebilme kapasitesinin düşük oluşu, kamu – özel ortaklıklarının geliştirilmesi önündeki önemli bir kısıtlayıcı etkidir.” (Hall, 2008:23). Kamu sektörünün yeterince güçlü olmaması, çok uluslu şirketlerin karşısında gerekli tavrın alınmasına engel olmaktadır. Örgütsel yapıdaki zayıflıklar nedeniyle, uluslararası sermaye ülkeler nezdinde gerçekleştirdiği girişimleri daha rahat sonuçlandırmakta ve hizmet sunumundan daha çok pay alabilmektedir.

1980’li yıllardan itibaren başlayarak kamu yönetiminin, kamusal olandan özel olana evrilmesi şeklinde gündeme getirilen süreç, kamu sektöründeki gelişmeleri kısıtlayıcı ve özelleştirmeleri yaygınlaştırıcı bir işlev üstlenmiştir. Güler’in de belirttiği gibi (2005:93), yeni dünya düzeni olarak tanımlanan süreç, mali piyasaların serbestleştirilmesi ile mali sermayenin ulusal engellerden kurtulması ve üretken sermayenin dünyanın şu ya da bu yöresinde en karlı alanların devlet tekeline arındırılarak kendisine açılması üzerinde yükselmiştir. Uluslararası finans kuruluşları tarafından, az gelişmiş ülkelere dayatılan, yapısal uyum programları veya istikrar programları adları altında geliştirilen reformlar, kamu sektörünü daraltıcı ve ulusötesi sermayenin önderliğinde küresel sömürüyü yaygınlaştırıcı bir misyonla hareket etmiştir. Liberalize edilmeye çalışılan kamu sektörü, özel şirketlere açık hale getirilmiş ve kamunun hizmet sunum kapasitesi zayıflatılmıştır. Varolan aksaklıklar ve yeniden üretilen sorunlar, özelleştirmelerinin önünün açılması için, sermaye tarafından kamu sektörüne karşı kullanılmıştır. Kamu sektörü, üretkenlikten uzaklaştırılarak, sadece düzenleyici olma konumuna çekilmek istenmiştir.

Yeni sistemde kamu sektörünün zayıflatılmasının bir yolu da yerelleştirme uygulamalarının hız kazanmasıdır. Yerelleşme, ulus devlete gerek kalmayan bir ortamda, bir yandan bireyin kendi kendini yönetimi, bir yandan da küçük birimlerde “ortaklaşıcılık” kültürünün gelişmesi anlamına gelmektedir (Güler, 2005:26). Kamu sektörününün yetkilerinin gerekli mali ve insani destek koşulları hazırlanmadan, yerel yönetimlere aktarılması, kamu hizmet sunumunun tam olarak yerine getirilememesine zemin hazırlamıştır. Kapitalizmin, ekonomik büyüme, yeniden yapılanma ve demokratikleşme sağlayacağı gerekçeleri ile az gelişmiş ülkelere pazarladığı yerelleşme, finansal yapı yetersiz olduğundan, yerel yönetimleri özel sektörle işbirliği yapma zorunluluğuyla karşı karşıya bırakmıştır. Yerel yönetimin, her yerde aynı, eşit ve kaliteli hizmet sunması mümkün olmadığından, bölgeler arasında farklılıklar meydana gelmiştir. Mali destekten yoksun yerel yönetimlerin özel sektör deneyimleri, başarısızlıklarla dolu olmuştur. Süreç, yerel ölçekte, ekonomik ve yeterli olmayan birçok şirketin hizmet vermeye başlaması ve bunu yüksek ücretler karşılığında yerine getirmesi ile sonuçlanmıştır.

Yerel altyapı yatırımlarına doğrudan yerel yönetimlerce karar verilmesi, yatırımların özel sektör eliyle yapılması ve finansmanın mali piyasalardan borçlanılarak sağlanması, yerel yönetimler açısından ne anlama gelmektedir? sorusunu soran Güler (2005:255), bu iddialara destek teşkil eden argümanları şu şekilde sıralamaktadır:

1. Mali piyasalardan borçlanma ile sağlanacak finansman, kamu kaynaklarının yetersizliği kısıtını aşmak demektir. Kamu bütçesi, giderek büyüyen altyapı gereksinmesini karşılayamaz haldedir ve gelecekte tümüyle yetersiz kalacaktır.

2. Finansman sorununun aşılması ile, hızlanacak yerel altyapı yatırımları, yoksulluğun azaltılmasına önemli katkılarda bulunacaktır. Çünkü altyapı yokluğu, özellikle kentlerin varoşlarını ve yoksul semtleri vuran bir sorundur.
3. Yerel yönetimler, proje üretme, değerlendirme ve gerçekleştirme için gerekli teknik bilgi ve donanıma sahip değildir. İşleri özel sektöre yaptırarak teknik ve kapasite yetersizliğini aşacaklardır.
4. Yerel yatırımlara kendileri karar verme ile, işlerin yapımını doğrudan denetleme olanağı kazanmış olacaklardır. Böylece özerk yerel yönetim sistemi güçlenmiş olacaktır. Bu durum, hem yerel kaynaklar ve harcamalarda sorumluluk düzeyini yükseltecek, hem de yerel halkın yönetimi denetleme ve yönetime katılma kanallarının çoğalmasını sağlayacaktır.

Yerel yönetimler tarafından altyapı yatırımlarının gerçekleştirilmesi, yoksulluğun azaltılmasında gerekli koşullardan biridir. Ancak kamu hizmetlerinin özel sektör aracılığıyla sunulması, yapılan işin ekonomik karşılığını yükseltmektedir. Yukarıda sayılan ilkeler doğrultusunda, mali piyasalardan finansman sağlanarak özel sektöre kapıların açılması, yüksek faizlerle borçlanma ve elde edilen karın özel sektöre aktarılması yükümlülüğünü devreye sokmaktadır. Bu maliyetleri karşılayacak olan da, ödeme gücünden yoksun geniş halk kitleleri olacaktır. Toplumsal eşitliği sağlamanın bir aracı olan kamusal hizmetler, yerel yönetimlerin özel sektörle işbirliğine girerek yerine getirilmeye başlandığında, mal ve hizmetlerin toplumsal niteliği kaybolmakta ve ekonomik bir mal niteliği kazanmaktadır. Bu durumda, sosyal adaletin sağlanması mümkün olmadığı gibi, en çok zarar gören de yine dezavantajlı kesimler olacaktır.

Kamu sektörü örgütlerinin, özel sektöre açılmasına neden olan zaafiyetlerinden biri de, özellikle kapalı bir merkezi modelde olanların, devlet kararlarını gizli tutmaya ve sonuçlar üzerinde kamuoyunun etki yapma olasılığını dışlamaya çalışması olmuştur. Hall'ün de aktardığı gibi (2008:25); daha iyi ve daha demokratik kararlara ve saydamlığa ulaşmak için kamu katılımının artması ve karar verme süreçlerinde açıklık olması gerekmektedir. Kamu hizmetlerinin sunumu ile ilgili kararlar, nitelikleri itibariyle siyasi kararlardır ve bunlar oluşturulurken halkın katılımı şarttır. Kamu sektöründen beklenen, özel sektörün yaptığı gibi, yoksulların ve dezavantajlı grupların siyasi etkinliğinin dışlanması değil; özellikle en fazla yükü omuzlayan kadınların, emekçi kesimin ve yoksulların sürece aktif olarak dahil edilmesidir. Karar alma süreçlerine aktif katılımı sağlaması gereken bir başka kesim de, kamu sendikalarıdır. Kamu sendikalarının işverenin devlet olması itibariyle, sendikaların, toplumun yararını gözeterek bu siyasi sürece müdahil olmaları da bir zorunluluktur.

Devletin değişimi sürecinde katılımcılık ilkesi de dönüşüme uğramış ve kamusal özün ortadan kaldırılması için kullanılmaya başlamıştır. Bu konuda en iyi örnek; Türkiye'de uygulanan İSKİ Modeli'dir (Güler, 2005:270). Model ilk olarak 1981 yılında İstanbul'da yürürlüğe konulmuş, daha sonra tüm büyükşehir belediyelerine yaygınlaştırılmıştır. Modelin katılımcı niteliği, karar organlarının yapısından kaynaklanmaktadır. İSKİ Genel Kurulu, 1984 yılında alınan bir kararla, büyükşehir belediye meclisinin kendisi olmuştur. Yerel yönetimleri özerkliğini zedeleyen durum, merkezin vesayeti ortadan kaldırılarak giderilmiştir. Katılımcı İSKİ Modeli, su ve kanalizasyon hizmetlerinin özelleştirilmesi için uygun bir model olmuştur. Birincisi, ayrı bir genel müdürlük kurularak su ve kanalizasyon yatırımları hesabı, genel belediye bütçesinden ayrılmıştır. Kuruluş, Genel Muhasebe Kanunu'na bağlı değildir. Bunun

sonucu, yatırımlarda merkezi transfer payının düşmesi ve gerekli finansmanın yüksek su tarifeleri ile sağlanmaya başlanması olmuştur. Maliyetin su tarifeleri ile karşılanması, bu alanın özel sektör için karlı ve çekici hale getirilme sürecinin başlaması demektir. Böylelikle aşama aşama özel sektöre açılma yolu katedilmiştir. İhale yöntemleri kullanılarak, özel sektörün su hizmetlerinde söz sahibi olmasına zemin hazırlanmış ve özel sektörle yapılan sözleşmelerin önü açılmıştır.

Dünya üzerinde pek çok ülkede olduğu gibi, Türkiye’de de, altyapı yatırımlarının yerleştirilmesi sağlanarak, kamu kurumlarının etkinlikleri azaltılmaya çalışılmıştır. Su ve kanalizasyon işleri ile ilgilenen DSİ ve İller Bankası’nın işlevleri büyük ölçüde yerleştirilmiştir. Yerelleştirmelerden sonra, kullanılan dış finansman sayesinde, özelleştirmeler hız kazanmış ve kamu kurumlarının özel işletmeler gibi faaliyet gösterdiği ve kullanıcı halkın birer müşteri olarak görüldüğü bir ortam oluşmuştur. Çınar’ın da aktardığı üzere (2006:246); gerek yerel yönetimlerde, gerekse merkezi yönetim kurumlarında artık öz kaynağa dayalı, kamu kredisiyle, kamu hizmet yatırımlarının karşılanması politikasının yerini hızla, dış finansmana dayalı politik tercihler almıştır. Dış finansmana dayalı yöntemlerin, hem merkezi yönetim, hem de başta büyükşehir belediyeleri olmak üzere, yerel yönetimlerce benimsenmeye başlaması, içme suyu ve kanalizasyon hizmetlerinden yararlanan yurttaşlara yönelik kentsel kamu hizmeti çerçevesinde sübvansiyona dayalı ödeme gücüne göre belirlenmiş ücret politikalarının yerine “kirleten öder” benzeri neo-liberal bir anlayışın uzantısı “kullanan öder” mantığını beraberinde getirmiştir. Bu mantık nedeniyle, yurttaşlar arasında toplumsal eşitsizliğin ortaya çıkması kaçınılmaz bir hal almıştır.

Sosyal adalet ve eşitliğin tesisi için, kamu kurumlarının hantallıkları ve gelir getirici yapılarının bozulmasından dolayı sürekli zarar ettikleri argümanlarının bir yana bırakılması, dezavantajlı grupların yaşam haklarının kısıtlanmaması için temiz ve sağlıklı suya ücretsiz ya da bedeli ödenebilir bir şekilde erişiminin sağlanması ve su gibi hayati önem taşıyan hizmetlerin özel sektör aracılığıyla sunulan hizmetler kapsamında çıkarılarak, yeniden kamu hizmeti olarak yaygınlaştırılması ile suyun yönetiminin kamu sektörü eliyle gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Kamu sektöründe yapılacak yeni düzenlemelerle, sektör yeniden etkinlik kazanabilecektir. Emek yoğun bir süreç olan kamu hizmetlerinin sunumunda istihdamın genişletilmesi, yolsuzluk ve rüşvetlerin giderilmesi, fiyatlandırmada yoksulların koşullarının göz önüne alınması kaçınılmaz bir zorunluluktur. Sosyal dayanışmanın sağlanması ve kalıcılığının gerçekleştirilmesi için kamu sektörünün piyasa kurallarından arındırılarak hizmet vermesi tesis edilmelidir.

2) Türkiye’de Su Politikası

Türkiye’de su ile ilgili düzenlemelerin gerçekleştirildiği başlıca kuruluşlar; Çevre ve Orman Bakanlığı, Bayındırlık ve İskan Bakanlığı, Devlet Su İşleri, İller Bankası ve Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü gibi kurum ve kuruluşlardır. Su kaynaklarının korunmasında ve kullanılmasında birincil düzeyde sorumluluğu olan bu kurum ve kuruluşların bazılarının yapılarını incelemekte fayda vardır.

2. a) Devlet Su İşleri (DSİ) Genel Müdürlüğü

1954 yılında Su İşleri Teşkilatı’nı yeniden düzenleyen 6200 sayılı yasa ile Bayındırlık Bakanlığı’na bağlı olarak kurulan Devlet Su İşleri, 1964 yılında Enerji ve Tabii Kaynaklar

Bakanlığı'na bağlanmıştır (DPT Raporu, 2001:30). 1986 yılında Bayındırlık ve İskan Bakanlığı bünyesine alınan kurum, 1996 yılında yeniden Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı'na bağlanmıştır.

DSİ'nin çeşitli amaçlar için yürüttüğü faaliyetleri esas itibariyle üç temel kanuna dayanmaktadır:

1. Ülkemizde su kaynakları yönetimi ile ilgili mevzuat içerisinde temel unsur niteliği taşıyan 6200 sayılı Kuruluş Kanunu ile taşkın koruma, sulama, drenaj yetersizliği olan arazilerin ıslahı, enerji üretimi, akarsu ıslahı, akarsu ulaşımı konularında gerekli etüt, proje, inşaat, işletme, bakım ve onarım işlerini yürütmek,
2. Su kaynakları potansiyelimizin önemli bir kısmını teşkil eden yeraltı suları konusunda yönetimi tamamen DSİ yetkisi altına alan 167 sayılı Yeraltı suları Hakkında Kanun ile yeraltı suyu etüt ve araştırmaları için kuyu açmak veya açtırmak, kuyuları devretmek veya kiralamak, yeraltı sularının korunmasını ve tescilini yapmak,
3. Hizmetler sektöründeki DSİ uygulamalarının temelini teşkil eden Ankara, İstanbul ve Nüfusu 100.000'den Yukarı Olan Şehirlerde İçme Kullanma ve Endüstri Suyu Temini hakkında 1053 sayılı kanun ile baraj, isale hattı ve su tasfiye tesisi için gerekli etüt, proje ve inşaatları yürütmektir (DPT Raporu, 2001:30).

Ülkemizde, su sistemleri ile ilgili gerekli görevlerin yerine getirilmesi ve finansmanın sağlanması amacıyla merkezi bir kuruluş olarak faaliyet yürüten DSİ, 1980'li yıllardan sonra

uygulanan neo-liberal politikalarından etkilenmeye başlamıştır. Yapılan yerelleştirme uygulamaları nedeniyle DSI'nin merkezi konumu değişime uğrarken, yeni finansman kaynaklarının sağlanması için gündeme getirilen özelleştirmeler DSI'nin sunduğu hizmetleri daraltarak, bu hizmetlerin piyasa koşullarına açık hale gelmesine neden olmuştur. Devlet Su İşleri bünyesinde dış finansman ağırlığı artmaya başlamıştır. Yapılan projelere katkı sağlayan uluslararası kuruluşlar, DSI'nin sağladığı sübvansiyonların payının azalmasında ve özelleştirmelerin Türkiye'de de yaygınlaştırılmasında etken olmuşlardır. Piyasa koşullarının egemen kılınmaya çalışılması, hizmetlerden yararlanan kitlelerin birer "müşteri" olarak görülmesine neden olurken, dış finansman elde etmek için gerçekleştirilen reformlar, kamu sektörünün öncülüğünü sekteye uğratar bir hal almıştır. Yaşanan süreçte, dünyanın pek çok yerinde olduğu gibi, Türkiye'de de çok uluslu şirketlerin, su hizmetlerinin sunumu konusunda söz sahibi olmasına sebebiyet verilmekte ve özelleştirmelerle ulusötesi sermaye ülke ölçeğinde yaygınlık kazanmaktadır. Oysa ki, dünya ölçeğinde, su hizmetlerine ilişkin özelleştirmeler göz önüne alınarak, kamu sektörünün etkinliği sağlanmalı ve DSI'nin hizmet sunum kapasitesi geliştirilmelidir.

2. b) İller Bankası

1933 yılında, belediyelere bayındırlık hizmeti vermek amacıyla Belediyeler Bankası adıyla göreve başlayan kuruluş, 1945 yılında İller Bankası adını alarak, belediyelerin ihtiyaç duydukları finansmanı sağlamak adına görevlerini yürütmeye devam etmiştir (Harp Akademileri, 2001:168). Bayındırlık ve İskan Bakanlığı'na bağlı olarak çalışan kuruluş, belediyelere kanalizasyon sistemleri ve atıksu arıtma tesislerinin planlanması ve inşasında yardımcı olmaktadır.

İller Bankası'nın başlıca görevleri şunlardır:

- Ortak idarelere, istemeleri halinde mahalli kamu hizmetleri ile ilgili; içme suyu, kanalizasyon, arıtma tesislerinin yapılması gibi konularda kredi sağlamak veya fon tahsis etmek,
- Ortak idarelere, yukarıda sayılan altyapı hizmetleri için harita, plan, proje, keşif ve etütlerin yanı sıra altyapı tesislerinin inşaat işlerini yapmak ya da yaptırmak,
- Bankadan alınan kredilerle yapılacak işlerde teknik kontrol ve denetleme yapmak (Harp Akademileri, 2001:169).

Uluslararası finans kuruluşlarının, ülkemizde su ve kanalizasyon hizmetlerinin yerine getirilmesine yönelik olarak sağladığı kaynaklar doğrultusunda, İller Bankası'nın da DSİ gibi, etkinliği önemli ölçüde azalmaya başlamıştır. Kendi kaynakları ile projeleri yürütme konusunda yeterli olamayan İller Bankası da dış finansman sağlama yoluna gitmiş ve yapılan yatırımların büyük çoğunluğu dış kaynaklar ile meydana getirilmeye çalışılmıştır. Mali yetersizlikler nedeniyle, başvuru dış finansman, yerel yönetimlerin daha yüksek miktarda borçlanmasına neden olmuş ve kamu hizmetlerinin sunumunun özel şirketlere devri sürecini hızlandırmıştır. Devlet Su İşleri ve İller Bankası gibi kurumların merkezi olma niteliğinin sarsılması ve mali kaynağa duyulan ihtiyaç, özelleştirmelere meşru bir zemin hazırlamakta ve bu kurumları, sermaye ile yerel yönetimler arasında aracılık görevini üstlenen birer kurum haline dönüştürmektedir. Piyasalaşan hizmetlerin fiyatları yükselmekte ve toplumun bütün kesimlerinin bu hizmetlere rahat bir şekilde ulaşımı kısıtlanmaktadır.

2. c) Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü

1985 yılında kurulan Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü'nün başlıca görevleri, 3202 sayılı kanunla belirlenmiştir (Harp Akademileri, 2001:170):

1. Kalkınma plan ve programlarında yer alan ilke ve politikalar doğrultusunda toprak ve su kaynaklarının verimli kullanımı, korunması ve geliştirilmesini sağlamak,
2. Köy ve bağlı yerleşim birimlerinin yol, kanalizasyon gibi altyapı tesislerinin bakım, onarım ve işletme hizmetlerine ait esaslarını tespit etmek ve yürütmek,
3. Köy ve bağlı yerleşim birimlerine, askeri garnizonlara içme ve atık su sistemleri inşa etmek,
4. Küçük ölçekli sulama projeleri geliştirerek işletilmesini sağlamak,
5. Devletçe ikmal edilmiş sulama tesislerinden alınan veya tarım alanlarında bulunan suyun sulama hizmetlerine yönelik olarak tesisini yapmak.

Küresel politikalar doğrultusunda, bu kurum ve kuruluşlarda yaşanan dönüşüm nedeniyle, özellikle Ankara, İstanbul ve İzmir gibi büyük şehirlerde ciddi aksaklıklar yaşanmakta ve kamu hizmetleri özel sektöre devredilmektedir. Bu sayılan kurum ve kuruluşları işlevsizleştiren, yerel yönetim kurumlarından ayırıp bağımsız bütçeli kuruluşlar oluşturarak, hizmetleri piyasa anlayışına terk eden, kamu finansmanı yerine özel sektör finansmanını koyarak karı özel sektöre tahvil eden ve zararı devlete yükleyen aksi takdirde uluslararası tahkimi devreye sokan modeller kabul edilemez.

3) Türkiye’de Uygulanan Özelleştirme Politikalarının İstihdam Boyutu

Özelleştirme faaliyetleri savunulurken kullanılan; zarar eden kamu kurumlarının kar etmeye başlayacağı, ekonomiye canlılık geleceği, Kamu İktisadi Teşekkülleri'nin devletin sırtına yük olmaktan çıkacağı, verimin ve istihdamın artacağı yönündeki argümanlar yaşanan deneyimler sonucunda olumsuzlanmış ve bu görüşlerin tam zıttı bir ortam yarattığı ortaya çıkmıştır. Özelleştirme sürecinde, verimliliğin artması yerine daha büyük kayıplar meydana gelmiş, kamu kurumlarının karı özel sektöre aktarılmış, yolsuzluk ve rüşvet hızla artmış ve istihdam büyük oranda daralmıştır. Maliyetlerinin çok altında olarak şirketlere satılan ya da uzun dönemli olarak kiralanen kurumlar, kardan çok zarar etmiş ve buradaki çalışan sayısı her geçen gün azaltılmıştır. İstihdam sorununun çözümünde, destekleyici olması beklenen kamu sektörü daraldıkça işsizlik oranı daha çok artmıştır. Zira özel şirketler sözleşmeleri oluştururken öncelikli olarak, işçi sayısının düşürülmesini şart koymuşlardır.

Ulusoy'un (2007:96) aktardığı üzere; belediyelerde su hizmetlerinde çalışanlar aynı zamanda, katı atık hizmetleri başta olmak üzere, diğer birimlerde de istihdam edilebilmektedir. Çalışanların statülerine ve yaptıkları işe göre dağılımlarına bakıldığında, sektörde sadece su hizmetlerinde çalışanların yüksek olduğu görülmektedir. Sadece su hizmetlerinde çalışanların statüleri açısından bakıldığında ise, işçi statüsünde istihdam edilme oranı ilk sırada yer almaktadır. Çalışanların yaptıkları işlere göre dağılımında, su hizmetlerinin yanısıra kanalizasyon işleri ikinci sırayı almaktadır. Kanalizasyon hizmetlerinde çalışan personelin profiline bakıldığında, yalnızca kanalizasyon işlerinde çalışan işçilerin büyük bir kısmının geçici işçi statüsünde olduğu bilinmektedir.

Özel şirketlerin hizmet sunumunda daha etkin bir konuma gelmesi, istihdamı olumsuz yönde etkilemiştir. Ayrıca, soun sadece istihdamın daralması değil, istihdam edilme

biçimlerinin de değişmiş olmasıdır. Farklı şekillerde istihdam edilen işçiler, yaptıkları işler karşılığında farklı ücret politikalarıyla karşı karşıya kalmakta ve işsizlik tehlikesi ile yüzleşmek zorunda bırakılmaktadır. Esnek çalışma biçimlerinin hakim olması, farklı ücret politikaları ve taşeronlaşma su hizmetlerinin sunum kalitesini düşürmektedir.

Su, elektrik, doğalgaz gibi kamu hizmetlerinin sunumunda başat rolü üstlenen ve ana işveren konumunda olan devletin açmış olduğu ihalelere katılan özel şirketler ya da taşeronlar, işçi maliyetlerini düşük tutarak, siyasi ve ekonomik bağlantılarını kullanarak ihaleyi almaktadır. Düşük ücretlerle çalıştırılan işçilerin; yol, yemek ve sigorta hakları tam olarak karşılanmamakta ve işçiler kötü çalışma koşulları ile karşı karşıya kalmaktadır. İstihdam edilen işçi sayısının az olması nedeniyle, birkaç işçinin yapacağı işi bir işçi yerine getirmekte ve çalışma saatleri belli olmamaktadır. İşten çıkarılması tehlikesiyle ya da tam tabiriyle tehdidi ile karşı karşıya getirilen işçilerin sendikal hak ve özgürlükleri de kısıtlanmaktadır. Mücadelenin kuumsallaşamaması, mevcut hakların da gaspına neden olmakta ve işçilerin çalışma koşulları her geçen gün kötüleşmektedir. Özelleştirmeler nedeniyle, esnek çalışma biçimleri ile çalışma, sosyal güvenceden, işçi sağlığı ve iş güvenliğinden yoksun çalışma yaygınlaşmakta ve işsizlik oranı artmaktadır. Buna bağlı olarak yoksulluk, yolsuzluk ve rüşvet artış göstermektedir.

4) Su Yönetimi, Avrupa Birliği ve Türkiye

Su kaynaklarının giderek azalması ve su kaynakları üzerinde oluşan talep baskısı nedeniyle, mevcut su kaynaklarının ekonomik, sosyal ve çevresel açılardan en verimli şekilde kullanılabilmesi için, suyun etkin olarak yönetilmesi gerekmektedir. Suyun doğal çevrim

içerisinde nitelik ve nicelik bakımından verimli olarak kullanılması ve sürekliliğinin sağlanması, rasyonel bir biçimde yönetimi ile olanaklıdır. Suyun yönetimi konusunda; AB su politikalarının bir yansıması olan ve 2000 yılında yürürlüğe giren, Su Çerçeve Direktifi doğrultusunda ortaya konan, bütünleşik su kaynakları yönetimi ve havza bazlı su yönetimi yaklaşımları, son zamanlarda ülkeler ölçeğinde uygulama alanı bulan yaklaşımlardır.

AB tarafından, sürdürülebilir kalkınmanın sağlanabilmesi için, tüm doğal kaynakların sürdürülebilir ve entegre bir temele oturtulması ve havza bazlı yönetim ilkeleri geliştirilmiştir. Su sistemleri, doğal çevrenin ve onunla ilişki halindeki sosyo-ekonomik çevrenin bir parçası olduğundan, geleneksel yaklaşımlardan daha geniş kapsamlı ve uyarlanabilir olduğu savlanan nehir havzaları yönetimi ortaya konmuştur. Bu yönetim şekliyle; havza sınırları içinde yeraltı ve yerüstü sularını, su ve toprak kaynaklarını birarada ele alan, havzanın yukarısı ve aşağısı arasındaki ilişkileri ve suyu kullananlar ile yönetenler arasındaki ilişkileri düzenleyen ve işbirliğini sağlayan, yasal ve kurumsal altyapının oluşturulması amaçlanmaktadır.

AB'nin geliştirdiği su politikalarını ortaya koyan Su Çerçeve Direktifi'nin, Özdiç'in de aktardığı üzere (2006:157), ortaya çıkması üç boyut üzerinden açıklanmaktadır. Birincisi, suyun korunması ve sürdürülebilir yönetiminin enerji, taşımacılık, tarım, balıkçılık, bölgesel politika ve turizm gibi birliğin diğer politika alanlarına bütünleştirilmesi gereklidir. İkincisi, üye devletlerin birlik sularının korunmasını nitelik ve nicelik bakımından geliştirmek, sürdürülebilir su kullanımını teşvik etmek, sınıraşan su sorunlarının denetimine katkıda bulunmak, su ekosistemlerini, karasal ekosistemleri, bunlara doğrudan bağlı bulunan bataklık bölgeleri korumak, birlik sularının potansiyel kullanıcılarını korumak ve geliştirmek amaçlı çabalarını koordine etmek için ortak ilkeler gereklidir. Üçüncü boyut ise, birlik su politikasının

şeffaf, ekili ve tutarlı bir yasal çerçeve gerektirmesidir. Bu boyutları barındıran bir direktifin hazırlanması, suyun ve kullanıcılarının geleceği için, yönetim stratejilerinin geliştirilmesi açısından gerekli görülmüştür.

Suyun etkin yönetiminin gerçekleştirilmesi için direktif kapsamında nehir havzaları yönetimi uygulaması baz alınmıştır. Bir nehir havzası, nehrin kaynağı ile sonlandığı yer arasında kalan ve nehre su veren tüm alanı kapsamaktadır. Nehir havzaları, idari ya da politik bölünmelerden ziyade doğal, hidrolojik sınırlara dayanır ve tatlı su sistemlerinin ve ekosistemlerin korunması ve sürdürülebilir kullanımının planlanması için en uygun birim ölçüğüdür (www.wwf.org.tr). Farklı sektörlerin ve kaynak kullanıcılarının bir arada düşünüldüğü, tehdit ve olanakların uzun vadeli değerlendirildiği ve bir alana yapılan müdahalenin yarattığı olumlu ve olumsuz etkilerin izlendiği en uygun ölçek havza olarak görüldüğünden, doğal kaynakların yönetiminde de havza ölçüğünün esas alınması uygun görülmüştür.

Nehir havzaları yönetimi, direktifin geniş olarak yer ve önem verdiği bir konudur. Direktifte, havza bölgesi olarak, nehir havzaları yönetimi için, ana birim olarak, bir ya da daha fazla komşu nehir havzalarının ilgili yeraltı suları ve kıyı suları ile birlikte oluşturduğu kara ve deniz alanı belirlenmiş ve bunun ülkeler ölçüğünde nasıl biçimlendirileceği şu ilkeler ile ortaya konmuştur:

1. Üye devletler, ulusal sınırları içinde bulunan nehir havzalarını belirleyecektir. Küçük nehir havzaları daha geniş nehir havzaları ile birleştirilebilir ya da uygun olan yerlerde komşu küçük havzalar birbirleriyle birleştirilebilir. Yeraltı sularının tam olarak belli bir nehir havzasını izlemediği yerler belirlenerek en

yakın ya da en uygun nehir havzası bölgesine dahil edilecektir. Aynı şekilde, kıyı suları belirlenerek, en yakın ya da en uygun nehir havzası bölgesine dahil edilecektir.

2. Üye devletler, kendi topraklarındaki nehir havzası bölgelerinde, direktifin kurallarının uygulanması için, uygun yetkili makamın belirlenmesi dahil, idari düzenlemeler yapacaktır. Üye devletler, direktifin amaçları bakımından yetkili makam olarak mevcut bir ulusal ya da uluslararası organı belirleyebilir.
3. Üye devletler, birden fazla üye devletin toprakların kapsayan bir nehir havzasının, bir uluslararası nehir havzası bölgesi oluşturmasını sağlayacaktır. İlgili üye devletlerin talebi üzerine, komisyon bu gibi uluslararası nehir havzası bölgelerini tahsis etmek üzere harekete geçecektir. Üye devletlerde, herhangi bir uluslararası nehir havzası bölgesinin kendi topraklarında yer alan bölümünde, direktifin kurallarının uygulanması için uygun yetkili makamın belirlenmesi dahil idari düzenlemeler yapacaktır.
4. Üye devletler, direktifin şartlarına uyulmasını ve özellikle bütün önlem programlarının, nehir havzası bölgesinin bütününde uygulanması için, koordinasyonunu sağlayacaktır. Uluslararası nehir havzası bölgelerinde, ilgili üye devletler koordinasyonu hep birlikte sağlayacak ve bu amaçla uluslararası sözleşmelerden doğan mevcut yapıları kullanabilecektir. Bu konuda da AB komisyonu, üye devletlerin talebi üzerine, harekete geçebilir.
5. Bir nehir havzası bölgesinin topluluk sınırları ötesine uzanması halinde, ilgili üye devlet ya da devletler, ilgili üye olmayan devletlerle, direktifin amaçlarının

nehir havzası bölgesinin tamamında gerçekleştirilmesi amacıyla uygun koordinasyonu kurmaya çaba gösterecektir (Aktaran: Özdiñ, 2006:160).

Direktif, belirlenen bölgeler doğrultusunda yapılması gereken düzenlemeleri de sıralamış ve gerekli nehir havzası planlarını oluşturmuştur. Bu ilkeler çerçevesinde, üye devletlerin ulusal sınırları içinde su havzalarını belirlemeleri, ilgili makamları yetkilendirmeleri ve idari düzenlemeleri yerine getirmeleri ve her havza için yönetim planı oluşturmaları beklenmektedir. Direktifin ülkelere yüklediği sorumluluklar mevcuttur. Direktif çerçevesinde “kirleten öder” yaklaşımının üye ülkelerde yaygınlaştırılması ve iyi bir su planlamasının yapılması için entegre programların geliştirilmesi, ülkelerin yükümlülükleri alanındadır. Bu doğrultuda, suyun fiyatlandırılması ve gerekli masrafların karşılanması da öncelikli konular arasındadır.

Ayrupa Birliği'nin öngördüğü su politikaları sadece üye ülkeleri değil, bu ülkeler ile ilişki içinde olan diğer devletleri de etkilemektedir. Bunların başında da Türkiye gelmektedir. Avrupa ile Akdeniz ülkeleri arasında oluşturulan, Avrupa-Akdeniz Ortaklığı'na Türkiye'de üyedir ve bu ortaklık kapsamındaki en önemli başlıklardan biri de, su konusudur (Özdiñ, 2006:168). Ortaklık su konusunda, iyi bir yönetimin uygulanması, optimum kullanımın gerçekleştirilmesi, kısa veya uzun vadeli kalkınma programları oluşturularak suyun planlamasının yapılması ile ilgili kararlar almıştır. Bu ortaklık çerçevesinde, mali protokoller imzalanmış ve AB üyesi olmayan ülkelerin de AB mali kaynaklarından yararlanabileceği kabul edilmiştir. Ortaklığın mali işbirliği boyutu olarak oluşturulan MEDA Programı kapsamında, Türkiye'de krediler kullanmıştır. Kullanılan bu kredilerin ülkemize yansması, özelleştirmelerin yaygınlaştırılması, suyun ticarileştirilmesi ve piyasalaştırılması olmuştur.

Türkiye’de Su Çerçeve Direktifi doğrultusunda, havza bazında birtakım projeler oluşturulmaya çalışılmıştır. Bunlardan bazıları:

- Konya Kapalı Havzası Projesi
- Büyük Menderes Havzası Entegre Nehir Havzası Yönetimi Planı Projesi
- Yeşilirmak Havzası Projesi
- Kelkit Havzası Gelişim Projesi
- Doğu Anadolu Su Havzası Rehabilitasyon Projesi
- Gediz Nehri ve Havza Yönetim Planı
- Ergene Havzası Çevre Düzeni Planı Projesi
- Porsuk Havzası Projesi (Koç, 2009:7)

Bu projeler kapsamında, havza bölgelerinin belirlenmesi, uzman kuruluşların oluşturulması ve havza planlarının yapılmasına ilişkin aşamalardan geçilmiş, detaylı programlar geliştirilerek, ekonomik analizler yapılmıştır.

Ancak Türkiye’nin Su Çerçeve Direktifi’ne uyumu konusunda büyük eksikliklerin mevcut olduğu ve bir an önce gerekli yasal düzenlemelerin ortaya konması gerekliliği kabul edilmiştir. Dünya çapında faaliyet gösteren Doğal Hayatı Koruma Vakfı’nın 2003 yılında yayımladığı “Su Kaynakları ve Sulak Alanlar İndeksi – Avrupa Su Kaynakları Politikasıyla İlgili Kritik Konular” adlı raporda; su politikaları değerlendirilen 23 Avrupa ülkesinden biri de Türkiye’dir (Özdiç, 2006:175). Bu rapora göre; Türkiye su yönetiminde halkın aktif katılımı ve bilgilendirilmesi, su kaynaklarının entegre yönetimi, su politikalarının belirlenmesi ve sınıraşan nehirlerin yönetiminde uluslararası işbirliği, tarımsal amaçlı su kullanımını azaltma,

barajlar ve nehirlerin yönetimi konularında yetersiz bir tablo çizmektedir. Avrupa Birliği'ne girmeyi hedefleyen Türkiye'nin, Su Çerçeve Direktifi'nin gerektirdiği yükümlülükleri tam olarak yerine getirmesi beklenmektedir.

Son yıllarda Türkiye'de yaşanan tartışmaların büyük çoğunluğu Avrupa Birliği'ne dahil olma konusunda yaşanmaktadır. AB'ye girebilmek için, sosyo-ekonomik bakımdan birçok değişiklik yapmaya çalışan Türkiye, uzun zamandan beri birliğin beklentilerin tam olarak karşılayamamıştır. Su konusunda da AB'nin ülkemizden birtakım beklentileri mevcuttur. AB'nin politikaları ve beklentileri genel olarak incelendiğinde karşımıza, özelleştirme, ticarileştirme ve piyasalaştırma gibi kavramlar çıkmaktadır. Birçok alanda olduğu gibi su hizmetleri ile ilgili olarak da, özelleştirme faaliyetleri gündeme gelmektedir. Türkiye için, su kaynaklarının havza yönetimi temelli bir yaklaşımla yönetilmesi, kamu kurumlarının üstünlüğünün özel sektöre doğru evrilmesi, suyun maliyetinin kullanıcılara yüklenerek fiyatlandırmasının piyasaya göre ayarlanması öngörülmektedir.

5) Türkiye'de Suya Yönelik Özelleştirme Girişimleri

1980'li yılların ortalarından itibaren Türkiye'de büyükşehirlerde su ve kanalizasyon işlerinin, neo-liberal küresel politikalar doğrultusunda özelleştirildiği gözlenmektedir. 1980'li yıllara kadar, İller Bankası ve Devlet Su İşleri'nin etkinliğinde gerçekleştirilen su hizmetleri, takip eden yıllarda yerelleştirilmeye ve özelleştirilmeye başlanmıştır. Daha önceki başlıklar altında da incelemeye çalıştığımız üzere, Türkiye'de dünya ölçeğinde yaşanan süreçten etkilenmiş ve hizmet sunumu, kamu sektörünün elinden özel sektöre aktarılmaya başlamıştır. Ülkemizde özelleştirme faaliyetleri; 4046 sayılı Kanun çerçevesinde, KİT, KİT statüsünde

olmayan ve hisselerinin çoğunluğu devlete ait kuruluşlar, devlete ait iştirakler, Hazine'ye ait paylar, Genel ve Katma Bütçeli idarelerin doğrudan hizmeti ile ilgili olmayan varlıklarının özelleştirilmesi; 3096 sayılı Kanun çerçevesinde, elektrik üretimi, iletimi ve dağıtımının özelleştirilmesi; 4161 sayılı Kanun çerçevesinde, Türk Telekomünikasyon AŞ. ve Katma Değerli Telekomünikasyon Hizmetleri vasıtasıyla verilen telekomünikasyon hizmetlerinin özelleştirilmesi kapsamında gerçekleştirilmektedir (Sarısu, 2003:13). Dünyada yaşanan dönüşüme bağlı olarak, ülkemizde özelleştirme faaliyetleri zararlı boyutlara ulaşacak kadar hız kazanmış ve pek çok önemli alanı kapsayacak şekilde yayılmıştır.

Türkiye, Beşinci Dünya Su Forumu'nun yapıldığı İstanbul şehri de dahil olmak üzere, başarısız su özelleştirmeleri sorununu birebir tecrübe etmiştir. Su hizmetlerinin sunumundaki bu başarısızlığın her biri çok geniş anlaşmalarla ilgilidir ve buna üç büyük su şirketi olan Veolia, Suez ve Thames Water de dahildir. Bu şirketlerle anlaşma yapılırken, üç temel özelleştirme şekli olan; imtiyaz sözleşmeleri, kiralama sözleşmeleri ve yap – işlet – devret modeli kullanılmıştır. Konuya ışık tutması açısından Türkiye'de yaşanan özelleştirme örneklerini incelemekte fayda vardır.

5. a) İstanbul Örneği

Kamu Hizmetleri Enternasyonu'nun (PSI) yaptığı bir araştırmaya göre; 1882 yılında, Veolia, İstanbul'da bir imtiyaz sözleşmesi imzalamıştır. Bu sözleşme, IMF koşullarının erken benzeri gibidir. Batı Avrupa ülkeleri, özellikle İngiltere ve Fransa, Osmanlı'da kamu finansmanının büyük bir kısmını ele geçirmiştir ve bu gücü batılı şirketlere imtiyazlar vermek için kullanmıştır. Yabancı şirketlere; tütün endüstrisini, trenyollarını, limanları ve su, elektrik ve gaz işlerini işletmek için tekeller sağlanmıştır.

1920'lerde Cumhuriyet kurulunca, yabancı şirketlerin komiteleri dağıtılmıştır. Yeni otorite, bu imtiyaz sözleşmelerinin kapsam, yatırım ve teknoloji bakımından yetersiz olduğuna karar vermiş, 1930'larda Veolia'nın imtiyazı kaldırılmış ve İstanbul'un su hizmetleri yönetimi, kamu kurumlarının yönetimine geçmiştir. Bu karar, sözleşmenin sadece ekonomik, sosyal ve teknolojik başarısızlığını değil, yeni kurulan bağımsız ve demokratik bir devletin kendine olan güvenini de yansıtmaktadır.

Günümüzde, geçmişten ders alınmadığı açıktır. Yeni kurulan bir devletin, kendi elverişsiz ekonomik koşullarını göz önünde bulundurmaksızın, bir ulusal bağımsızlık meselesi olarak, özel sermayeye "hayır" diyebilmesi mümkün olabilmişken, şu an yeni yatırımları özel sektör aracılığıyla gerçekleştirmeye çalışan hükümet, eski kazanımları da kaybetmektedir.

Beşinci Dünya Su Forumu'nun geçtiğimiz günlerde, İstanbul'da yapılmış olması, uluslararası sermaye için ülkemizin bir cazibe merkezi haline geldiğinin bir göstergesidir. Katılımcıların da yüksek akreditif ücretleri ödeyerek katıldıkları forumun hazırlık çalışmaları ve yapılması için çok büyük harcamalar gerçekleştirilmiştir. Bu forum da, İstanbul'da çeşitli grupların biraraya gelerek yaptıkları protesto girişimleriyle karşı karşıya kalmıştır. Forum ve diğer uyum politikaları çerçevesinde, ülkemizde özelleştirme çalışmalarının artan bir ivmeyle devam edeceği açıktır.

Yerelleşmeye bağlı olarak, İstanbul Büyükşehir Belediyesi'nin yapmış olduğu özelleştirme çarpıcı bir örnek teşkil etmektedir. 5 Mayıs 2009 tarihli Hürriyet gazetesi'nin aktarmış olduğu habere göre; İstanbul Büyükşehir Belediyesi, kendi ürettiği suyu araçlardan almaya başlamıştır. Belediyenin, 2005 yılından bu yana "su ve maden suyu alımı" adıyla

düzenlediği toplam bedeli 7 milyon 669 bin lira olan, 6 ihaleyi de, tek geçerli teklifi veren Zirve Gıda almıştır. Hamidiye Kaynak Suları AŞ.'nin 4 yıllık distribütörü Zirve Gıda, belediye şirketinin suyunu üzerine kar koyarak, tekrar İstanbul Büyükşehir Belediyesi'ne satmaya başlamıştır. Bu örnek, akıldışı yapılan özelleştirmelerin aynı zamanda adam kayırma şeklinde gerçekleşen siyasi bir tavır içinde yürütüldüğünü de göstermektedir.

5. b) Yuvacık Barajı

Türkiye'de İzmit yakınlarındaki Yuvacık Barajı, İngiliz şirketi Thames Water tarafından yap – işlet – devret modeliyle kurulmuştur. 1996 yılında imzalanan sözleşmede, suyun 15 yıl boyunca sözleşmede belirlenen fiyat üzerinden satışa sunulması karara bağlanmıştır. Ancak bu fiyat o kadar yüksektir ki; hem sanayi kullanıcıları, hem de komşu belediyeler tesisten su almayı reddetmiştir. Fakat Türk hükümeti, su alımını garanti etmiştir ve hedeflenen müşteriler bakımından karşılanamayacak su için, ödemeleri gerekenden çok fazla bir miktarla karşı karşıya kalmıştır.

Ülkemizde dış kaynak kullanılarak gerçekleştirilen bu proje, halkın kullanmadığı suyun parasını ödemek zorunda kaldığı ve uluslararası tahkimin gündeme geldiği başarısız projelerden biridir. Yap – işlet – devret modeliyle hazırlanan proje, yüksek maliyetli olmuş ve bu maliyet fazlasıyla suyun fiyatına yansıtılmıştır. Bu model ile, özellikle yüksek maddi kaynak ve ileri teknoloji gerektiren otoyol, tünel, köprü, havalimanı, baraj, sulama, içme ve kullanma suyu, arıtma tesisi ve kanalizasyon, elektrik üretim, iletim ve dağıtım gibi kamu yatırım ve hizmetlerinin gerçekleştirilmesini sağlamak için mevcut kamu finansman sıkıntısının yerli ve yabancı özel sektör tarafından sağlanacak kaynaklarla aşılması amaçlanmaktadır (Topçu, 2006:305). İzmit Belediyesi'nin yabancı şirkete devrettiği proje,

ağır borç yükü getirmiş ve Hazine'nin garantör olması nedeniyle, ortaya çıkan su faturalarından dolayı devlet büyük zarara uğratılmıştır.

Kasım 2003 tarihinde, Sayıştay, 9 eski bakan ve İzmit'in eski valisi hakkında yolsuzluk soruşturması yapılmasını talep etmiştir. 2005 yılında, Thames Water, Türkiye aleyhine, Hazine'nin garanti edilen miktarı ödememekte olduğu gerekçesiyle tahkim yoluna gitmiştir. Bir Dünya Bankası raporunda: "Proje hazırlama aşamasındaki yetersizlik, hazine garantilerinin uygunsuz olarak ortaya konması, ihalelerdeki rekabet eksikliği gibi unsurlar baştan itibaren yanlıştı. Hazinece, kullanılmayan su için çok büyük demeler yapıldı." şeklinde, proje hakkında bilgi yer almıştır (PSI, 2009:2).

Bu tür problemler, Türkiye'de imzalanan yap – işlet – devret modelindeki sözleşmelerin tipik özelliğidir. Devlet Kontrol Müfettişleri'nin yaptığı araştırmaya göre; bu tip kontratların hepsinde, düzensizlikler bulunmaktadır ve birçok projede hisse sahiplerinin sermayesine olan getiri, yıllık yaklaşık olarak % 320 civarındadır. Hizmet sunumu tam olarak gerçekleşmese de, proje neticesinde şirket garanti edilen tutarlar nedeniyle, beklenen getiriyi sağlamaktadır.

5. c) Antalya rneği

Uluslararası finans kuruluşları tarafından sağlanan, hibe ve krediler yoluyla gerçekleştirilen bir zelleştirme girişimi de Antalya'da gerçekleştirilmiştir. Antalya'daki zelleştirme, 1 milyon dolarlık bir kredi şeklinde, Dünya Bankası tarafından empoze edilmiştir. Kontrat 1996 yılında uluslararası bir özel şirket olan Suez'e tabi alt firmaya (ANTSU AŞ.) verilmiştir. Bu zelleştirme, şehir konseyi tarafından desteklenmeyip, Dünya Bankası tarafından zorlanmıştır.

Dünya Bankası, özel işletmecinin varolan personeli sadece % 50'sini çalıştıracağını belirtmiştir. Bunun sonucunda varolan personel, işten çıkılmaktansa, diğer belediye işlerine transfer olmayı tercih etmiştir. Aslında gelir getirmeyen suyun bedeli, sonunda, başlangıçta olduğundan (% 46), çok daha yüksek olmuştur (% 63) (PSI, 2009:2).

Suez, su fiyatlarının iki katından daha fazla olmasını ve kanalizasyon fiyatlarının on kattan daha fazla olmasını talep etmiştir. Belediye reddettiğinde Suez'e tabi şirket, 2002 yılında kontratı feshetmiştir. Hizmet belediye tarafından üstlenilmiş ve su fiyatları takip eden yıllarda biraz daha düşmüştür. Şu an Antalya'nın su hizmetleri; 1994 yılında kurulan, Antalya Su ve Atıksu Genel Müdürlüğü (ASAT) tarafından yürütülmektedir.

5. d) ÇALBİR Örneği

Ülkemizde dış kredi kullanılarak yapılan içme suyu ve kanalizasyon projelerinden biri de, Çeşme – Alaçatı Su Temini ve Kanalizasyon Projesi'dir. Uluslararası İmar ve kalkınma Bankası (Dünya Bankası) ile yapılan kredi anlaşmasının borçlusu, Çeşme ve Alaçatı Birliği (ÇALBİR)'dir (Topçu, 2006:380). Bu proje, bir yandan belediye birlikleri, diğer yandan uluslararası finans kuruluşlarından temin edilen krediler yardımıyla gerçekleştirilen, ortak bir projedir. 1987 yılında, İller Bankası'nın yeterli finansmanı sağlayamamasından dolayı uygulanamayan proje için, daha sonra dış kredi sağlama yoluna gidilmiştir. 1998 yılında ise, Dünya Bankası ile, 13,1 milyon dolar tutarında bir kredi anlaşması imzalanmıştır.

ÇALBİR, yetkili kılındığı alanda tüm altyapı hizmetlerini yürütmek üzere kurulmuştur. Yetki alanında olmamakla birlikte, kendisini çevre köylere su ya da çöp hizmeti satacak bir kurum olarak tanımlamıştır (Topçu, 2006:383). Dünya Bankası ile imzalanan kredi anlaşması, bankanın verdiği diğer kredilerde olduğu gibi, hizmet sunumunun özelleştirilmesini ve piyasa

koşullarının işlerlik kazanmasını öngörmektedir. Projenin hedefleri arasında şunlar sayılmaktadır:

- Çeşme – Alaçatı bölgesinde, su temini ve kanalizasyon hizmetlerinin yönetimi için yeni kurumsal yapılanmayı gerçekleştirmek,
- Özel işletmeci tarafından idare edilerek söz konusu hizmetlerin etkinliğini arttırmak,
- Söz konusu bölgede su kalitesi, kanalizasyon hizmetleri ve çevre koşullarını iyileştirmektir.

Diğer kredilerde olduğu gibi, bu kredi anlaşmasında da, kredi veren kuruluşa, yine birtakım mali taahhütlerde bulunulmuştur. Su fiyatlarının düzenli olarak ayarlanması, gerekli masrafların karşılanması, yatırım programına gerekli katkıların yapılması gibi bazı garantiler verilmiştir.

Dünya Bankası, projenin uygulanmasına ilişkin 22 Haziran 2005 yılında bir rapor hazırlamıştır. Raporunda, etkinlik performans hedeflerinin yani kayıplar (faturalandırılmayan su) ve su birim başına işletme maliyetlerinin başarısız olduğu kabul edilmiştir (Topçu, 2006:391). Bu proje de, beklenen hedeflere tam olarak ulaşamamış ve etkinlik açısından başarısız olmuştur.

Belediye birlikleri eliyle yürütülen faaliyet, diğer konularda da incelediğimiz gibi, hizmet sunumunun kamu sektöründen özel sektöre aktarılmasında etken olmaktadır. Yerel yönetimin, yerine getirmediği görevi, finansal eksikliklerin giderilmesi amacıyla özel şirketlere devretmesi çok sık karşılaşılan bir durum haline gelmiştir. Özel sektörün faaliyetleri

ise, hizmet sunum kalitesinde düşüş, yüksek fiyat ve tarifler, borç yükü ve temel hizmetlere erişememe ile sonuçlanmıştır. Oysa ki birincil olan, kamu mekanizmasının etkin çalışması ve temel hizmetlerin yerine getirilmesi görevinin kamu sektöründe olmasıdır.

5. e) Bursa Örneği

Bursa, sanayi ve turizm bakımından gelişmiş bir şehir olarak, Türkiye ekonomisine katkısı olan önemli illerdendir. Ancak son dönemde, diğer şehirlerde olduğu şebeke suyunun içme suyu olarak kullanılmaması nedeniyle artış gösteren şişe ya da damacana su, Bursa'da da yaygınlaşmış ve şirketler önemli su kaynaklarının olduğu yerleri, özellikle de Uludağ'ı, mesken tutmuş ve önemli ölçüde suyu çekmeye ve şişelemeye başlamışlardır.

TMMOB'un hazırladığı Su Raporu'nda (2009:63), Bursa'nın da özelleştirme faaliyetlerine sahne olduğu bilinmektedir. 1997 yılında Bursa Büyükşehir Belediyesi Su ve Kanalizasyon İşletmesi Genel Müdürlüğü'nde özelleştirme çalışması yapılmış ve bir ihale şartnamesi hazırlanmıştır. Şartnamedeki, "Bu özelleştirme ihalesine girecek olan bir şirketin en az 400 bin nüfuslu bir şehrin su işletmesini yapmış olması gereklidir." ifadesi en başından ihalenin belli bir şirket için açıldığını kanıtlar niteliktedir. Özelleştirme, belediyenin yeni yatırımlar için Dünya Bankası'ndan kredi talebinde bulunması ve DB'nin önkoşul olarak özelleştirmeyi istemesi üzerine gündeme gelmiştir. Sendikaların mücadelesi sonucu, Belediye Başkanı, özelleştirme girişiminden o dönem için vazgeçmiştir, ancak bu yöndeki çalışmaların halen devam ettiği bilinmektedir.

5. f) Çorlu Örneği

Belediye su hizmetlerine özelleştirmek için, 2006 yılında ihale açmış, ancak sonra ihaleyi iptal ederek, pazarlık usulüyle 35 yıllığına ve 185 trilyon bedel ile Tepe – Akfen Su

Kanalizasyon AŞ.'ye (TASK) su hizmetlerini devretmiştir. Kamuoyundan gizlenen bu satıştan, Çorlu halkı, TASK AŞ. tarafından işçi alımı başlamasıyla haberdar olmuştur (TMMOB, 2009:63).

Çorlu halkı, konuyu Danıştay'a intikal ettirmiş ve Danıştay'dan gelen olumlu yanıt üzerine, dosya İçişleri Bakanlığı'na gönderilmiştir. Çorlu'nun 60 bin abonesinin hiç artmayacağı üzerinden 35 yıllık su bedeli hesaplandığında, şirketin 700 trilyon kazanacağı öngörülmektedir. Çorlu örneği, yerel yönetimler eliyle gerçekleştirilen özelleştirme örneklerindedir. Son zamanlarda yerel yönetimlerin finansman kaynağı bulabilmek için, özel şirketlere temel hizmet alanlarını açmaları, sadece halkı değil, kurumları da zarara uğratmaktadır.

5. g) Ankara Örneği

Neo-liberal politikalar çerçevesinde zaafa uğratılan kamu yönetimi yerine, girişimci yöneticilik ve kısa vadeli, rant yaratıcı programlar yerleştirilmeye çalışılmaktadır. Bunun sonucunda, kamu hizmetleri özel sektör tarafından kalitesiz ve kıstlı olarak yerine getirilmektedir. Yerel yöneticilerin yatırım önceliklerini, halkın ihtiyaçlarını karşılayacak temel alanlara yapmak yerine, keyfi olarak daha çok rant sağlayacakları alanlara kaydırmaları, kurumları zarara uğratmaktan ve halkın mağdur olmasından başka işe yaramamaktadır. Başkentte olduğu gibi, eğer zamanında gerekli yatırımlar yapıp, önlemler alınsaydı, su şebekesinin eski olmasından dolayı meydana gelen kaçak ve kayıplar en aza indirilebilirdi.

Son dönemde Ankara'da yaşananlar, sadece yeni politikaların sebep olduğu bir mağduriyet değil, uygulamaların başında olan yöneticilerin de başarısızlıklarıdır. Özelleştirmeleri kademe kademe uygulayan belediye yönetimi, başkent halkını susuzlukla

karşı karşıya bırakmakla kalmamış, suyun fiyatını da fazlasıyla artırmıştır. Ankara Büyükşehir Belediyesi, önce sayaç okuma işlemlerini taşeronlaştırmış ve sonra kademeli su tarifesi uygulamasına başlamıştır. Su tüketimine keyfi bir sınır koyulmuş, tesisat abonelerinin bu sınırı aşmaları durumunda, aşılan kısım için çifte tarifeden ödeme yapma zorunluluğu getirilmiştir. Keyfi olarak faturalandırma periyodunun artmasının gerekçesi, birçok kent sakini tarafından, bir aylık fatura periyotlarında 10 metreküplük suyun aşılamayarak tahsilatların zamlı tarifeden yapılamamsıdır (TMMOB, 2009:64)

Faturalandırma periyotlarının 45 güne çıkarılması ile faturalandırma bedelleri çifte tarifeye sokularak, Ankara halkı için pahalı su dönemi başlatılmıştır. Belediye tarafından uygulanan, kademeli su tarifesi ve 45 günlük faturalandırma dönemi ile, Ankara’da yaşayan yoksul kesimin ve emekçi kitlelerin gelirlerinin büyük bir kısmı su için harcanır hale gelmiştir. Belediyenin keyfi uygulamaları, gelir düzeyi olan halkı, mağdur etmeye başlamıştır. Türkiye’nin başkentinde, su kesintilerinin artması nedeniyle, insanlar evlerinden bir hayli uzak çeşmelerden su taşır olmuştur.

Bütün bunlara karşın, açılan davalar, belediyenin lehine sonuçlanmaktadır. ASKİ tarafından suyun kademelendirilmesi ve 45 günlük okuma dönemine ilişkin uygulamanın iptali için, Tüketici Hakları Derneği tarafından 26.03.2007 tarihinde Ankara İdare Mahkemesi’nde açılan iptal davası belediye lehine sonuçlanmıştır, fakat temyiz hakkı verilmiştir. Dava şu an, Danıştay’da devam etmektedir ve suyun periyodik tarifelenmesinde tekrar 30 güne geçilmiştir (TMMOB, 2009:64). Bunun yanısıra, TMMOB Peyzaj Mimarları Odası ve Mimarlar Odası Ankara Şubesi tarafından 2007 yılında, Ankara Cumhuriyet Başsavcılığı’na Belediye Başkanı İ.Melih Gökçek ve ASKİ Genel Müdür İhsan Fincan hakkında suç

duyurusunda bulunulmuştur. Ankara’da yaşanan su kesintileri ile ilgili olarak, Ankara’nın su temin sistemi ve Kızılırmak suyunun Ankara’ya getirilmesi sürecinde yaşanan usulsüzlükler nedeniyle, ilgili kamu görevlilerinin kanun ile kendilerine yüklenmiş olan görevin gereklerine aykırı hareket etmek ve görevinin gereklerini yapmaktan gecikme göstererek kişilerin mağduriyetine ve kamu zararına yol açmak gerekçeleri ile suç duyurusunda bulunulmuş ve soruşturma talep edilmiş, fakat bir sonuç alınamamıştır.

ASKİ’nin diğer bir uygulaması ise, ön ödemeli su sayacı uygulamasıdır. Su Raporu’nda aktarılan örneğe göre; bir yurttaşın su sayacı, borcu nedeniyle sökülmüş, yurttaş daha sonra borcunu kapatmış, fakat ASKİ borcunun yanısıra kendisinden 300 TL ek ödeme yapmasının karşılığında eski sayacının yerine kartlı su sayacının takılacağını söylemiştir. 300 TL ödeme gücü olmayan yurttaş, ASKİ’ye dava açmıştır. Ankara Büyükşehir Belediyesi tarafından kartlı sayaçların satış ve montaj işleri ile ilgili yetkilendirilen ASKİ’nin, işlemleri Ankara 11. İdare Mahkemesi tarafından durdurulmuştur.

Görüldüğü gibi, belediyenin yapması gereken yatırımları zamanında yapmaması ve yükümlülüklerini getirmemesi aksaklıklara neden olmakta, başkent halkı mağdur edilmektedir. Belediyenin taşeronlarıyla gördükleri hizmetlerin kalitesi zamanla düşmekte ve su kesintileri ile yüksek su faturaları yoksul Ankara’lılar için büyük bir külfet olmaktadır.

Türkiye’de son yıllarda hızla artan özelleştirme örnekleri fazlasıyla mevcuttur. Yaşanan yolsuzluklar, kayırmacı politikalar, usulsüz ihaleler, rüşvet ve yüksek faturalar yerel yönetimlerin keyfi uygulamaları nedeniyle dezavantajlı kesimler ve kamu kurumları açısından telafisi güç sorunlara yol açmaktadır. Kamu mekanizmasının daha güçlü bir denetim sistemini

hayata geçirmesi, yaşanan süreçte önceliklidir. Kamu yararı gözetilmeksizin, rant amacıyla sunulan hizmet, sosyal dayanışma ruhunu ve adalet anlayışını zedelemektedir.

6) Türkiye İçin Su Politikası Önerileri

Hızla artan nüfusun enerji ve gıda ihtiyaçlarını karşılamak için, su kaynaklarının geliştirilmesine ve mevcut kaynakların korunmasına öncelik verilmelidir. Ancak yaşanan süreç göstermiştir ki; Türkiye’de sosyal ve ekonomik olarak kalkınma hedeflerine ulaşmada sistematik bir yol izlenmemekte ve su kaynaklarının arzının artırılması için yeterli çalışmalar yapılmamaktadır. Türkiye’nin su politikası; Kibaroglu’nun belirttiği üzere (2009:48); ithal enerji kaynaklarına bağımlılıktan kurtulma, tarımsal üretimi artırma ve gıda güvenliğini sağlama, kentsel, kırsal ve endüstriyel alanlardaki artan su ihtiyacını karşılama, ülke içindeki bölgesel, ekonomik ve sosyal dengesizlikleri giderme, halkın hayat standardını yükseltme hedefleriyle eşgüdümlü olarak gerçekleştirilmelidir.

Dünya Bankası’nın açıkladığı raporlarda, az gelişmiş ülkelere krediler kapsamında dayatılan; suyun ekonomik bir mal olduğu önkabulü üzerine kurulu yaklaşım ve su piyasası oluşturmaya yönelik girişimler, Türkiye için kabul edilmemesi gereken siyasi kararlardır. Tam maliyete dayalı fiyatlama, kamunun suyla ilgili sübvansiyonlarının kaldırılması ve suyun yönetiminde desantralizasyonun gerçekleştirilmesi, diğer ülke örneklerinde görüldüğü üzere, suya erişimde adaletsizliğe yol açmakta ve dezavantajlı kesimleri göz ardı etmektedir. Toplumsal refahın tesisi, su hizmetlerinin kamu hizmetleri kapsamında değerlendirilmesi ile mümkündür.

Küresel neo-liberal politikaların ve bunların uygulayıcısı konumundaki uluslararası finans kuruluşlarının amacı; su kaynaklarının mülkiyetinin ve su hizmetlerine ilişkin faaliyetlerin yürütülmesinin kamu kesiminin elinden alınarak, çok uluslu şirketlere verilmesidir. Ancak kamu yararı için, su hizmetlerinin yerine getirilmesi devlet tarafından gerçekleştirilmelidir. Dünya genelinde sadece belli başlı özel şirketler eliyle yürütülen bu hizmetlerin, kamu yararı için yapılmadığı, tek amacın çok karlı bir alan olan su hizmetlerinin sunumundan nemalanmak olduğu açıktır.

Güler'in de vurguladığı gibi (2009:3); küreselci politikalara karşı Türkiye nezdinde temel alınması gereken birtakım politikalar mevcuttur. Ulusal siyasal sınırların hesap dışı bırakılması ve uluslararası yönetimlerin suyun yönetiminde söz sahibi olması anlamına gelen, doğal-coğrafi sınırlarda bütünleşik havza yönetimi yerine; ulusal siyasal sınırların esas sayıldığı, siyasal-coğrafi sınırlarda bütünleşik nehir havzası yönetimi tercih edilmelidir. Yerli ve yabancı tekellerin üye olacakları bir "üst kurul" ya da "su konseyi" kurulması ve su işlerinin özelleştirilmesi demek olan, su yönetiminde özerklik ve yerellik esaslarının kabulü yerine; su yönetimini merkezden yönetim esaslarına göre gerçekleştiren ve yerinden yönetim kurumlarının buna yardımcı roller üstlendiği, su yönetiminde, merkeziyetçilik ilkesinin kabulü gerekmektedir. Su yönetiminde ulusal planlama ve yönetimin değil, küreselci standartların egemenliğinin sağlanması esasına dayalı, devlet tarafından Çevre Bakanlığı'nın ve üst kurulların yetkilendirilmesi kararına karşı; su yönetiminde ulusal planlama ve yönetimin temel dürtüsü olan, halkın ve ulusal üretimin suya olan ihtiyacı olmasına bağlı kalarak, devlet tarafından Bayındırlık Bakanlığı'nın yetkilendirilmesi sağlanmalıdır. Suyu ihtiyaca göre sunmak değil, satma esasına göre sunmak anlamını içeren talebe dayalı yönetim anlayışı

yerine; suyun halkın ihtiyacına göre kamu hizmeti esasına göre toplumsal ihtiyaç odaklı olarak yönetmek zorunludur. Su yönetiminin dünya devi özel şirketlerin yönetimine verilmesi şeklinde oluşan, özel-kamu ortaklığı ya da özel sektör eliyle işletme yerine; yerel kamu idareleri ve kooperatifler eliyle işletme kabul edilmelidir. Küreselci neo-liberal politikalar yerine, kamu sektörünün başat rolü üstlendiği, ulusal politikalar benimsenmelidir.

SONUÇ

Dünya sistemini derinden etkileyen küresel ölçekli politikalar, dünya ekonomisinde zengin – yoksul kutuplaşmasını daha keskin bir hale getirirken, kuzeyin egemenliğini pekiştirmiş, güney ülkelerinin mevcut ekonomik koşullarını ağırlaştırmıştır. 1980’li yıllardan sonra, az gelişmiş ülkelerde, daha önceki yıllarda, ulusal bağımsızlık ve ulusal egemenlik temelinde gerçekleştirilmeye çalışılan kalkınma, uluslararası yabancı sermayenin müdahalesiyle yön değiştirmiş, küreselleşme ile, kalkınmada öncü rolü üstlenen ulus devletler hedef alınmıştır. Ekonomik zaafiyete uğratılan devletlerin, ihtiyaç duyduğu finansal destek karşılığında ise, uluslararası finans kuruluşları tarafından özelleştirme uygulamaları

dayatılmıştır. Kamu sektörü eliyle yerine getirilmesi gereken temel hizmetler, özel sektöre kaydırılarak, kamu faaliyetleri daraltılmıştır.

Kamu hizmetlerinin özel sektöre tamamen veya kısmen devri sonucunda, hizmetlerin sürekliliği kesintiye uğramış ve bedelleri yükselmiştir. Hizmetlerin özelleştirilmesi ve metalaşması, kamu yatırımlarının yeterli olmadığı ve devletin sırtında yük olduğu argümanlarıyla desteklense de, asıl olan özelleştirmeler sonrasında, şirketlerin ya da taşeronlarının üzerlerine düşen yükümlülükleri tam olarak yerine getirmediğidir. Özelleştirmelerle şirketler muazzam karlar elde ederken, zengin kesimler suya rahatlıkla ulaşabilmekte, fakat yoksul kitleler bundan mahrum kalmaktadır.

Su, sadece insanlar için değil, tüm canlılar için temel bir maddedir. Yaşam koşullarının değişmesi ile kullanım alanları genişleyen suya olan talep, her geçen gün daha da artmaktadır. Ancak su kaynakları, iklim değişikliği, küresel ısınma, yanlış kullanım ve kirleticiler nedeniyle azalma tehlikesi ile karşı karşıyadır. Azalan suyun, kullanım ve değişim değerinin yüksek olması, ikame edilememesi, suyu özel şirketler açısından cazip hale getirmiş ve bugün büyük ve karlı bir “su pazarı”ndan söz edilmeye başlanmıştır. Ulusötesi sermaye, su hizmetlerini de kapsayacak şekilde yayılmaya başlayarak, bu pazarda söz sahibi olabilmek için sınırsız rekabet ortamında faaliyet alanını genişletmiştir.

Sağlıklı bir yaşam için en temel girdi olan su, kamunun yararına geliştirilenecek politikalar çerçevesinde, halkın en kolay ulaşabileceği madde olması gerekirken, bugün neo-liberal politikalar doğrultusunda hareket edilmektedir. Dünyanın birçok yerinde susuzluk insan yaşamını tehdit ederken, olanakları elverişsiz olanların ya da parası olmayanların suya erişememesi veya kirli suları tüketmek zorunda kalması demek, devletin ve yerel yönetimlerin

üzerlerine düşen görevleri yerine getirmedikleri anlamına gelmektedir. İçme suyu ve kanalizasyon yatırımlarının devlet eliyle, insan sağlığı gözetilerek yerine getirilmesi zorunludur. Günümüzde devlet kurumlarının kamu hizmetlerini sağlamadaki rolü değiştirilmek istenmekte ve su hizmetleri özel sektöre tahvil edilmektedir. Özelleştirmeler göz önüne alındığında, sudan kaynaklanan hastalıklardan en çok ölümün gerçekleştiği Afrika ülkelerinde, bugün çok uluslu şirketlerin denetiminde olan su hizmetleri nedeniyle ölüm oranlarının azalmadan sürmekte olduğu ortaya çıkacaktır. Temel amaç kar elde etmek değil, toplumun sağlığının gözetilmesi olmalıdır.

Suyun temel bir insan hakkı olarak değil de, ekonomik bir mal olarak algılanması suyun metalaştırılması sürecini hızlandırmıştır. Suyun metalaştırılması, ülkelere çok farklı boyutlarda zararlar vermektedir. Ulusötesi şirketlerin ülkeler nezdinde faaliyet alanlarının genişletmesi, ulus devletleri tehdit etmekte; özel sektörün genişlemesi, kamu yatırımlarını daraltarak, kamu sektörünün küçülmesine sebep olmakta; korumaya muhtaç kesimlerin suya erişimi engellenmekte ve suyu sağlamak için ödemek zorunda oldukları bedeller yükselmekte; suyu piyasa fiyatından satın almak zorunda olan emekçi kesimin giderleri artmakta ve tarım sektöründe çalışanların ürünleri için gerekli olan suyun pahalı olması nedeniyle üretim kesintiye uğramakta, bununla birlikte işsizler ordusuna yeni kişiler katılmaktadır.

Gelişmiş veya az gelişmiş ülkelerin varlıklı insanları, evlerinde tükettikleri suyun miktarını ya da bunun için ne kadar ücret ödediklerini bilmez veya hesabını yapmazken; yoksul halk, zaten sürekli kesintiye uğrayan su için, çok yüksek faturalar ödemektedir. Su kıtlığının ya da israfının suyun yeniden fiyatlandırılmasıyla aşılacağını düşünen ekonomistlerin, geliştirdikleri yanlış politikaların bedelini, gelir seviyesi düşük olan insanlar

karşlamak durumunda kalmaktadır. Evsel kullanıma yönelik su faturalarının ve bunlara yüklenen vergilerin yüksek olması, korumaya muhtaç kesimin suya erişimini engellemektedir. Bunun yanısıra, son zamanlarda şebeke suyunun yeterince temiz olmamasından kaynaklı olarak, gittikçe artan sayıda insan, su ihtiyacını şişe suyundan karşılamaktadır. Şebeke suyunun faturasını karşılayamayan halkın, şişelenip satılan suyun bedelini karşılaması beklenemez. Bu durum, ekonomik koşulları elverişli olmayanların, yaşam haklarının gaspı anlamına gelmektedir. Zengin kesimlerin, arabalarını yıkamak ya da evlerinin çevresinin güzelliğini pekiştirmek amacıyla yetiştirdikleri çiçekleri sulamak için kullandıkları suyun önemi, yoksul kesim için daha anlamlıdır.

Yaşanan deneyimler göstermiştir ki; Dünya Bankası, Uluslararası Para Fonu, Dünya Ticaret Örgütü, Avrupa Birliği, çokuluslu şirketler ve onların taşeronlarıyla yürütülen faaliyetler sonucunda; özellikle yüksek gelir getiren kurumların özelleştirilmesiyle ciddi gelir kaybıyla karşı karşıya kalınmış, toplum sosyal güvenlik, sağlık, parasız eğitim, temiz su ve kanalizasyon hizmetlerine erişimden mahrum kalmış, vergi yükü ve zamlar daha da yükselmiş, dışa bağımlılık artmış, istihdamın azalmasıyla büyük bir işsizler ordusu oluşmuş, ücretler düşmüş, tekelleşmeye zemin hazırlanmış, yoksulluk ve eşitsizliğin yanısıra çevre tahribatı da büyük boyutlara ulaşmıştır. Ayrıca ortaya çıkan yolsuzluk, rüşvet ve yozlaşma da özelleştirme sürecinin diğer bir boyutu olarak karşımıza çıkmaktadır. Piyasa her sorunu çözer sloganıyla harekete geçenlerin, özelleştirmelerin yarattığı sorunlardan dolayı, yanıldıkları ortadadır.

Su hizmetleri konusunda, küresel su aktörlerinin az gelişmiş ülkelere sağladığı uluslararası destek, sadece özel sektörün teşvik edilmesine yönelik baskıcı girişimler olarak

kalmamalı; kamu sektörünün elde ettiği başarılar göz önüne alınarak, kamu politikalarının geliştirilmesi sağlanmalıdır. Uluslararası destek, devlet politikalarını etkileyecek ya da kontrol edecek şekilde müdahale etmemeli, kamu politikalarının gerçekleştirilmesi için gerekli alanın yaratılması konusunda teşvik edici olmalıdır. Uzun vadede kamu hizmeti sağlayabilecek kurumlar desteklenmelidir.

Su hizmetlerinin geliştirilmesi yönündeki politikalar, uluslararası ve ulusal politik programların birer parçasıdır. Sivil toplum örgütlerinden, tüketicilerden ve çevrecilerden daha iyi ve daha kapsamlı su hizmetlerine yönelik taleplerin yerine getirilmesinde hükümetler ve kamu kurumları merkezi bir yerdedir. Bu nedenle, sadece özel sektörün teşvik edilmesi yeterli olmadığı gibi, sakıncalıdır. Aksi halde su ve sağlığa sahip olan tek insanlar, onları sağlayan ticari şirketlere yeterince kar kazandırabilecek kadar çok harcama yapabilen insanlar olacaktır. Ödeme yapamayan insanlara, su hizmetinin ücretsiz olarak, özel şirketler tarafından sağlanamayacağı bilinen bir gerçek olduğuna göre –çünkü şirketler kar getirmeyen alanlara yatırım yapmaz ve toplumsal fayda gözetmezler- parası olmayanın yaşam hakkı da tehlikeye girmektedir. Toplumsal dayanışmanın gerçekleşmesinin, suyun adil dağılımının sağlanmasına ve sosyal politika unsuru olarak su hizmetlerinin sunumunun korumadan mahrum kesimlerin hakları gözetilerek yerine getirilmesine bağlı olduğu unutulmamalıdır. Su adaletini sağlamak, sadaka ile gerçekleştirilemez.

KAYNAKÇA

Avrupa Birliği Nedir?, (2002), Derleyen: Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği,
www.tobb.org.tr, Erişim Tarihi: 15.05.2009

Akarsular ve Yapıları, (2009), www.cografya.artshost.com, Erişim Tarihi: 11.01.2009

Aysu, A., (2008), Su ve Tarım, www.karabasan.co.tr, Erişim Tarihi: 04.11.2008

Barlow, M., (2008), **Mavi Sözleşme: Küresel Su Krizi ve Su Hakkı Mücadelesi**, Çeviren:
Barış Cezar, Yordam Kitap, İstanbul

Bond, P., (2009), Piyasalaştırmaya Karşı Bir Yanıt: Metadışıştırma ve Temel Hizmetlere
Ulaşım Hakkının Savunulması, www.sendika.org, Erişim Tarihi: 10.02.2009

- Boratav, K., (2008), Su Kavgaları: Sıra Türkiye’de Mi?, www.sendika.org, Erişim Tarihi: 18.07.2008
- Buzullar, (2009), www.cografya.gen.tr, Erişim Tarihi: 05.03.2009
- Corcuff, P., (2005), **Siyasetin Büyük Düşünürleri, Siyaset Felsefesinde Eleştirel Güzergahlar**, Çeviren: Aziz Ufuk Kılıç, Versus Kitap Yayınları, İstanbul
- Çınar, T., Özdiñç, H., (2006), **Su Yönetimi: Küresel Politika ve Uygulamalara Eleştiri**, Memleket Yayınları, Ankara
- Demirer, T., (1999), **Brecht Bitti, Futbol Verelim! Post-Modern Müdahale ve Başkaldırı İmkani**, Öteki Yayınevi, Ankara
- Demirer, G.N., Demirer, T., Duran, M., Ertan, B., Özdemir, F., Tümay, İ., Torunoğlu, E., (1997), **Ve Kirlendi Dünya**, Öteki Yayınevi, Ankara
- Denizler, (2009), www.bilim.org/forum, Erişim Tarihi: 05.01.2009
- Dursun, A, (2006), **Kutsal Topraklar ve Paylaşılamayan Sular: Fırat – Dicle**, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul
- Durmazuçar, V, (2003), **Orta Doğu’da Suyun Artan Stratejik Değeri**, IQ Kültür Sanat Yayınları, İstanbul
- Dünya Su Konseyi, (2009), www.gap.gov.tr , Erişim Tarihi: 05.05.2009
- Fırat, M., (2009), Su ve Sağlık: Su Kirliliği ve Yerleşimler, www.istabip.org.tr, Erişim Tarihi: 25.03.2009
- GANAs: Su Kamununun Elinde Kalsın!, (2008), Derleyen: Tümbelsen,, www.tumbelsen.org.tr, Erişim Tarihi: 04.11.2008
- Gleick, P., (2007), The Human Right To Water, Pasific Institute

- Göller ve Özellikleri, (2009), www.forumturka.net/forum, Erişim Tarihi: 10.01.2009
- Güler, B.,A., (2005), **Yeni Sağ ve Devletin Değişimi: Yapısal Uyarılama Politiaları 1980-1995**, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara
- Hall, D., (2005), **Reclaiming Public Water: Achievements, Struggles And Visions From Around The World**, Transnational Institute, Amsterdam
- Hall, D., Lobina, E., (2009), The Private Sector In Water In 2009, www.psiu.org, Erişim Tarihi: 20.03.2009
- Hall, D., Lobina, E., (2006), Water As A Public Service, www.psiu.org, Erişim Tarihi: 05.03.2009
- Hall, D., (2008), Kamu Hizmetleri İşe Yarar, www.world-psi.org, Erişim Tarihi: 12.04.2009
- Harp Akademileri, (2001), **Türkiye'nin Su Potansiyeli ve Potansiyelin Kullanılması**, Harp Akademileri Basımevi, İstanbul
- Kapan, İ., (2007), **Dünyayı Su Savaşları mı Bekliyor? Suyun Stratejik Dalgaları**, Babıali Kültür Yayıncılığı, İstanbul
- Kartal, F., (2008), Suyun Metalaşması, Suya Erişim Hakkı ve Sosyal Adalet, Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü Yayınları
- Kıran, A., (2005), **Orta Doğu'da Su: Bir Çatışma Ya Da Uzlaşma Alanı**, Kitavevi Yayınları, İstanbul
- Koray, M., (2008), **Sosyal Politika**, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara

- Lenin, V.I., (1997), **Marks, Engels, Marksizm**, Çeviren:Vahap Erdoğan, Sol Yayınları, Ankara
- Manisalı, E., (2002), **Türkiye ve Küreselleşme**, Derin Yayınları, İstanbul
- Marks, K., (2007), **Kapital**, Birinci Cilt, Çeviren: Alaattin Bilgi, Sol Yayınları, Ankara
- Marks, K., (1998), **Komünist Manifesto**, Çeviren: Muzaffer Erdost,Sol Yayınları, Ankara
- Marks, K., (1993), **Ekonomi Politik ve Felsefe Yazıları**, Çeviren: Sevim Belli, Sol Yayınları, Ankara
- Minibaş, T., (2008), Globalizmde Suyun Ekonomi Politikası, www.turkelminibas.net, ErişimTarihi: 04.11.2008
- Neden Havza Ölçeği ve Entegre Havza Yönetimi, (2009), www.wwf.org.tr, Erişim Tarihi: 07.05.2009
- Özbilen, V., (2007), “Su Hakkı ve Planlama İlişkisi”, Planlama Dergisi, S.3/4
- Postel, S., (2008), Susuzluk Sorunu, www.tema.org.tr, Erişim Tarihi: 11.02.2009
- Robert, J., (2003), **Suyun Ekonomi-Politikası**, Ütopya Yayınevi, Ankara
- Rosen, M., Wolff, J., (2006), Çeviren: Sevda Çalışkan, Hamit Çalışkan, **Siyasal Düşünce**, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara
- Salihoğlu, S., (2009), Su Forumları ve İstanbul 2009, Haber Bülteni
- Sarısu, A., (2003), Dünyada ve Türkiye’de Özelleştirme, www.gop.edu.tr, Erişim Tarihi: 12.01.2009
- Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, (2001), **Su Havzaları Kullanımı ve Yönetimi: Özel İhtisas Komisyon Raporu**, Devlet Planlama Teşkilatı Yayınları, Ankara

Sweezy, P., (2008), Kapitalizm ve Çevre, www.halkinhaklari.com, Erişim Tarihi: 15.10.2008

Şimşek, B., B., (2007), **Su Sektöründe Reform Hareketleri: Yeni Politika Arayışları ve**

Rekabet Olanakları, Rekabet Kurumu yayınları, Ankara

TMMOB Su Raporu, (2009), www.tmmob.org.tr, Erişim Tarihi: 20.03.2009

Tomanbay, M., (2008), **Dünyada Su ve Küresel Isınma Sorunu**, Phoenix Yayınları, Ankara

Ulusoy, K., (2007), **Küresel Ticaretin Son Hedefi: Su Pazarı**, Kristal Kitaplar Yayınevi,
Ankara

Weber, M., (2005), Çeviren:Taha Parla, **Sosyoloji Yazıları**, İletişim Yayınları, İstanbul

World Water Council “About Us”, (2009), www.worldwatercouncil, Erişim Tarihi:
08.05.2009

Yeldan, E., (2005), **Küreselleşme Sürecinde Türkiye Ekonomisi**, İletişim Yayınları, İstanbul

Yılmaz, G., (2009), Su Sorununa Eleştirel Bir Yaklaşım: Üretimin Bir Faktörü Olarak Su,
www.supolitik.org, Erişim Tarihi: 11.03.2009

Yılmaz, S., Toplumsal Mücadelerde Yeni Bir Açılım:Su Mücadeleleri, www.supolitik.org,
Erişim Tarihi: 11.03.2009

Yılmaz, S., (2008), GATTS: Su Ticareti Yapılabilen Değerli Bir Metadır, www.antimai.org,
Erişim Tarihi: 04.11.2008

Zehir, C., (2003), **Orta Doğu'da Su Medeniyetlerinden Su Savaşlarına**, Su Vakfı Yayınları, İstanbul

ÖZET

ÖZSOY, Seda. Su ve Yaşam: Suyun Toplumsal Önemi, Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Prof. Dr. Gürhan FİŞEK, Ankara, 2009, 184 s.

Yaşamın ana unsuru olan su, en temel ihtiyaç maddesi olması bakımından, diğer doğal kaynaklardan farklı olarak, kullanım değerinin dışında, günümüzde sosyal, ekonomik ve politik amaçlar doğrultusunda kullanılmaya müsait bir mal olarak değerlendirilmektedir. Ekonomik bir mal olarak görülen su, bugün çok uluslu şirketlerin hakim olduğu küresel

pazarda yüksek fiyatlarla işlem gören bir meta halini almıştır. Buna paralel olarak suyun temel bir insan hakkı olup olmadığı yönündeki tartışmalar yoğunlaşmıştır. Uluslararası finans kuruluşlarının ve dünya ölçeğinde hizmet veren ulusötesi şirketlerin karlı bir alan olarak gördükleri su hizmetlerinin özelleştirilmesi ve suyun ticarileştirilmesi yaygınlık kazanmıştır. Az gelişmiş ülkelerin ihtiyaç duydukları mali destek karşılığında, kendilerine dayatılan özelleştirme uygulamaları, ülkeler nezdinde kamu hizmetlerin sunumunun özel sektöre aktarılmasına neden olmuştur. Özel sektörün bu alanda faaliyet göstermesi ise, suya erişimde sorun yaşayan yoksul ve dezavantajlı kesimlerin koşullarını daha da ağırlaştırmıştır. Küresel neo-liberal politikaların işlerlik kazanmasıyla, kamu sektörünün daraltılması ve ulus devletin kazanımlarının eritmeye çalışılması pek çok sorunu da beraberinde getirmiştir. Özelleştirmeler; istihdamın daralmasına, su fiyat ve tarifelerinin yükselmesine, hizmet kalitesinin düşmesine, sorumluluklarını yerine getirmeyen şirketlerin çevre ve su kaynakları üzerinde tahribat yaratmasına ve yoksulların temel hizmetlerden mahrum kalmasına neden olmuştur. Ülkeler içinde yaşanan başarısız özelleştirme deneyimleri bir kez daha göstermiştir ki, bir kamu malı olan suyun hizmet sunumunun kamu sektörü aracılığıyla gerçekleştirilmesi bir zorunluluktur. Sosyal adaletin tesisi, toplumsal refahın sağlanması ve insanlar arasında hiçbir ayırım yapılmaksızın suya erişimin gerçekleştirilmesi kamu sektörü ile mümkündür. Dünya su ticaretinde söz sahibi olan birkaç uluslararası firmanın, karlarını maksimize etmek amacıyla yola çıkması, az gelişmiş ülke ekonomilerini kötü yönde etkilemiş, şirketler girdikleri ülkede sadece su hizmetleriyle yetinmeyip, diğer kamu hizmetlerinin sunumuna da talip olmuştur. Uluslararası finans kuruluşlarınca desteklenen bu şirketlerin başarısız

tecrübeleri her geçen gün artmıştır. Bu nedenle, su hizmetlerinin ticarileşmeye konu edilmesi, özelleştirilmesi ve metalaşması yönündeki politikalardan vazgeçilmesi gerekmektedir.

Anahtar Kelimeler: Su, Özelleştirme, Metalaşma, Kamu Hizmeti

ABSTRACT

ÖZSOY, Seda. Water and Life: Social Importance of Water, The Master Degree Thesis, Supervisor: Prof. Dr. A. Gürhan FİŞEK, Ankara, 2009, 184 p.

As water, a main element of life, is the most basic human need, differently from other natural resources, it is currently considered, out of its own use value, as a commodity that is susceptible to usage in accordance with social, economic and political benefits. Currently,

water that is considered as an economic good, has transformed into an operand overcharge commodity in the global market which is dominated by multinational corporations. In the backdrop of this development, current discussions have increasingly begun to focus on the debates about whether water is a basic human right. Privatization of water services, which is considered to constitute a profitable field by multi-national financial institutions and multinational corporations operating on a global scale, and the commercialization of water have gained widespread appeal. The privatization applications that are dictated on the underdeveloped countries in return for the financial support they need, have resulted in those countries in the transfer of the procurement of public services to the private sector. In addition to this, the operating of the private sector in this field, have further worsened the conditions of the poor and [disadvantageous](#) segments of society who already had problems in accessing water. As the global neo-liberal policies have gained functionality, the constriction of the public sector and the efforts for eroding the acquisitions of the nation state, have brought about various problems. Privatizations have caused the constriction of employment, the rising of prices and tariffs for water, the reduction of service quality, the damage done to the environment and water resources by companies that do not fulfill their responsibilities, and the destitution of the poor from basic water services. As the failed privatization attempts have displayed once more, it has been imperative that the realization of the procurement of water services must be carried out by public sector. Thus, it should be clarified that, considering water as a public good is an obligation. Constitution of social justice, achievement of social welfare, and the realization of the access to water indiscriminately, are only possible through public sector. Profitability targets of a few international corporations those are dominant in the

world water trade, have damaged the economies of underdeveloped countries. On the other hand, these corporations have also not been content with water services, but also have aspired for the procurement of other public services. The failures of these corporations, which are supported by international financial institutions, have increased day by day. Because of this, both the discussions surrounding the commercialization of water, and the policies for its privatization and commodification should be given up.

Key Words: Water, Privatization, Commodification, Public Service